

КРИВОРІЗЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ДВНЗ «КРИВОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
МУЗЕЙ ІСТОРІЇ КРИВОРІЗЬКОГО ПЕДІНСТИТУТУ

КРИВОРІЗЖЯ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ...

Т О М 2

Кривий Ріг – 2015

УДК

908(477.63)(082)

К 82

"КРИВОРІЖЖЯ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ...": Матеріали Перших Історико-краєзнавчих читань. Том 2: Доробок бібліотечних та музейних працівників, студентів, вчителів та учнів шкіл. – Кривий Ріг, 2015. – 94 с. з іл.

Редакційна колегія:

В.О. Шайкан, зав. кафедри історії України КПІ ДВНЗ «КНУ», д. і. н., професор (**Голова редколегії**)

Р.П. Шляхтич, ст.викладач кафедри історії України, к.і.н. (**заступник Голови редколегії**)

В.А. Фінічева, працівник музею історії КПІ ДВНЗ «КНУ» (**укладач**)

А.В. Тарасов, декан історичного факультету КПІ ДВНЗ «КНУ», к. і. н., доцент (**член редколегії**)

Н.А. Печеніна, доцент кафедри історії України, к.і.н. (**член редколегії**)

Н.М. Товстоляк, доцент кафедри історії України, к.і.н. (**член редколегії**)

ЗМІСТ:

СЕКЦІЯ 1. 85-річний історичний шлях Криворізького педагогічного інституту (університету): факти, події, люди. Історія підприємств, установ, закладів. Архітектурні пам'ятки Криворіжжя.

Лебедюк О. О. НОВИНКА КРИВОРІЗЬКОЇ КРАЄЗНАВЧОЇ БІБЛІОГРАФІЇ: РЕКОМЕНДАЦІЙНИЙ ПОКАЖЧИК «МОЄ СЛАВЕТНЕ КРИВОРІЖЖЯ»	4
Поліщук Денис РОЗВИТОК ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В КРИВОМУ РОЗІ (1930 – 2015 РР.)	6
Алпатова В. В. СІМЕЙНА СПРАВА ДИНАСТІЇ ВИПУСКНИКІВ КРИВОРІЗЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ	12
Трофимович Юлія КРИВОРІЗЬКИЙ СПІВЕЦЬ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА (Заслужений художник України, випускник Криворізького педінституту Леонід Давиденко).....	16
Вернигора Марія 50-ЛІТТЯ ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ КРИВОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ПОДІЇ ТА ЛЮДИ	20
Уманець Микола ПАМ'ЯТНИКИ ТА ПАМ'ЯТНІ ЗНАКИ ЯК СПОСОБИ МЕМОРІАЛІЗАЦІЇ ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО	24

СЕКЦІЯ 2. Часи великих випробувань в історії міста та долях місця (революції, війни, голодомор, репресії). Знакові постаті Криворіжжя. Видатні люди – уродженці Криворіжжя.

Булгакова В. А. ПЕРЕБІГ СТАЛІНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ НА КРИВОРІЖЖІ У СЕРЕДИНІ 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ	28
Старушенко В.В. ЕВАКУАЦІЯ НА КРИВОРІЖЖІ В ПЕРШІ МІСЯЦІ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕВАКУЙОВАНОГО ВИРОБНИЦТВА В ТИЛУ	31
Запоточна Юлія КРИВИЙ РІГ В РОКИ ОКУПАЦІЇ	34
Собічевська Олена КРИВОРІЗЬКІ МОЛОДОГВАРДІЙЦІ	37
Сазонов Михайло ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРТИЗАНСЬКОГО ЗАГОНУ РУДНИКА «СУХА БАЛКА» (ЗА СПОГАДАМИ С.А.СОРОКИ)	41
Левченко Є.М. ГЕРОЇ НЕБА ФРОНТОВОГО (брати Глінки)	44
Гонтар Д.А., Чехута Роман ГЕРОЇ ЖИТИМУТЬ ВІЧНО... (Іван Олександрович Кобилянський у пам'яті нащадків)	49
Щербак Ярослав АРКАДІЙ МИКОЛАЙОВИЧ ШУРУПОВ – ВИЗВОЛИТЕЛЬ КРИВОРІЖЖЯ...	52
Аністрат Ганна ДІТИ ВІЙНИ: СИНИ ПОЛКУ 23-ГО ТАНКОВОГО КОРПУСУ	54
Садовник Наталія КОНАКОВСЬКА ДІВЧИНА ЛЮБА ЯСИНСЬКА	58

СЕКЦІЯ 3. Населення Криворіжжя: формування, національний склад, економіко-культурні традиції. Промислове, фінансове, науково-освітнє, релігійне та культурно-мистецьке Криворіжжя в історичній ретроспективі. Знакові постаті Криворіжжя. Видатні люди – уродженці Криворіжжя.

Лісовський Владислав СОЦІАЛЬНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК КРИВОРІЖЖЯ У 20-30- Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ	65
Шпак М. О. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТУ ОЗЕТ НА КРИВОРІЖЖІ	68
Шаповалова Л.К. БОЛГАРИ НА КРИВОРІЖЖІ	73
Івакін Роман МИСТЕЦТВО КРИВОРІЗЬКОЇ ГРАВЮРИ ВІД ПЕТРА СИТНИКА	76
Качан Дарина, Чуйков Ігор ПРОФЕСІЙНИЙ ШЛЯХ С.І. ШПОЛЯНСЬКОГО	80
Яценко Олексій ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ГРИГОРІЯ ШИШКА	83
Берднік Світлана ДУХОВНИЙ ОЛІМП ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ МИКОЛАЄНКА.	87
Токар Анастасія НЕ ВСІ ВЕТЕРАНИ МАЛЮЮТЬ ВІЙНУ (Ветеран Великої Вітчизняної війни, кавалер орденів «За мужність», «Вітчизняної війни» II ст. Решетняк П. В.).....	90

Лебедюк О. О.,
зав. науково-методичного відділу
Наукової бібліотеки Криворізького педагогічного інституту
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

НОВИНКА КРИВОРІЗЬКОЇ КРАЄЗНАВЧОЇ БІБЛІОГРАФІЇ: РЕКОМЕНДАЦІЙНИЙ ПОКАЖЧИК «МОЄ СЛАВЕТНЕ КРИВОРІЖЖЯ»

За умов розвитку краєзнавчого руху в Україні, відродження краєзнавства як галузі наукової та практичної діяльності, збагачення його видів і форм, зростання інтересу до цієї сфери, а також ускладнення краєзнавчих інформаційних потреб українського суспільства, бібліотечне краєзнавство стає одним із пріоритетних напрямів бібліотечної науки, практики, управління й освіти. Краєзнавство як соціально значуща діяльність потребує бібліотечно-інформаційного забезпечення й обслуговування. У системному аспекті краєзнавство є сферою, яка обслуговується, а бібліотечна діяльність – сферою, що обслуговує.

Історія та сучасність Криворіжжя багата традиціями, подіями, фактами, славетними іменами. Популяризація знань про свій рідний край серед студентської молоді завжди була одним із завдань бібліотеки Криворізького педагогічного інституту. Важливу роль у цій справі відіграє система краєзнавчих бібліографічних посібників, які поєднують у собі бібліографічну та фактографічну інформацію, ведення краєзнавчої картотеки.

У 2013 році науковою бібліотекою Криворізького педагогічного інституту було створено рекомендаційний бібліографічний покажчик «Мое славетне Криворіжжя», мета якого – привернути увагу до проблем міста, спрямувати наукові краєзнавчі дослідження на розв’язання соціально-економічних, екологічних, культурно-мистецьких та освітніх питань Криворіжжя. Покажчик складено на основі перегляду фонду, каталогів і картотек бібліотеки педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет». Хронологічні рамки відбору документів: 1956 – 2012 рр. Рекомендаційний бібліографічний покажчик містить 770 записів, які згруповані у 12 розділів.

У розділі 1 «Історія міста» представлено документи з археології та історії Кривого Рогу.

У розділі 2 «Природні умови та ресурси. Флора і фауна» включено документи з геологічної будови та географічного положення, флори і фауни міста, а також інформаційні джерела про міський ботанічний сад.

У розділі 3 «Економіка міста» зібрано інформацію про бюджет, промисловість, житлово-комунальний комплекс, транспорт та будівництво.

Розділ 4 «Соціально-політичне життя» розглядає економіку районів міста, демографічну ситуацію, трудовий потенціал, партії, спілки та об’єднання, соціальний захист населення, молодь та видатних людей Криворіжжя.

У розділі 5 «Екологія. Техногенні ландшафти» розглядаються екологічні проблеми та техногенні ландшафти Кривбасу.

Розділ 6 «Медицина» присвячений медичному обслуговуванню та розвитку медицини на Криворіжжі.

У розділі 7 «Освіта» висвітлено історію освіти, питання дошкільної, середньої, професійно-технічної та вищої освіти. Особливу увагу присвячено Криворізькому педагогічному інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Розділ 8 «Культура та мистецтво» розглядає архітектуру, бібліотеки, музеї, культурно-просвітницькі заклади міста. А також театральне, художнє, літературне життя та засоби масової інформації Криворіжжя.

У розділі 9 представлено інформацію про туризм і відпочинок.

Розділ 10 присвячено релігійному життю.

У розділі 11 «Спорт у місті» розкрито історію, розвиток і стратегію спорту.

У розділі 12 «Методичні краєзнавчі матеріали» включено джерела з методики викладання різних шкільних предметів із застосуванням краєзнавчих матеріалів.

У межах кожного розділу рекомендаційного бібліографічного покажчика документи розміщено за алфавітом прізвищ авторів і назв праць. Покажчик має суцільну нумерацію.

Бібліографічний опис здійснено згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

Допоміжний апарат рекомендаційного бібліографічного покажчика включає:

- передмову;
- схему групування (зміст);
- іменний покажчик авторів, редакторів та персоналій.

Електронна версія покажчика розміщена на веб-сайті бібліотеки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет»: <http://kdpu-ucoz.ru>.

Рекомендаційний бібліографічний покажчик «Мое славетне Криворіжжя» вибірковий. Він стане у пригоді студентам, аспірантам, викладачам, учням середніх та професійно-технічних навчальних закладів, а також усім, хто цікавиться краєзнавством і небайдужий до проблем Кривбасу.

Поліщук Денис,
студент I-го курсу,
історичний факультет,
Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
Науковий керівник: **Печеніна Н.А.,**
кандидат історичних наук, доцент,
Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

РОЗВИТОК ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В КРИВОМУ РОЗІ (1930 – 2015 РР.)

Вивчення курсу історії рідного краю відіграє важливу роль у формуванні та становленні уявлень і якостей молодого покоління, сприяє виробленню в учнів та студентів вміння вести науково-пошукову роботу. Дослідження проблем місцевої історії є важливим джерелом збагачення знаннями про минуле і сучасне рідного краю, формування громадянських позицій і виховання любові до нього. Здобуті знання допомагають молоді усвідомити єдність поколінь та конкретизувати роль освітньої діяльності в житті людини.

Мета нашої статті – розглянути процес становлення історичної освіти у Кривому Розі.

Криворізький державний педагогічний інститут (університет) бере початок від Криворізького інституту професійної освіти, набір на два факультети якого - техніко-математичний та соціально-економічний - було оголошено у середині вересня 1930 р. Абітурієнти могли скористатися денними та вечірніми робітфаками, по закінченню яких

вступали до інституту без екзаменів. Вагомим документом, що також впливав на вступ, могла бути рекомендація від організації. Якщо вступ відбувався у звичайному порядку, то абітурієнт мав надати дані про місце народження, соціальний стан, соціальний стан батьків, довідку про здоров'я та віспощеплення, дві фотокартки. За наявності - військовий квиток, документи щодо громадянської політичної роботи, про освіту та виробничий стаж. На вечірню форму навчання подавали документи лише до математичного та хімічного відділів техніко-математичного факультету, а от на денну можна було вступати як до фізичного, математичного та хімічного відділів техніко-математичного факультету, так і до історичного, економічного, літературо-мовного та політехнічного відділів соціально-економічного факультету [1]. Інститут мав готувати спеціалістів для технікумів, гірпромобучів, шкіл ФЗН .

Першим директором було призначено завідуючого відділом освіти окружного виконкому Івана Івановича Сочнева. Із часу утворення навчального закладу суспільні науки для студентів читалися викладачами кафедри марксизму-ленінізму. Зважаючи на катастрофічну нестачу кадрів (як повної так і неповної вищої освіти) 1933 р. інститут реорганізовано у вищий педагогічний навчальний заклад. У довоєнні роки в Криворізькому педінституті велика увага приділялася не тільки фаховій підготовці студентів, але й вихованню громадської активності майбутнього вчителя [3].

В передвоєнні роки керівником інституту став Сергій Іванович Аладкін, який серед іншого значну увагу приділяв науковій роботі викладачів. Та, на жаль, не довелося виконати фундаментальних наукових здобутків випускникам 1935 року, які поповнили кафедру марксизму-ленінізму.

Початок викладацької діяльності для Григорія Ілліча Хорольського співпав з початком воєнних дій. Пропрацювавши викладачем історії ВКП(б) у гірничому технікумі, він у 1940-1941 рр. обіймав посаду завідуючого кабінетом та викладача марксизму-ленінізму в КПІ [1]. На початку війни був мобілізований та призваний до лав Червоної Армії, як і багато інших викладачів та студентів інституту. Така ж доля спіткала і Івана Іларіоновича Щербину, котрий протягом 1939-1941 рр. працював на посаді старшого викладача кафедри марксизму-ленінізму [2, с.155].

Навчальний процес в інституті під час війни був призупинений. Підготовчі роботи до його відновлення почалися в червні 1944 року. У 1945-1946 навчальному році з відновленням роботи педінституту було відновлено роботу кафедру марксизму-ленінізму. Завідуючою кафедри була К.К. Могаричова, а викладачами М.В. Гусев, В.О. Усков. На кафедрі марксизму-ленінізму у 1944-1956 рр. (приблизно) викладала Марія Філімонівна Шардукова, ще одна випускниця Криворізького педагогічного інституту 1935 року, чий початок викладацької діяльності припав на передвоєнний час [1].

У 1951 році доцентом і завідуючим кафедри марксизму-ленінізму стає Петро Логвинович Варгатюк. У червні 1970 року П.Л. Варгатюк захистив докторську дисертацію, а в 1972 році йому було присвоєно вчене звання професора. За роки роботи в інституті він опублікував більше 100 наукових праць: монографій, книг, статей. П.Л. Варгатюк був творчим дослідником історії міста, прекрасним організатором та вихователем студентської молоді. У наступні роки на кафедрі працювали, М.М. Костенко (асистент), К.С. Леміщенко (доцент), І.М. Сіренко (старший викладач), А.М. Сидоренко (викладач), Ф.Я. Новак (викладач), Л.Л. Каган (викладач), Л.П. Козлова (асистент). Кандидатські дисертації у 60-70-х роках захистили Л.П. Матвієнко, М.В. Гусєв, Л.Л. Каган, М.М. Орел та інші [3]. Було видано ряд збірників наукових робіт, праці з історії Криворіжжя.

Значний внесок в історичне краєзнавство, історію Криворіжжя та України в цілому вніс Анатолій Васильович Дольчук, який почав свою роботу з 1960 року на кафедрі як кандидат історичних наук. Його наукові доробки, монографії, статті є значним внеском в історичне краєзнавство, історію України й Криворіжжя. Разом з П.Л. Варгатюком були видані книги «Рудна скарбниця Півдня» та «В.А. Валявко». А.В. Дольчук підготував і видав монографію з історії розвитку гірничорудної промисловості України в 20-30-ті рр. ХХ ст.. У 1999-2004 рр. А.В. Дольчук працював доцентом кафедри історії (потім кафедри історії України) і сприяв якісній підготовці й вихованню майбутніх вчителів[3].

У 1975 р. за досягнуті успіхи в підготовці учительських кадрів інститут нагороджений Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР [3].

Із вересня 1976 р. на кафедрі почав працювати талановитий педагог, здібний організатор, ветеран Великої Вітчизняної війни Ольгерд Петрович Артюшевський, спочатку старшим викладачем, а потім доцентом, завідувачем кафедрою. Має 12 урядових нагород, серед яких орден Вітчизняної війни II-го ступеня. У жовтні 1988 р. він успішно захистив докторську дисертацію, а в лютому 1991 р. йому було присвоєно вчене звання професора. Цього ж року починала працювати на кафедрі асистентом Ірина Дмитрівна Камчугова, потім старшим викладачем, доцентом. У 1991 р. І.Д. Камчугова захистила докторську дисертацію, а в 1992 р. стала професором. Значний внесок у підготовку майбутніх учителів, виховання студентської молоді зробили доценти А.А. Матрос, М.О. Пихонін, В.Ю. Дударєв, старші викладачі Г.П.Зуєва, Т.П.Воронова [3].

На основі кафедри марксизму-ленінізму у 1985 р. було створено кафедру історії КПРС. Завідувачем кафедри у серпні 1986 р. був обраний кандидат історичних наук, доцент Аніслав Антонович Матрос, який працював на цій посаді до 1991 р.

Значного розвитку набув інститут у 1980-2000 роках, коли його очолював Петро Іванович Шевченко. У цей період, зокрема, підготували і захистили кандидатські дисертації

8 викладачів кафедри. У 1991 році було створено кафедру історії, завідувачем якої в 1994 році став кандидат історичних наук, доцент Олександр Іванович Кожухар [3].

Вже в наступному році в інституті була відкрита аспірантура, серед спеціальностей якої була представлена історія суспільних рухів та політичних партій. На кафедрах університету працює понад 120-ти її випускників. З вересня 1997 р. в Криворізькому педагогічному інституті розпочато підготовку вчителів історії. У жовтні 1998 р. інститут акредитовано у повному обсязі за рівнем акредитації, розпочата підготовка фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста, магістра.

Після акредитації у 1999 р. інституту за IV-м рівнем, було прийнято постанову про створення на базі Криворізького державного педагогічного інституту Криворізький державний педагогічний університет. Його очолив професор Володимир Костянтинович Буряк, який 13 вересня 2002 р. підписав наказ про створення історичного факультету. Деканат очолив кандидат історичних наук, доцент Василь Григорович Москаленко.

Відкриттю факультету передувало виокремлення кафедр історії України та всесвітньої історії. У вересні 2000 р. було створено: кафедру історії України, першим завідувачем якої став доктор педагогічних наук, професор Володимир Олексійович Комаров та кафедру всесвітньої історії, яку очолив кандидат історичних наук, доцент Олександр Іванович Кожухар.

Плідна робота ведеться на кафедрі історії України, де успішно працювали і працюють доктори наук, професори, доценти, кандидати історичних наук, старші викладачі, асистент, старший лаборант. З березня 2007 р. на посаду завідувача випускової кафедри історії України було обрано доктора історичних наук (з 2006 р.), професора (з 2011 р.) Валентину Олексіївну Шайкан [3].

З 2002 р. кафедра історії України, яку очолював на той час д.п.н., професор В.О.Комаров, відкрила аспірантуру і розпочала підготовку аспірантів зі спеціальності 07.00.01. - історія України. Фундаментальну роботу проводять спеціалісти кафедри. Проблеми, над якими працює колектив кафедри історії України, належать до числа найменш вивчених та дискусійних сторінок вітчизняної історії, археології, педагогіки та права України: це й суспільно-політичні процеси в Україні, правові, морально-психологічні аспекти, моделі поведінки і стратегії виживання населення у кризові періоди. На меті цієї роботи стоїть сприяння включенню гострих проблем до наукового дискурсу історії України, зняття заідеологізованості дискусій, які ведуться в сучасному українському суспільстві, підготовка політикуму та суспільства в цілому до сприйняття гострих питань, що допоможе ліквідувати морально-психологічні суперечності між різними політично орієнтованими верствами українського суспільства [4]. За час роботи науковців кафедри історії України

видано близько 500 наукових праць, серед яких 14 наукових монографій, 2 навчальних підручника за грифом МОН України. Тричі колектив кафедри був ініціатором та організатором проведення Всеукраїнської наукової конференції «Війна в історичній та індивідуальній пам'яті». За Наказом МОН України кафедра історії України визнана базовою з проведення II туру Всеукраїнських студентських Олімпіад з історії України протягом 2014-2016 рр.. Нині професорсько-викладацький склад випускової кафедри історії України активно співпрацює з Інститутом історії України НАН України (відділ Другої світової війни), Інститутом археології НАН України, беруть участь в академічних виданнях, наукових, міжнародних та всеукраїнських конгресах, симпозіумах, конференціях, круглих столах [4].

Зарекомендувала себе ефективною та перспективною кафедра всесвітньої історії, де працюють досвідчені, висококваліфіковані викладачі: кандидати історичних наук, доценти, а також старші викладачі, асистент, старший лаборант. Колектив кафедри успішно здійснює наукові дослідження. В рамках виконання кафедральної науково-дослідної теми та індивідуальних досліджень викладачі за 2002-2015 рр. опублікували близько 250 наукових і науково-методичних статей, навчально-методичних комплексів і посібників, методичних рекомендацій тощо. Кафедра щороку, починаючи з 2003 р., видає збірник наукових праць «Дослідження і розвідки з всесвітньої історії і правознавства». Викладачі кафедри беруть активну участь у міжнародних, всеукраїнських, регіональних і міжвузівських конференціях та семінарах. З 2002 р. колектив кафедри організовує і проводить раз на два роки Всеукраїнські студентські наукові конференції «Гуманістичні цінності світових цивілізацій і проблеми сучасного світу».

Проблеми політичного, економічного, духовного життя України і країн світу є складовою виховних заходів, які проводять викладачі кафедри.

Значною мірою справі закріплення та актуалізації знань студентів-істориків сприяє проведення занять на базі музею історії університету. З самого початку концепція музею продумувалася викладачами кафедри історії України як осередок навчально-виховної, наукової, краєзнавчої роботи для науковців, учителів шкіл, студентської й учнівської молоді міста й області, зокрема з пропаганди серед школярів Дніпропетровщини спеціальностей університету, орієнтації молоді на вчительську професію.

Виховна робота колективу факультету здійснюється на засадах поваги до особистості студентів і спрямована на виховання патріотизму, формування національної свідомості, відродження традицій і звичаїв українського народу, поваги до інших народів – наголошенні на важливості збереження пам'яті про історичне минуле рідного краю.

Вивчення історії сприяє формуванню історичної свідомості народу, в якій органічно поєднуються знання, погляди, уявлення про суспільний розвиток. Історична свідомість - освоєння цієї реальності, її усвідомлення. Отже, першою складовою історичної свідомості є знання. В процесі осмислення історичної реальності формується ставлення людини до неї, до минулого, до історії.

Відповідальність за формування історичної пам'яті, що є основою історичної свідомості і однією з найважливіших складових національної самосвідомості, швидке реагування на зміни, що відбуваються у суспільстві, «не завчати, а вивчати, розуміти історію», усвідомлювати зв'язок з минулим та теперішнім – провідна мета викладачів нашого інституту. Новітній підхід викладачі факультету демонструють практично – слід згадати недавні події, коли в критичний момент більшість викладачів, усвідомлюючи необхідність змін, підтримали ініціативу студентства факультету, котре долучилося до написання «нової історії» країни.

Викладачі факультету намагаються допомогти студентам у самореалізації, відточують їх ерудованість та проєктивні вміння. Плідна праця студентів та їх наставників, терпіння та витримка дають свої результати. Нині, спостерігається тенденція до реалізації здібностей та навичок студентів не лише в міських, обласних, а й Всеукраїнського рівня олімпіадах та конкурсах науково-пошукових робіт. Зокрема, на Всеукраїнській олімпіаді з історії України, що проходила у березні 2012 р., Лауреатом (I місце) став наш магістрант кафедри історії України - Кривобок Павло (науковий керівник - професор В.О.Шайкан). В 2013 р. студентка Федорчук Анжела посіла II місце у Всеукраїнському конкурсі наукових студентських та аспірантських робіт (науковий керівник – доцент Н.А.Печеніна). Наступного року, студент 4-го курсу Лисенко Віталій став лауреатом Всеукраїнського конкурсу наукових студентських робіт, здобувши почесне III місце (науковий керівник - професор В.О.Шайкан). II-й тур Всеукраїнської олімпіади з історії України, що проходила в березні 2015 р. у стінах нашого вузу, підтвердив високий професіоналізм особистого складу факультету у проведенні заходів найвищого рівня. За результатами олімпіади, магістр випускової кафедри історії України Криворізького педагогічного інституту Лисенко Віталій здобув одне з 2-х місць, остаточно закріпивши за історичним факультетом статус продуктивного та конкурентоспроможного в науковій сфері.

Тож, факультет із 85-тирічною історією активно розгортає свою виховну та наукову діяльність. Введення викладачами особливих методологічних підходів у навчання та увага до особистості кожного із студентів – провідні засади, що розбудовує факультет, які підносять його рівень на один щабель із передовими закладами України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Матеріали фондів музею історії Криворізького державного педагогічного інституту.
2. Війна в історичній та індивідуальній пам'яті: Матеріали всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 66-й річниці Перемоги, 20-річчю Незалежності України (Кривий Ріг, 22 квітня 2011 р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. Криворізький державний педагогічний університет. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. – 168 с.
3. Криворізький державний педагогічний університет 75 років. – Кривий Ріг, 2005.
4. Шайкан В.О. Кафедра історії України: Історична довідка [Електронний ресурс] / В.О.Шайкан. – режим доступу: http://kdpu.edu.ua/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=57&Itemid=1037

Алпатова В. В.,
Відмінник освіти, психолог-методист,
практичний психолог
Криворізької гімназії № 95

СІМЕЙНА СПРАВА ДИНАСТІЇ ВИПУСКНИКІВ КРИВОРІЗЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ

Традиція передавати дітям сімейну справу і знання секретів професійної майстерності із давен шанувалася народом. Династії медиків, архітекторів, конструкторів, селекціонерів, акторів знали і поважали у всьому світі. Діти ж передавали із покоління до покоління повагу до **сімейних і професійних цінностей родини** і теж намагалися виховати своїх послідовників. Так склалося і в родинах випускників Криворізького педагогічного інституту Мажаєвих – Шевцових – Алпатових.

Мажаєв Олександр Іванович після закінчення учительських курсів у м. Кіровограді, вчителював в селах Кіровоградщини. Закінчивши вчительський інститут при Криворізькому педагогічному інституті, вступив до заочного відділення у ньому на природничий факультет і одночасно працював в школі у Веселих Тернах. Випускник 1941 р.

Народившись в родині селян (с. Покровське Кіровоградської обл.) зберіг на все життя прагнення стати освіченою людиною, розвивати власні можливості – самостійно навчився грі на музичних інструментах, виготовленню домашніх меблів і зберіг повагу до селянської праці – біля будиночку завжди був чудовий сад і вирощувалися свійські тварини (навіть в місті).

Своїм дітям прищеплював повагу до самоосвіти та самовдосконалення у різних сферах діяльності. Так, син Станіслав, навчаючись у Запорізькому педагогічному інституті вивчив 3 іноземні мови, а потім самотужки ще 10. Це сприяло роботі з іноземними студентами у авіаучилищі та гірничорудному інституті. Викладав на кафедрі іноземних мов

Криворізького педагогічного інституту (70-ті роки), і виховував доньку Станіславу - майбутнього педагога, випускницю КДПІ 1991р. Донька Катерина закінчивши у 1944 р. вчительські курси, працювала за направленням у школі с. Діброва Синельниківського району Дніпропетровської області; 1947 – 1951р. навчалася на фізико-математичному факультеті Криворізького педагогічного інституту. Працювала вчителем фізики у СШ №28, 69, 95. Готувала не тільки ерудованих учнів (переможців олімпіад від районного до всесоюзного рівнів), а і шанувальників рідного краю. Подорож до Криворівні, зустріч з Іваном Потяком, який з дитинства пам'ятав І. Франка і довготривала переписка з письменницею Плиткою Параскою Степанівкою (псевдонім Горлицвіт) запам'яталася випускникам 1969 р. на все життя, як і повага до гуцульського краю та його гостинних мешканців.

Любов до подорожування прийшла після участі у поході студентів і викладачів у 1950 р. на Північний Кавказ. Керівник групи (майбутній чоловік) Шевцов Володимир Якович. Потрапивши на Кавказ (як фронтовик) за направленням спортивного товариства інституту до школи інструкторів, (готували військових альпіністів та керівників туристичних груп) у 1947 р. на все життя захопився горами і щоліта працював в альплагері. Спортом долав наслідки важкої фронтової контузії. У студентському поході на Кавказ 1950 р. був керівником групи, і навіть завідувач кафедрою фізичного виховання Толстоп'ятенко Г.М. приймав участь як рядовий член групи. По закінченню природничого факультету у 1951 р. працював в СШ 8, 30, 69. Захистивши дисертацію у 1966р., викладав методику викладання хімії в рідному ВУЗі.

Неодноразово, разом з дружиною, за дорученням міському профспілки педагогів організував туристичні походи для вчителів географії і фізичного виховання через Кавказькі перевали до Чорного моря. Власне спільне пізнання світу та його мешканців подружжя Шевцових продовжили у відрядженні на Кубу, де Володимир Якович працював радником ректора педінституту Санта – Клари (місто-побратима Києва).

Донька Шевцова – Алпатова Валентина закінчивши природничий факультет разом з чоловіком Алпатовим Віктором у 1974 р. теж працювали в школах рідного міста і прищеплювали любов не тільки до хімії і біології, а і до пізнання культури та особливостей різних куточків країни. Возили своїх учнів (СШ 109, 95) на екскурсії до Карпат, Прибалтики, Москви і Ленінграду; прищеплювали навички самовдосконалення і самоосвіти.

Випускницею 1970 р. КДПІ є і сестра Алпатова Віктора Олексійовича – Архіпова Валентина Олексіївна – вчитель математики СШ №56, заступник директора і директор СШ №103.

Разом з чоловіком Архіповим Л.С. (заступник директора ПТУ№ 45) доповнили картину педагогічної спадщини Мажаєвих – Шевцових – Алпатових.

Загальний педстаж родини: Мажаєв Олександр Іванович – 30 р., Мажаєв Станіслав Олександрович (син) – 25р., Мажаєва Станіслава Станіславівна (онука) – 17р; Мажаєва – Шевцова Катерина – 33 р., Шевцов Володимир – 35р.; Шевцова – Алпатова Валентина – 40 р., Алпатов Віктор – 25 р.; Алпатова – Архіпова Валентина – 42 р., Архіпов Леонід – 35 р.

Загальний педстаж династії більше 250 років.

ДОДАТКИ

Педагогічна династія Мажаєвих – Шевцових –Алпатових

**Вчителі географії і фізичного
виховання у туристичному
поході через Кавказький хребет**

1965 – 1970р.р.

Трофимович Юлія,
студентка I-го курсу,
електротехнічний факультет,
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
Науковий керівник: **Дояр Л.В.,**
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та українознавства,
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

КРИВОРІЗЬКИЙ СПИВЕЦЬ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Як стверджував Ніцше, мистецтво – це порятунок від правди життя, проте, споглядаючи мистецькі витвори криворізьких художників, можна натрапити на цілком

реалістичні сюжети, які ту саму правду життя якраз і розкривають. У наш час, коли захист рідної Батьківщини став необхідністю, ми все частіше згадуємо про українське козацтво – перших захисників нашої державності, і художнє мистецтво у цій справі не залишається осторонь.

Історія боротьби за незалежність України часто надихала митців на створення мистецьких шедеврів. Оскільки свого часу саме запорозьке козацтво було стрижнем українського етносу, скарбницею його культури, традицій та звичаїв, саме козаки узяли на себе одну з основних державних функцій – захист рідної землі, ставши, таким чином, збройними силами українського народу, то багато художників зверталися саме до цієї теми [6].

Одним з найяскравіших представників українського козацтва у живописі був козак Мамай – ідеалізований образ козака і українців загалом, захисник, степовик, мандрівник, воїн, мудрець, казкар і характерник в одній особі. Його образи можна зустріти майже у кожній хаті поряд з іконами. Чи не найкраще цей образ відтворений у народному малярстві: в оксамитному жупані, сап'янових чоботях та синіх шароварах; кругла поголена голова з хвацько закрученим за вухо «оселедцем», довгі вуса, чорні брови, карі очі, тонкий ніс, рум'яні щоки – перед нами портрет красеня-молодця, яким він склався у народній уяві. Козака Мамаю на таких картинах завжди малювали з кобзою, що є символом співучої душі народу. Такі картини малювали на полотні, на стінах будівель, віконцях, кахлях, скринях, посуді, вуликах і навіть на дверях яскравими, соковитими фарбами часто з написом: «Я козак Мамай, мене не займай». Це свідчило про доброту, незалежність та веселу вдачу хазяїв господи. Згадані малюнки, що дійшли до нашого часу, не тільки вдало прикрашали домівку, а й розповідали про смаки та світогляд хазяїв [6].

Інший широко відомий живописний сюжет з історії козацтва належить видатному художнику XIX ст. Іллі Рєпіну. Його епічне полотно «Запорожці пишуть листа турецькому султану» називають «симфонією сміху». Картина створена у двох екземплярах. Сюжетом до полотна став відомий [лист запорожців турецькому султану](#), написаний у 1676 році як відповідь [запорозьких козаків](#) на вимогу турецького султана [Мехмеда IV](#). Консультантом художника під час написання цієї картини був знаний історик українського козацтва [Дмитро Яворницький](#). Саме з експонатів колекції Яворницького Рєпін змалював велику частину амуніції, зброї, іншої козацької атрибутики, у тому числі і прапори [3].

Ще одним видатним художником, який до кінця життя продовжував вплітати козацьку тематику у свою творчість, був Сергій Іванович Васильківський [2]. Типовий сюжет – озброєний козак-вершник у степу або група козаків на сторожі, у кінному поході чи на відпочинку, як-то: «Козачий пікет», «Сторожа Запорозьких Вольностей» («Козаки в степу»),

«На варті», «Козак в степу. Тривожні ознаки». До цієї групи творів близькі й краєвиди, у назвах яких народна пам'ять зберегла інформацію про історичне минуле («Козача гора», «Козача левада»). Картина «Сторожа Запорозьких Вольностей» вважається найзначнішим твором митця на історичну тематику. Два вершники, зупинивши коней, вслухаються у тишу безлюдного, випаленого сонцем степу. У міцних постатях – впевненість і гідність. Зображені зі спини, у легкому повороті вліво; попереду, на горизонті, блищить смуга [Дніпра](#), праворуч – [курган](#); над ними високе [небо](#) з [хмарами](#): невід'ємні від пейзажу вони підсилюють його значимість. Вершники насторожі, їх статичність тимчасова й в будь-який момент може змінитися на рух. У загальній світлій колірній гамі зеленкувато-вохристих і голубуватих тонів стриманим акцентом виступає контраст червоного й білого у козацькому одязі. Спрямований вглиб, до горизонту, рух хмар, плавні, спокійні ритми просторових планів передають безмежність світло-повітряного середовища, епічність пейзажу. Відмовившись від зовнішньої оповідності, художник досягає внутрішнього заглиблення у простий сюжетний мотив, сутністю якого є ідея патріотизму [1].

Не минули своєю увагою тему козацтва і криворізькі митці, одним з яких є Леонід Давиденко – Заслужений художник України, член Національної спілки художників України.

Митець народився у 1954 році у селищі Вільна Слобода Глухівського району Сумської області. Батьки бачили свого сина ким завгодно, але не художником. Та доля розпорядилася інакше. У 1976 році Леонід переїхав до Кривого Рогу і почав працювати на посаді головного художника тресту «Кривбасрудбуд». Він виконував функції художника-оформлювача та займався розписом будівель, у тому числі – культового призначення. У 1991 році Давиденко закінчив художньо-графічний факультет Криворізького державного педагогічного інституту. Саме у цей період до художника приходять розуміння, що треба займатися виключно творчістю, знайшовши свій власний неповторний стиль [8]. І треба зазначити, що це йому вдалося. Авторська техніка Леоніда Давиденка вражає своїми образами, національним духом, колористикою, незвичними формами і композицією. Сам митець неодноразово зазначав: «Вам можуть не подобатися мої роботи, але такого ви точно не бачили». Він і молодим художникам радить «...творити своє...хороше чи погане, але-своє...» [4].

На сьогодні Леонід Давиденко – яскрава особистість у художньому житті Криворіжжя, людина, яка вже більше шести років очолює Криворізьку міську організацію Національної спілки художників України. Шанувальники мистецтва Давиденка неодноразово мали можливість ознайомитися з творчістю митця на його персональних презентаціях, а також – чисельних регіональних і всеукраїнських виставках, у яких художник систематично бере участь [7].

Майстер створив цілу галерею образів давніх язичницьких богів, персонажів легенд і переказів, героїв козацького епосу та візуальних відображень сюжетів українського фольклору. Герої його робіт уособлюють різні засади життя – мудрий досвід, чоловічу статечність, жіночу спокусливість, а самі композиції художника виходять за межі реального та одномірного і являють собою приклад використання у живописі алегорії, метафори та символіки. І все це доповнюється щедрою фантазією Леоніда Федоровича та його легкою іронією по відношенню до відображуваного [8].

Необхідно також зазначити, що важливою складовою творчості майстра є патріотизм, оскільки всі його картини пронизані любов'ю до українського народу, його історії, культури, звичаїв і традицій. З кожного полотна Леоніда Давиденка на нас дивиться Україна – містична, загадкова, предковична і прекрасна [7]. Мабуть, тільки справді великим майстрам відкривається той потаємний код нації, той унікальний шифр, який вирізняє її серед інших етносів, робить її самобутньою і неповторною. Так відкрилася йому незвичайна техніка живописної гладі – оті короткі стібки, що ними вишита доля цілого народу, стали підвладними, наповнена сонцем кольорова гама і несподівана композиція усіх його картин. А все разом це створює той незбагнений магнетизм, який неодмінно притягує увагу до картин Леоніда Давиденка, виокремлює їх серед полотен інших художників [5]. Він і студентів своїх навчає малювати саме Україну, оскільки переконаний, що кожен митець має розповідати, в першу чергу, про свою країну і свій народ. Тільки тоді його творчість буде чесною і братиме за душу. Усі перераховані вище індивідуальні особливості творчості митця повною мірою розкриті у його картинах, серед яких, зокрема, «Мамай» (2000 р.), «Іван Гонта» (2000 р.), «В степу» (2000 р.), «Відродження» (2000 р.), «Політ» (2006 р.), «Приснився сон Шевченкові» (2006 р.), «Юрій Змієборець» (2007 р.), «Байда Вишневецький» (2007 р.), «Отаман Сірко» (2007 р.), «Гайдамаки» (2007 р.), «Перед походом» (2007 р.), «Сум» (2007 р.), «Свята родина» (2007 р.), «Смерть козака» (2009 р.), «Глухівські козаки» (2009 р.) та інші [7].

Фахівці відзначають, що для живописних і графічних робіт Леоніда Давиденка характерні, з одного боку – індивідуальність та мистецький пошук, а з іншого – нерозривний зв'язок з традиційним художнім мисленням нашого народу. Адже найхарактернішою рисою українського мистецтва завжди була символіка, традиції якої і продовжує Давиденко. У творчості художника певною мірою відбивається особливість слов'янського менталітету з його тяжінням до «примхливої і вибагливої мрії» [7].

До живопису художник прийшов у досить зрілому віці, а до того, як стверджує сам, працював не так на душу, як на шлунок. Тривалий час художник шукав власний стиль, переробляв роботи. Одним словом, невтомно працював, і, в якусь мить, прийшло чітке

розуміння, що від тих, нібито творчих, його років майже нічого не лишається, бо все, зроблене на потребу, недовговічне, адже часи змінюються, а з ними й смаки. І ту настінну мозаїку чи чеканку, яку замовив один, без жалю викинув на смітник інший. Тож, якщо хочеш залишити бодай маленький слід у мистецтві, не розмінюйся на дрібняки, роби тільки те, що підказує тобі твоя творча уява, твоя душа [5].

Виставки творів Леоніда Федоровича Давиденка представляють великий інтерес не тільки з мистецької точки зору [7]. Вони мають велике патріотично-виховне значення, оскільки презентують роботи справжнього художника-патріота та розкривають цілий пласт української національної культури.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильківський С.І. Українська доля Дикого Поля/ С.І. Васильківський. – К: Майстер книг, 2013. – 86 с.
2. Дресва Т.В. Обрії мистецтва. Свято пензля, свято барв/ Т.В. Дресва// Червоний гірник. – 2014.. – № 26.– С. 9-10.
3. Коваленко А.Н. Передвижники и Украина/ А.Н. Коваленко. – К: Наукова думка, 1979. – 83 с.
4. Новошевська Л.Д. Відкриття виставки Леоніда Давиденко/ Л.Д. Новошевська// Имеется мнение. – 2013. – № 3. – С. 21-22.
5. Панова М.Д. Мистецький світ Леоніда Давиденка/ М.Д. Панова// Червоний гірник. – 2014. – № 28. – С. 6-7.
6. Пошивайло Т.М. Народна картина «Козак Мамай»/ Т.М. Пошивайло// Народне мистецтво. – 2008. – № 4. – С. 56-58.
7. Юрченко О.В. «Пошук степу» Леоніда Давиденко/ О.В. Юрченко// Все про все. – 2013. – № 14. – С. 13-14.
8. Юрченко О.В. Персональна виставка Леоніда Давиденко/ О.В. Юрченко// Весь Кіровоград. – 2013. – № 41. – С. 2-3.

Вернигора Марія,
студентка II-го курсу
електротехнічного факультету
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
Науковий керівник: **Дояр Л.В.,**
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та українознавства ДВНЗ «КНУ»

50-ЛІТТЯ ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ КРИВОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ПОДІЇ ТА ЛЮДИ

Одним із провідних факультетів ДВНЗ «КНУ» є електротехнічний. Минулого року ЕТФ відсвяткував свій 50-літній ювілей. Однак, підготовка спеціалістів цього напрямку була передбачена ще у 1922 р., коли у складі Криворізького вечірнього робітничого технікуму було відкрито електротехнічне відділення [2, с. 6]. Підготовка спеціалістів з

електротехнічних спеціальностей у системі вищої освіти розпочалася у 1932 р. на тогочасному електромеханічному факультеті Криворізького гірничорудного інституту [2, с. 43]. З 1955 р., окрім підготовки інженерів за спеціальністю «Гірнична електромеханіка», було організовано підготовку спеціалістів у галузі автоматизованого електроприводу, автоматизації промислових підприємств та електрифікації гірничих робіт.

Як самостійний структурний підрозділ факультет розпочав своє існування з 1964 р., коли наказом Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти УРСР за № 294 від 30 липня 1964 р. відбулося розділення електромеханічного факультету на електротехнічний і механіко-машинобудівельний [3, с. 66].

За роки існування факультет очолювали талановиті науковці і педагоги, а саме: В. Ф. Щотка (1964 -1976 рр.), В.П. Хорольський (1976-1979 рр.), Є.А. Ільїн (1980-1985 рр.), В.З. Мусарський (1985-1998 рр.). З 1998 року і дотепер факультет очолює кандидат технічних наук, доцент Ю.Г. Осадчук.

Вагомий внесок у становлення і розвиток факультету у різні роки здійснили Е. Г. Файнштейн, Д. Й. Родькін, О.С. Бройдт, В.Д. Бондар, В.М. Чермалих, В.Л. Раков, С. Т. Толмачов, А. П. Сінолиций, В. С. Моркун, Є. О. Несмашний, О. Т. Гужовський, Ю.Я. Єпімахов, М.М. Зайцев, В.І. Агієнко та ін.

За роки існування факультету було підготовлено понад 6000 інженерів- електриків, інженерів-електромеханіків, які працюють на підприємствах, займаються науковою і викладацькою діяльністю.

Електротехнічний факультет пишається багатьма своїми випускниками. Серед яких колишній мер Кривого Рогу Ю.В. Любоненко, ректор Вінницького державного технічного університету Б.І. Мокін, проректор з наукової роботи Кременчуцького технічного університету А.В. Луговий та ін.

На факультеті сформувалися важливі наукові напрямки, створені наукові школи. Професорсько-викладацький колектив і студентський загальний ЕТФ щороку досягають вагомих успіхів і займають високі позиції у рейтингу університету.

Відзначаючи 50-літній ювілей ЕТФ та напередодні 70-річчя Великої Перемоги над гітлерівськими загарбниками вважаємо необхідним звернутися до сторінок воєнної слави електротехнічного факультету і, спираючись на архівну базу нашого музею історії, згадати учасників Великої Вітчизняної війни, що працювали на електротехнічному факультеті КГРІ.

У Залі № 2 експозиції Музею історії ДВНЗ «КНУ» зберігається альбом, підготовлений студентами ЕТФ (академічною групою ЕАК-71-1), які за дорученням комсомольського бюро факультету організували групу «Пошук» і розшукали учасників Великої Вітчизняної війни,

що працювали на ЕТФ КГРІ [1, арк. 1]. Зібрані матеріали були записані у альбом, а записи супроводжені фотодокументами [1, арк. 4-24].

Завдяки проведеній студентами роботі до нас дійшли ексклюзивні воєнні біографії ветеранів Великої Вітчизняної війни – у їх власних переказах та інтерпретаціях. Це був радянський варіант «історії повсякденності», яка на той час вже поширилася за кордоном. По суті, це реалізований на практиці метод «усної історії».

З представленого джерела маємо змогу ознайомитися з наступними постатями:

- 1) Швець Іван Никифорович – свій бойовий шлях розпочав у 1941 р. під Львовом, у званні старшого сержанта служив командиром орудійного розрахунку. Воював на Західному, Південно-західному, 3 та 4 Українському фронтах. Брав участь у звільненні багатьох міст на території СРСР та за його кордонами. Бойовий шлях проліг через міста Тернопіль – Львів – станція Медовська – Моравська Острава – Прага [1, арк. 4];
- 2) Пономаренко Костянтин Федорович – почав воювати 18-річним випускником Свердловського піхотного училища у складі 64 механізованої бригади 7-го танкового корпусу у 1943 р. Брав участь у боях за Дніпро (форсував річку у районі Мішурина Рога), звільняв Кривий Ріг, П'ятихатки, селище Мир та ін. Мав звання сержанта і служив наводчиком 82-ох мм міномета. У районі Зеленої Балки, підбивши гітлерівського «Тигра», був тяжко поранений і у квітні 1944 р. комісований. Нагороджений Орденом Слави III ступеню і багатьма медалями [1, арк. 6]. Як учасник звільнення Кривого Рогу був нагороджений пам'ятною медаллю «25 років визволення Кривого Рогу від німецько-фашистських загарбників» [1, арк. 10]. Пономаренко К.Ф. працював старшим викладачем кафедри фізики [1, арк. 11];
- 3) Ніконенко Андрій Степанович – почав свій бойовий шлях рядовим артилерійського полку, наводчиком протитанкової гармати у червні 1941 р. Брав участь у звільненні Кам'янець-Подільського, Львова, Праги. Брав угорське місто Копри [1, арк. 9];
- 4) Каменєв Яків Андрійович – з перших днів війни подав заяву у військкомат з проханням відправити на фронт. Однак, за станом здоров'я був «обмежено годним II ступеню». Криворізький міський комітет партії призначив його комісаром аварійно-відновлювального батальйону м. Кривого Рогу, де він прослужив до серпня 1941 р. [1, арк. 12]. Подальша служба проходила на фронті: Я.А. Каменєв був заступником політрука мінометної роти. У важкому бою 28 вересня 1941 р. був тяжко поранений і в армію вже не повернувся [1, арк. 13]. В евакуаційному госпіталі, що у Красноярську, проводив політико-виховну роботу, про що свідчить видана йому характеристика за підписами начальника госпіталю, воєнного лікаря II рангу Чернявського та виконуючого обов'язки воєнного комісара госпіталю Шумілової [1, арк. 13]. На лікуванні в евакогоспіталі 1515 Яків Андрійович перебував з 7 березня 1942 до 30 травня 1942 р. Як позаштатний політрук він проявив себе «енергійним, ініціативним політпрацівником, надав

керівництву госпіталю значну допомогу у проведенні усієї політичної роботи і зміцненні дисципліни серед поранених хворих, за що отримав подяку наказом по госпіталю». З Красноярська Каменєв був направлений до КГРІ, у якому до 1951 року працював на посаді завідувача кафедри марксизму-ленінізму, а з 1951 р. – політекономії. Нагороджений орденом «Знак Пошани», медалями «За перемогу над Німеччиною», «За сумлінну працю у Великій Вітчизняній війні»; 5) Бройдт Олександр Сергійович – коли розпочалася війна був 19-річним студентом. За комсомольським призовом опинився у складі загону ополчення. Брав участь у будівництві укріплень. До 1943 року працював токарем. У 1943 р. потрапив на фронт: воював на I Західному фронті в артилерійському дивізіоні 365 полку, згодом, служив шофером на I Білоруському фронті. Демобілізувавшись, продовжив навчання у Московському інституті хімічного машинобудування. За бойові заслуги і успіхи у роботі нагороджений багатьма медалями. Доцент, кандидат технічних наук, з 1979 р. працював завідувачем кафедри електротехніки КГРІ [1, арк. 14]; 6) Бондар Віктор Данилович – бойовий шлях розпочав у червні 1942 р. після 3-ох курсів Харківського електротехнічного інституту. Воював на Північно-Кавказькому фронті. Всю війну був зв'язківцем. Мав звання молодшого техника-лейтенанта. Воював на Північному Кавказі, у Закавказзі, Росії. Україні, Білорусії, Прибалтиці. Нагороджений орденами Червоної Зірки і Вітчизняної війни II ступеню. Нагороди отримав за безперебійне постачання лінії зв'язку між підрозділами. Перемогу зустрів у Кенігсберзі, потім був відправлений на Далекий Схід і воював проти Японії. Отримав медалі «За перемогу над Японією», «За оборону Кавказу», «За взяття Кенігсбергу», «За перемогу над Німеччиною» та ін. [1, арк. 15]. В.Д. Бондар був доцентом кафедри електрифікації гірничих підприємств [1, арк. 16]; 7) Файнштейн Емануїл Георгійович – коли розпочалася війна був студентом 4-го курсу Ленінградського політехнічного інституту. Наприкінці липня 1941 р. Выборзький райком м. Ленінграда оголосив набір політбійців із числа комсомольців Ленінградської області. Файнштейн пішов на фронт добровольцем, потрапив у 193-ту стрілецьку дивізію 8-ї армії Ленінградського фронту. Воював під Кінгісеппом. Був рядовим, виконував обов'язки секретаря комсомольської організації роти, на фронті перебував до поранення у жовтні 1941 р. Брав участь у боях під Ленінградом, Нарвою, Оранієнбаумом, Кінгісеппом. Після лікування у госпіталі був направлений у запасну дивізію (школу середніх командирів). Після демобілізації повернувся у Ленінград і працював помічником політрука навчального пункту. Нагороджений медалями «За оборону Києва». «За перемогу над Німеччиною» та ін. Е. Г. Файнштейн впродовж 18-ти років працював на кафедрі основ електротехніки і електричних машин [1, арк. 17]; 8) Раков Вадим Леонідович – перебував у лавах Червоної Армії під час фінсько-радянської війни, був призваний на строкову службу у 1939 р. У 1940 р. брав участь

у боях на Карельському перешийку у складі 376 ГАПРГК 10-ї батареї. Був сержантом. На початку Великої Вітчизняної війни змінив свою військову спеціальність: перейшов із артилерії в авіацію. Брав участь в обороні Москви у якості пілота 119-го полку ББНД. Воював до червня 1942 р. під Москвою. У листопаді 1945 р. демобілізувався з лав Радянської Армії. Нагороджений медалями «За перемогу над Німеччиною», «Двадцять років Великої Перемоги». В.Л. Раков працював викладачем кафедри електрифікації гірничих підприємств [1, арк. 18]; 9) Вержбицький Іван Степанович – воював з 28 червня 1941 р. до травня 1945 р. Спочатку у полку спецпризначення, організованого для боротьби з фашистським десантом під містом Шостка Московської області. Звільняв Суми, Харків, Білгород, Курськ, Вільнюс, перебуваючи у складі загону особливого призначення 40-ої армії. У боях під містом Побетен у Східній Пруссії воював проти відбірних військ СС – дивізій «Мертва голова» та «Вікінг». Під час взяття висоти «Серце» викликав вогонь на себе, за що був нагороджений орденом Червоного Прапора. Війну закінчив у Східній Пруссії у травні 1945 р. Нагороджений орденами Червоного Прапора, Червоної Зірки, Вітчизняної війни I ступеню, Знак Пошани, багатьма медалями [1, арк. 19-20]. Звільнений у запас у 1960 р. Член КПРС з 1949 р. Підполковник запасу. Працював заступником декана факультету. Нагороджений ювілейною медаллю «До 100-ліття з дня народження В.І. Леніна». В альбомі зберігається фотокопія Бойової характеристики І.С. Вержбицького, підготовленої командиром 625-го артполка майором Єршоліним 14 березня 1945 р. У характеристиці йдеться про представлення Вержбицького до нагородження Орденом Вітчизняної війни I ступеню, наводяться дані його біографії: « народився у 1914 р., українець, безпартійний, службовець, у 1936 р. закінчив 1-е Київське артилерійське училище. У лавах Червоної Армії з 1 вересня 1933 року, на посадах командного складу з листопада 1936, на посаді заступника командира частини з 1 лютого 1945 р. (наказ № 010 від 06.02.45 по 90 стрілецькому корпусу). До Вітчизняної війни у бойових діях участі не брав. У Вітчизняній війні брав участь з 25 серпня 1941 по грудень 1941 р та з лютого 1945 по 16 березня 1945 р. Нагороджений Орденом Червоної Зірки Указом Президії Верховної Ради СРСР від 02.06.1942 р. і медаллю «За бойові заслуги» Указом Президії Верховної Ради СРСР від 03.01.1945 р. У полоні і оточенні не був. Призначений на посаду заступника командира дивізії Харківського артилерійського училища» [1, арк. 21]; 10) Кривоспицький Василь Михайлович – викладач кафедри фізики КГРІ, що завжди перебувала у складі ЕТФ. Як свідчать фотодокументи він брав участь у звільненні міста Орші Мінської області, воював у Східній Пруссії [1, арк. 5, 7]. За підписом командира своєї частини (польова пошта 31610) двічі (у листопаді 1944 р. та у лютому 1945 р.) отримав подяки Верховного головнокомандуючого Й. Сталіна. У представлених фотокопіях подяк говорилося: «Гвардії техник-лейтенант Кривоспицький Василь

Михайлович за відмінні бойові дії проти німецько-фашистських загарбників наказом Верховного Головнокомандуючого Маршала Радянського Союзу товариша Сталіна нашому з'єднанню, а значить і вам оголошується вдячність за визволення м. Орша (наказ від 28.06.44), м. Мінськ (наказ від 03.07.44), м. Каунас (наказ від 01.08.44), за прорив оборони німців у Східній Пруссії (наказ від 23.10.44)» [1, арк. 5]; «...за прорив оборони німців у Східній Пруссії (наказ № 231 від 15.01.45), за звільнення міст Тільзит, Аудовенен, Шиллен, Каукемен (наказ № 235 від 20.01.45), за оволодіння м. Інстербург (наказ № 240 від 22.01.45), за оволодіння м. Тапіау, Алленбург, Нейденбург, Летцен (наказ № 255 від 25.01.45)» [1, арк. 7].

Тож, вклонімося викладачам і співробітникам електротехнічного факультету, що захистили країну від ворога у роки жорстокої війни, а у мирний час доклали зусиль для розбудови нашого факультету.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Експозиція Музею історії ДВНЗ «КНУ». – Зал № 2. – Од. зб. 173. – 26 арк.
2. Криворізький технічний університет. 85 років. – Кривий Ріг: Видавничий центр КТУ, 2007. – 140 с.
3. Криворожский горнорудный институт. К 50-летию института. – Львов: Издательство Львовского университета, 1972. – 184 с.

Уманець Микола,
учень 10-го класу,
Криворізька гімназія № 95
Науковий керівник: **Бабенко Ю. Л.,**
вчитель історії,
Криворізька гімназія № 95

ПАМ'ЯТНИКИ ТА ПАМ'ЯТНІ ЗНАКИ ЯК СПОСОБИ МЕМОРІАЛІЗАЦІЇ ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО

Народна мудрість «майбутнє не можливе без минулого» відображає бажання пройдешніх поколінь закарбувати все, що відбувається у їх житті і перетворити ці спогади у надбання нащадків. Змусити їх не повторювати помилок минулого. На сучасному етапі розвитку українського суспільства постає проблема збереження пам'яті про учасників бойових дій – Великої Вітчизняної, Афганської війни та інших локальних конфліктів, видатних постатей. Зростаюча увага до даного питання продиктована похилим віком учасників та свідків подій чи людей, які зберігають пам'ять про загиблих. Фіксація спогадів, аналіз мемуарів та епістолярних, архівних джерел створить умови для реалізації персоналістичного підходу до вивчення минулого.

Актуальність дослідження посилюється, по-перше, необхідністю глибокого аналізу трансформаційних процесів у пострадянському суспільстві та потребою проєктивізації нового, громадянського; по-друге, існуючий аксіологічний вакуум й породжений ним нігілізм молоді, є однією з головних проблем, що стоять перед державою на порядку денному, раціональним рішенням якого є збереження правового, культурного насліддя попередніх поколінь, його примноження та творення нового пропам'ятного простору; по-третє, амбівалентність історичної пам'яті закладає основи духовного життя народу. Так, «особливо актуальною стає проблема ставлення до минулого в історичній пам'яті, якщо суспільство проходить через період серйозних соціокультурних зрушень, ламання традиційних стандартів і стереотипів мислення, якщо у свідомості людей пересікаються несхожі, а часто і протилежні ціннісні системи» [11].

Узагальнення вище сказаного, створило умови для формулювання гіпотези: пам'ятники та пам'ятні знаки виступають основними концептом в ре/конструюванні минулого Дзержинського району м. Кривого Рогу, адже в процесі багатостороннього розгляду проблеми запам'ятовування/забуття/репрезентації об'єктів культурної спадщини встановлюється глибинний міждисциплінарний зв'язок, що створює цілісний погляд на взаємовплив різних типів знання, яке формує уявлення про минуле та продукує нові поведінкові механізми, створює умови для формування нового ціннісного поля серед сучасної молоді, за умови активного їх залучення до процесу вивчення даної проблеми.

У ході дослідження нами було опрацьовано 22 джерела інформації, з них: теоретико-методологічну базу дослідження склали роботи Бойко О., Грицанова А., Грінченка Г., Надольного І. тощо [1], [2], [3], [16]; нормативно-правова база роботи передбачала аналіз Закону України «Про охорону культурної спадщини» і «Про місцеве самоврядування в Україні» та Основ законодавства України про культуру, Рішення сесій Криворізької міської ради [4], [6], [15]; узагальненими роботами з теми є доробки Леонтєва О., Піскун В., Ханенко-Фрізер Н. [11], [16], [20].

На емпіричному рівні дослідження нами були використані методи інтерв'ювання, що створили умови для розгляду поставленої проблеми через призму персоналістичного виміру. Прикладний характер даного методу дозволив вийти за межі теоретизування та створив умови для локалізації предмета дослідження на прикладі краєзнавчого матеріалу. Методи вимірювання були застосовані при аналізі кількісного та якісного складу пам'ятних знаків, що створило умови для використання диференційованого підходу до викладення матеріалу.

Використання методів теоретичного рівня дозволило проаналізувати, систематизувати існуючий матеріал з теми; спрогнозувати основні тенденції подальшого дослідження тощо.

Під час написання науково-дослідницької роботи були використані такі принципи: історизму, об'єктивності, системності, розвитку, історіографічної традиції, опори на історичні джерела, логіки та всебічного розгляду історичного явища.

«Пам'ять – здатність до відтворення минулого досвіду – забезпечує зв'язок між минулим і сучасним, надає взаємозв'язок і стійкість життєвому досвіду, забезпечує безперервність розвитку індивідуальної та суспільної свідомості» [19, 539]. На сучасному етапі розвитку історичної думки історичну пам'ять інтерпретують як «колонізацію часу» (Хальбвакс М.); «винахід традиції» (Хобсбаум Е.); «продукуючий спогад» (Реннер А.); «побудова генеалогії» (Андерсон Б.); як «конструювання минулого» його (ре)конструкцію та (ре)інтерпретацію, а також цілеспрямоване «забуття» [17].

Історична пам'ять зберігає лише найсуттєвіше, те, що має чітку емоційну забарвленість, знакову символіку, чітко визначені місце і роль в ієрархії цінностей історії народу. Як концепт вона постає як соціальний, а не індивідуальний феномен, слугує засобом репрезентації минулого, культурних споминів суспільства. Навідміну від історії як науки пам'ять (соціальна, колективна, культурна, історична) конструює лише ті образи минулого, які актуальні для сьогодення.

Сучасність з її новими темпоральними викликами збагачує «радянську спадщину» пам'ятників та пам'ятних знаків. Змінюються часи, ідеї, герої та традиції меморіалізації історичної дійсності знаходять продовження в нових зразках монументального мистецтва. Концепція розбудови молоді незалежної держави не може реалізовуватись без зв'язку з історичним минулим, а тому відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини» і «Про місцеве самоврядування в Україні» та Основ законодавства України про культуру, на території Кривого Рогу органи міської виконавчої влади головним напрямком памятоохоронної роботи визначають забезпечення збереження культурної та історичної пам'яті, яку несуть у собі пам'ятники, пам'ятні знаки, меморіальні дошки, які встановлені у нашому місті.

Сьогодні Державний реєстр нерухомих пам'яток України включає 4719 пам'яток, з яких 891 – національного значення, а 3828 – місцевого значення. На сьогоднішній день у Кривому Розі налічується 150 пам'ятників та пам'ятних знаків, 88 об'єктів з даного переліку перебувають на обліку під охороною держави, з них на території Дзержинського району розміщено 24 пам'ятників культури (з 150 в Кривому Розі) та 24 меморіальні дошки (зі 150 в місті), що за кількісними показниками відповідно дає II і III місце з серед інших районів міста.

Проаналізувавши Реєстр пам'ятників та меморіальних дошок Дзержинського району, можна зазначити, що їх загальна кількість на 01.12.2015 року складала 51 об'єкт. З них:

пам'ятних знаків – 9, меморіальних дошок – 25, пам'ятників – 15, об'єктів садово-паркового мистецтва – 2. Серед пам'ятників (8 з 15) та пам'ятних знаків (7 з 9) кількісно переважають меморіали колективного характеру (присвячені масовим подвигам в роки Великої Вітчизняної війни і, найчастіше, пов'язані з масовим захороненням солдат), тоді як відіменних – 7 та 2, відповідно. Дана тенденція не зберігається у випадку з меморіальними дошками, тут меморіалів колективного характеру лише 1, а відіменних – 24. Пам'ятні знаки Дзержинського району занесені до єдиного реєстру, створеного Криворізькою міською радою у 2008 році і перебувають на балансі районної ради, або юридичних осіб. З них лише 18 об'єктів є предметами охорони культурної спадщини і внесені До державного реєстру нерухомих пам'яток України.

Потреба у збереженні тяглості історичного простору української нації підвищує роль пропам'ятних експліцитних та латентних пропам'ятних актів. Серед традиційних пропам'ятних практик слід виділити наступні: створення меморіальних комплексів, пам'ятників, пам'ятних дошок, проведення масових заходів, що носять комеморальний характер та забезпечують дієвий механізм залучення молоді до вивчення минулого, дозволяють подолати ціннісний нігілізм, сприяють продовженню традиції спадкової передачі інформації. Серед нових способів меморіалізації пам'яті і увічнення людських подвигів, які не мають систематизованого характеру є створення коротких відео заміток про тяжкі будні на фронті, листи дітей до солдатів, розповсюдження інформації мережею інтернет короткометражних відеоматеріалів про «кіборгів», окремих командирів, рядових солдат, створення в містах «мобільних» меморіалів, куди зносять квіти і приходять вшанувати пам'ять...

Отже, проведений аналіз свідчить про зростаючу роль пропам'ятних практик на сьогоднішній день, обґрунтовує необхідність урізноманітнення способів меморіалізації історичної пам'яті та свідчить про збереження тривалого інтересу до даної теми дослідження.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. [Бойко О. Сучасний політичний міф як інструмент конструювання історичної пам'яті // http:stattionline.org.ua](http://stattionline.org.ua)
2. Всемирная энциклопедия: Философия / Главн. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.
3. Грінченко Г. Колективна (соціальна) пам'ять: критика теорії та методу дослідження / Схід / Захід. Випуск 13-14. Спеціальне видання.
4. Закон України «Про охорону культурної спадщини» // [http:zakon2.rada.gov.ua](http://zakon2.rada.gov.ua)
5. Декрет Совета Народных Комиссаров № 416. О снятии памятников, воздвигнутых в честь царей и их слуг, и выработке проектов памятников Российской Социалистической Революции // Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917—1918 гг. Управление делами Совнаркома СССР. - М. - 1942, С. 433.

6. Державний реєстр нерухомих пам'яток України // [http: mincult.kmu.gov.ua](http://mincult.kmu.gov.ua)
7. Зачем казнить памятники? // [http:ribalych.ru](http://ribalych.ru)>2014/01/13/zachem-kaznit-pamyatniki
8. Інструкція зі встановлення пам'ятників та пам'ятних знаків // <http://unknownwar.info>
9. История русского искусства. Т. XI. — М.: Изд-во АН СССР, 1957. — С. 30-31
10. Колеснік І. Концепт «пам'ять» як аналітична структура: український вимір // Наукові записки // <http://www.2.kspu.kr.ua>
11. Леонтьева О. Историческая память и образ прошлого в культуре пореформенной России // Перспективы // <http://perspektivy.info>
12. Макаров А. И. Историческая память конструкция или реконструкция // <http://istorex.ru>
13. Навічно в нашій пам'яті // ПАО «АрселорМиттал Кривой Рог». 0509.2014. № 34. – 4 с.
14. Онищенко А. Мемориальная экспозиция // ПАО «АрселорМиттал Кривой Рог». 0509.2014. № 34. – 4 с.
15. Офіційний веб-сайт виконкому Криворізької міської ради // <http://kryvyrih.dp.ua>
16. Піскун В. Історична пам'ять і комеморація як спосіб об'єднання спільноти // <http://stationline.org.ua>
17. Савельева И. М., Полетаев А. В. Знание о прошлом: теория и история. Т. 1. Конструирование прошлого. СПб., 2003. Гл. 5.
18. Філософія: Навч. посіб. – 3-тє вид., стер. / Л. В. Губернський, І. Ф.Надольний, В. П. Андрущенко та ін.; За ред. І. Ф. Надольного. – К.: Вікар, 2003. – 457 с. – (Вища освіта ХХІ століття)
19. Уманець М. Інтерв'ю з Юшковою Валентиною Вікторівною, заступником начальника управління - начальником відділу культурно-масової та просвітницької роботи при Криворізькій міській раді. – Особистий архів, запис від 15.01.2015 р.
20. Ханенко-Фрізер Н. Інший світ або Етнічність у дії: канадська українськість кінця двадцятого століття. – К.: Смолоскип, 2011. – 392с.
21. Цимбал Т. В. Феномен еміграції: досвід філософської рефлексії. – Київ, Кривий Ріг: Видавничий дім, 2012. – 396 с.
22. dic.academic.ru

Булгакова В. А.,
вчитель-методист, відмінник освіти України,
викладач суспільствознавчих дисциплін
Криворізької гімназії №91

ПЕРЕБІГ СТАЛІНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ НА КРИВОРІЖЖІ У СЕРЕДИНІ 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Репресії сталінського режиму завдали відчутного удару по всьому суспільству. Була понівечена доля мільйонів людей. В атмосфері страху, наклепів, насильства виховувалось ціле покоління людей. Україна зазнала величезних демографічних втрат, був знищений цвіт її інтелігенції, зруйновано генофонд. Засобами репресій в Україні утвердився сталінський тоталітарний режим. Кривий Ріг не став винятком, в нашому місті починаючи з кінця 20-х років ХХ століття розпочалися масові репресії серед місцевого населення (робітників, селян).

Мета дослідження – на основі списку джерел та історичної літератури дослідити особливості перебігу сталінського терору на території Криворіжжя.

Хвиля репресій, яка розпочалася на початку 30-х років ХХ століття і за допомогою якої „батько всіх народів” Сталін намагався зміцнити свою владу, не обминула і наше місто. Жорстоко були покарані так звані прихильники «Промпартії». До їх складу ввійшли найбільш компетентні керівники промисловості, серед яких завідувачий «Південрудтрестом» Матросов, головний геолог Фукс та інші. Були репресії, пов’язані з діяльністю так званої УВО («Української військової організації»). В цій справі обвинуватили, заарештували і розстріляли декількох керівників міської партійної організації, у тому числі й секретаря міськкому партії Сірка. Потім посипалися звинувачення у троцькізмі. Було заарештовано велику групу керівників, серед яких - Драйцер, Ричков, Васін, Котов, Лебедев та інші. Але головні акти трагедії розігралися в 1937 році. Саме тоді почалися масові репресії та повальні арешти „ворогів народу”. Зараз з’ясувалося, що це були сфабриковані справи. Ось один з прикладів того, як це робилося. Криворізькі гірники виконали завдання другого п’ятирічного плану за три роки - 31 грудня 1935 року. Велика група керівників і передових робітників була нагороджена орденом Леніна. Серед них - керуючий трестом «Руда» Трехтер, головний інженер рудника імені Чубаря Ковальов, начальник дільниці Онопрієнко. Орден Трудового Червоного Прапора вручили головному інженеру тресту «Руда»[1, с.43].

Цей успіх криворізьких гірників заспокоїв керівників важкої промисловості у центральних відомствах. Вони значно зменшили фінансування на розвиток гірничорудної промисловості. Так, майже зовсім не виділялися кошти на підготовчі роботи, внаслідок чого не створювалися умови для майбутнього видобутку руди. А тим часом старі горизонти вибували з ладу, над новими ж ніхто не працював. У 30-ті роки будувалися нові доменні печі, і потреби в залізородній сировині зростали. Коли з’ясувалося, що Криворіжжя не має змоги їх задовольнити, почали шукати крайніх. У Кривбас спеціально для цього приїхав інструктор ЦК КП(б)У Лозовий. Не вникаючи особливо в суть справи, він підготував доповідну записку, де було висунуто бездоказове твердження про те, що причиною відставання у Кривбасі є масове шкідництво. Мовляв, у рудниках, в партійних і радянських установах звили гніздо троцькістсько - націоналістичні організації. Вони своїми шкідницькими діями і довели Кривбас майже до повної зупинки. Таким чином, ті ж самі люди, яких ще вчора нагороджували орденами за трудові досягнення, були перетворені на „ворогів народу”[2, с.43].

Втім, секретар міськкому КП(б)У Хогаєвич зробив спробу відвернути загрозу, що нависла над містом. На XVIII з’їзді КП(б)У у травні 1937 року він рішуче виступив проти звинувачення у шкідництві і розкрив суть справи. Протягом кількох років керуючий трестом

«Руда» звертався з рішучими протестами проти дій Наркомважпрому, який зовсім не давав коштів на підготовчі роботи у Кривбасі, підходячи до видобутку залізної руди з точки зору суто споживацької, тобто задовольняючи лише поточні потреби металургії в сировині і не заглядаючи навіть на два-три роки вперед.

Але переконати центр йому не вдалося. Незабаром заарештували і розстріляли й самого Хогаєвича. Були репресовані секретарі міськкому партії Цвіль, Танігін, член бюро міськкому партії, директор «Криворіжсталі» Веснік, редактор «Червоного гірника» Чечель, секретарі Центрально-Міського райкому партії Зів, Потебня, секретар міськкому комсомолу Федоров, завідуючий відділом культури міськвиконкому Лобанов, керуючий трестом «Руда» Трехтер, головний інженер Черников, голова профспілки гірників Карпов, керівники рудоуправління Ковальов, Попов та інші. Терор поширився і на робітників. Шаhtarів цілими групами арештовували на рудниках, службовців - в установах, обвинувачуючи у шкідницьких діях. На бюро міськкому партії було терміново розглянуто питання про контрреволюційну шкідницьку діяльність „троцькістсько-зінов'євської групи” на руднику імені Кагановича (нині «Суха балка»). З протоколів відомо, що „ворогами народу” були оголошені парторг шахти Кравченко, начальник спецчастини Шмалько та інші. Подібне творилось і на інших рудниках. На сторінках республіканської газети «Комуніст» тодішній секретар Дніпропетровського обкому партії Фролов писав, що довгий час на шахтах та рудниках Кривбасу орудували „троцькістсько-бухарінські і буржуазно-націоналістичні фашистські банди”. Вони шкодили, де тільки можна. „Вороги народу” затримували і зривали капітальне будівництво, впроваджували шкідницьку систему розробок, чинили аварії й диверсії, майже не проводили підготовчих та геологорозвідувальних робіт. Там же Фролов згадував, що лише за перші місяці 1938 року на місце репресованих були висунуті 700 нових працівників. Про масштаби репресій свідчить, наприклад, «Довідка про склад апарату Криворізького міськкому», в якій повідомлялося, що наприкінці 1936 року міськком довгий час був без секретаря. Крім цього, в його апараті було ще 6 вакансій завідуючих відділами та інструкторів[1, с.43].

Криваві події не обминули жодної установи. „Ворогом народу” було оголошено керуючого банком Дубинського, його заступника Левицького, працівників банку Марієнка, Акулова та багатьох інших. Особливо великих втрат зазнали культурні установи, заклади народної освіти: школи, технікуми, вузи. Стандартним звинуваченням була участь у троцькістських та націоналістичних організаціях. Один з викладачів педінституту В. П. Запольський згадував, що його брат, будучи відомим комсомольським активістом, тривалий час вчителював. Потім поступив до аспірантури в Москві. Але знайшовся анонімщик, який написав, що Запольський - націоналіст[2,с.59]. Цього було досить, щоб його заарештували та

кинули до табору. Відбувши строк, він повернувся до свого міста, працював у наукових установах. Але все це було в його житті лише після реабілітації. Багатьом же подібні звинувачення коштували життя. Постраждали від репресій десятки викладачів гірничорудного та педагогічного інститутів, завідуючий міським відділом народної освіти, багато вчителів та директорів шкіл, наприклад, вчитель Стасов зі школи № 8, директор школи №32 Орлов та інші.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Історія Криворіжжя: Сучасний погляд на історичні періоди, постаті та краєзнавчі дослідження.- Кривий Ріг: Видавничий Дім, 2001. – 187 с.
2. Комаров В. О. Історія Криворіжжя: Навчальний посібник з історії для учнів 8 -11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів./В.О.Комаров. - Дніпропетровськ: Січ, 1992. – 198 с.

Старушенко В.В.,
вчитель історії
Криворізький навчально-виховний
комплекс №35 «Імпульс»

ЕВАКУАЦІЯ НА КРИВОРІЖЖІ В ПЕРШІ МІСЯЦІ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕВАКУЙОВАНОГО ВИРОБНИЦТВА В ТИЛУ

Друга світова війна займає особливе місце в історії людства. 22 червня 1941 року відсунуло в минуле турботи мирного часу. Цей день на Криворіжжі видалося напрочуд сонячним. Була неділя і криворіжці збиралися провести вихідний день весело й культурно. Намічались колективний виїзд за місто, куди вабили трудівників прохолода водоєм і тернисті гаї. Але після 12 годин все змінилося. Йшов перший день Великої Вітчизняної війни. 22 — 23 червня на підприємствах, будовах пройшли сотні мітингів, гірники, металурги засуджували дії фашистської Німеччини з приводу нападу, на Радянський Союз. В цих мітингах приймало участь близько 52 тисяч населення Кривбасу. [1,6,8].

Дана тема, має на сьогодні велику актуальність тому, що в 2014 - 2015 роках все людство і громадськість в Україні відзначає три великі події: визволення Кривого Рогу, України та Великої Перемоги. Адже подвиг людей в період війни важко переоцінити. Багато літератури, яка розкриває перші місяці війни, які висвітлюються політиками, істориками, журналістами, статистами.

Евакуація промисловості України здійснювалася відповідно до постанови партії і уряду від 27 червня 1941 року «Про порядок виведення та розміщення людських контингентів і цінного майна». Був розроблений детальний план демонтажу та відвантаження устаткування багатьох підприємств. [3,6,8] Разом з евакуйованими підприємствами у тиллові райони СРСР

виїхали тисячі кваліфікованих робітників та інженерно - технічних працівників. Слід підкреслити, що на Схід евакуйовувались не всі працівники підприємств України. Все залежало від багатьох факторів. Серед них: час, відведений на евакуацію підприємств, кількість поданих вагонів, кваліфікація та бажання працівників залишити свої місця.

Здійснити процес евакуації було дуже не просто. Складність полягала в тому, що уряд мав забезпечити евакуйованих не тільки великою кількістю транспортних засобів, але й харчуванням, одягом, медичним обслуговуванням.

З перших днів війни труднощі Криворіжжя, як і всі радянські люди, працювали з максимальним напруженням своїх сил. Вони розуміли: фронт вимагає якомога більше металу, тому треба давати і більше руди і більше гірничих машин.

Мужність криворіжців проявлялася на кожному кроці. Тисячі з них пішли добровольцями на війну, в рахунок фонду оборони надходили крупні суми з особистих трудових заощаджень. А коли настала необхідність рити протитанкові рови, і жінки і підлітки, часто під бомбами, по — героїчному виконували бойове завдання командування.

Загроза окупації поставила перед організаціями області і міста завдання організувати евакуацію обладнання, промислових підприємств міста. В східні райони країни з правого берега Дніпра було вивезено обладнання великих гірничорудних підприємств Кривбасу: «Дзержинськруд», «Ленінруда», заводу «Криворіжсталь» і перебазувати їх на Урал — Нижній Тагіл, Магнітогорськ, Бакал. [2,4]

Евакуація була добровільною, за винятком заброньованих спеціалістів, звільнених від призиву в армію, чиє місце було на виробництві. Ворог наближався до стін міста. На демонтажі і вантаженні обладнання люди працювали не по годинах, а за наявністю вагонів, не думаючи про відпочинок, заробітну плату, харчування.

З 7 по 14 серпня з заводу було відправлено більш 10 ешелонів, які вивезли все, що можна було підняти і навантажити. З ними їхало більше тисячі робітників заводу і членів їх сімей. Останній ешелон відправився з станції Довгинцево за час до появи там німецьких солдат. [7]

Останні евакуаційні роботи виконувала велика група робітників заводу «Криворіжсталь» під керівництвом директора Ф.Ф.Рязанова. Вони покинули завод лише вранці 14 серпня, виїхавши на автомашинах в напрямку Запоріжжя, тому що станція уже була зайнята ворогом. Багато ешелонів в дорозі зазнавали бомбардування і обстрілу з повітря. Але люди зберегли витримку.

Більшість криворіжців влилось в ряди робочих Новотагільського металургійного заводу. Вони працювали в самих відповідальних цехах: доменному, мартенівському, прокатному. Начальником доменного цеху став головний інженер «Криворіжсталі» Л.Я.

Левін. Його замісником призначили одного із кращих доменщиків на Криворіжжі Ф.А. Хилькевича, а старшим майстром Н.К. Горбулева. В цеху працювали П.М. Новиков, І.С. Ремарчук, І.К. Ткаченко, Т.В.Горобець, К.М.Чибізов, І.І. Соя, Ф.П. Сімяненко, всього більше 30 гірників.[7]

На Новотагільському металургійному заводі не було такої ділянки в ті сурові воєнні роки, де б разом з уральцями не працювали криворіжсталівці. Перед доменщиками було поставлене завдання, не тільки збільшити виплавку чавуну, але і підвищити його якість, забезпечити випуск в більшій кількості феросплавів, необхідних для виробництва броньової і інших спеціальних марок сталі.

І дійсно в другій половині грудня 1941 року з заводу на фронт було відправлено 25 танків Т-34. [2,6,7]

Коли вагони з танками проходили повз мартенівський цех старий сталевар Гусаров сказав: «Майстрами із Тагіла німцям риється могила». І старий сталевар був правий. Кожний в колективі працював в повну силу, працював на Перемогу.

У важких умовах працювали металурги, по декілька днів вони не залишали цех. В 1942 році було виплавлено чавуну на 145 тисяч тон більше, ніж в 1941 році, а в 1943 році - майже в півтора рази більше, ніж в 1942 році. Великою перемогою колективу був пуск весною 1944 року нової доменної печі № 3 потужністю 400 тисяч тон чавуну на рік. Вклад у створення цього потужного агрегату внесли і криворіжські металурги. За роки війни Новотагільські металурги збільшили виробництво чавуну в 5 разів, сталі - в 3,6 разів.

Отже, підбиваючи підсумки, можна стверджувати те, що пам'ять про Велику Вітчизняну війну є безмежна, невичерпана, вічна. Варто наголосити, що сучасниками і майбутнім поколінням її заповідали ті, хто поліг на полях жорстоких битв, хто працював в тилу, хто після тяжких ран передчасно пішов з життя, її заповідають ветерани, які живуть сьогодні. Запозичуючи передові методи праці у робітників східних областей, вони одночасно передавали їм свій багатий досвід і в співдружності підвищували продуктивність праці, успішно освоювали і впроваджували нову техніку, поліпшували якість продукції для фронту. Можна зазначити, що масове переміщення людей і введення промислових підприємств в такий короткий термін і в таких важких умовах, довели на що здатна людина і її самовіддана праця, що це переміщення мало не тільки економічне значення але і політичне. Мужність і праця в тилу і перемога на фронтах розсіяли міфи про непереможність німецької армії.

Евакуація промисловості і населення Кривого Рогу в східні райони і налагодження військового виробництва дозволили країні зберегти основну матеріально - технічну базу необхідну для розгрому ворога.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Білас І. Україна в Другій світовій війні. // Дніпро. - 1995. - № 5-6. - С.18-19.
2. Бушин М.І. Евакуація матеріальних ресурсів та населення України на початку Великої Вітчизняної війни (1941 - 1945рр) Сторінки воєнної історії України, К, 2002, № 6 С. 263 - 266.
3. Ветров І.Г. Боротьба українського народу проти економічної експансії фашистської Німеччини. // Сторінки воєнної історії України К, 2002, № 6 С. 263 — 266.
4. Жук Б.К. Арсенал Кривбасу. Дніпропетровськ: Промінь, 1967.
5. Історія Української РСР, науково - популярний нарис, Київ, 1967. - С. 291-329.
6. Історія Української РСР, том 8, Київ, 1984. С. 10-144.
7. Криворіжсталь. Історія фабрик і заводів. Дніпропетровськ: Промінь, 1984. С. 38 - 50.
8. Кривому Рогу – 200. історико — етнографічний нарис. Дніпропетровськ: Промінь, 1975. , С. 82 — 109.

Запоточна Юлія,
студентка II-го курсу,
історичний факультет,
КПІ ДВНЗ «Криворізький національний університет»
Науковий керівник: **Печеніна Н.А.,**
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України
КПІ ДВНЗ «Криворізький національний університет»

КРИВИЙ РІГ В РОКИ ОКУПАЦІЇ

Впродовж останніх років в історичній науці спостерігається чітка тенденція до вивчення гуманітарних аспектів суспільного буття, а об'єктом історичного пізнання стає пересічна людина. Наукові студії фокусуються на повсякденному житті людини з усіма його складовими. Сталий інтерес до подій Другої світової війни та сучасні суспільні виклики диктують необхідність перегляду цілих тематичних пластів на основі нових методологічних підходів. Об'єктивне відтворення буття звичайних людей у всіх його проявах у роки нацистської окупації України є одним з важливих напрямів вивчення історичного минулого нашого народу. Тому тема, обрана для нашого дослідження, є актуальною, адже відголоски минулих жахів і досі відлунюють у пам'яті багатьох. Саме в період окупації криворіжці переживали нещадну експлуатацію з боку окупантів, відбувалося руйнування всіх усталених форм економічного, соціального і культурного життя. Багато людей просто було вивезено у рабство до Німеччини, а ті, хто лишився на Криворіжжі були не в кращих умовах.

Мета нашої статті - розглянути окупаційний режим в Кривому Розі.

З боєм сприйняли криворіжці звістку про напад Німеччини на СРСР. На підприємствах, будівництвах, в установах 22-23 червня 1941 р. пройшли сотні мітингів. У них брало участь 52 тисячі людей, майже все трудове населення довоєнного Кривбасу [4, с.82]. Вже в перші дні люди подавали заявки про відправку на фронт добровольцями, в місті

починає формуватися народне ополчення, до якого вступило близько 20 тисяч криворіжців [4, с.84].

З приближенням фронту жінки, діти і літні люди почали зводити навколо міста оборонні споруди.

14 серпня Криворіжжя було захоплено. Одразу ж, тільки зайнявши місто, гітлерівці починають насаджувати свій новий порядок. В місті були створені міські управи, поліції, біржі праці, жандармерії. Варто зазначити, що в тих умовах Криворізької міськом виявився недієздатним, аж до створення В.С. Сінгірцевим нової підпільної групи [3, с.48].

У зведенні Радянського Інформбюро від 1 жовтня 1941 р. повідомлялося, що група криворіжців, котрі перейшли лінію фронту, розповіла про дикі звірства, які відчули на собі співробітники Криворізького філіалу Українського науково-дослідного залізничного і марганцевого інституту, що просто не встигли евакуюватися. Гітлерівські офіцери вимагали від них карти і різні відомості про рудники. За відмову зробити це озвірілі фашисти били людей, кололи ножами, вибивали очі і врешті-решт розстріляли. У самому інституті вони влаштували в пошуках матеріалів справжній погром. На другий день після захоплення міста гітлерівці привели до інституту п'ять гірників. До вечора кати викинули на вулицю трупи закатованих, і кілька днів ті лежали на бруківці [4, с.86].

Перебуваючи під жорстким контролем фашистів, населення не мало змоги отримати зовні ні продовольства, ні палива. Таким чином, воно просто було приречено на голодну смерть. Більше того, впродовж зими 1941-1942 років міська управа і поліція з надзвичайною жорстокістю виконувала наказ гітлерівського командування про конфіскацію у населення теплих речей для потреб фашистської армії.

Усі шахти та рудники фашисти намагалися відбудувати, але це не вдавалося, так як населення працювати не бажало. Тоді з'явилися накази та розпорядження, які закінчувалися словами «За непокору - розстріл. За порушення наказу - тюремне ув'язнення» [2, с.303].

Першими каральними акціями окупантів у місті були арешти людей, які давали їм відсіч, розправа над військовополоненими і євреями.

Особливо тяжко довелося євреям, яких під зброєю виганяли із сіл, де вони жили разом з українцями, і розстрілювали у степу. Якщо ж у селі жили тільки євреї, то їх усіх убивали на місці не жалючі ні літніх людей, ні жінок, ні навіть дітей.

Тяжко довелося в роки окупації і жителям сіл. Так жителька с. Вільне Криворізького району, Марія Арсентіївна Василега, яка, залишилася в окупації, згадує, що німці «заставляли людей працювати в полі, але каторжний то був труд, в буквальному сенсі слова» [5, с.150].

В самому Кривому Розі деякий час фашисти не чинили масових розстрілів, убивали, головним чином, у підвалах під гуркіт заведених автомобільних двигунів. Знищували вибірково лише тих, хто був непридатний до роботи, в основному це були хворі, старі і діти. Здорових же зганяли до концентраційних таборів і використовували на будівельних та інших роботах, де ті перебували просто в не людських умовах. Пізньої осені всіх в'язнів вивели до шахти ім. Валявка і розстріляли. Трупки кинули в шахтний стовбур. Розстрілювали тільки наголо роздягнених, а одяг в'язали в тюки, використовуючи потім як спецодяг для в'язнів табору. Сорокаметровий стовбур шахти був повністю забитий трупами [4, с.87].

Але, нажаль, це був не єдиний випадок, коли німці без жалю стратили велику кількість робітників. Так, влітку 1942 року загарбники заарештували 150 жителів Кривого Рога, котрі не бажали працювати на відбудові шахт. Це були гірники та члени їх сімей. Всіх заарештованих розстріляли. Щоб примусити криворіжців працювати, окупанти влаштовували масові облави і відправляли захоплених в концтабори. На шахті №5 рудника імені Ілліча весь шурф глибиною 20 метрів і такого ж діаметра був заповнений тілами знищених криворіжців.

Треба сказати, що у часи Великої Вітчизняної війни у Кривому Розі було декілька таборів військовополонених. Начальник табору німецький колоніст Ганс Зоммер добре знав і російську, і українську мови. Він особисто видавав бірку з табірним номером встановленого зразка, яку належало носити на шиї. Крізь ворота табору, пройшло щонайменше 40 тисяч в'язнів.

Скільки загинуло людей у таборі, навряд чи можна встановити. Зараз на місці масового поховання, там, де був кар'єр, встановлено пам'ятник.

Багато жителів міста насильно було відправлено до Німеччини. На чужину було вивезено 2187 чоловік, але звичайно ці цифри є значно більшими.

За неповними даними, в період окупації тільки на Криворіжжі гітлерівці вбили, замучили та вкинули в шурфи 7239 чоловік [2, с.303].

Населення міста було вражене. Кожен зримо відчув, що очікує при фашистському пануванні будь-якого громадянина, незалежно від його національності. Восени 1942 року сталися перші організовані виступи проти ворога. У місті створювалося антифашистське підпілля. Згідно з деякими даними, під час окупації у Кривому Розі діяло 14 підпільних груп [4, с.91]. Одна з груп була створена на руднику імені Держинського в складі В.С. Сінгірцова, Н.В. Потапенка, Е.І.Квітки та інших, яка вела антифашистську роботу серед робітників рудника ім. Держинського, випускала листівки і проводила диверсійні роботи. Вони знищили залізничний міст, вивели з ладу 11 вантажних і одну легкову автомашину,

пошкодили телеграфно-телефонну лінію. Сам Сінгірцов сховав у шахті і зберіг 300 людей від смерті, чи нелюдського життя [1, с.104-105].

Героїчний приклад патріотів мав позитивний вплив на все населення. Показово, що за два з половиною роки окупації німецькому концерну «Герман Герінгверке» так і не вдалося налагодити видобуток криворізької руди. З цього приводу Гімлер писав, що питання забезпечення гірничорудної промисловості Криворіжжя робочою силою стоїть дуже гостро. Місцеві робітники не можуть, а скоріше, не хочуть видобувати руду. Їх можна використовувати лише на підготовчих, очисних роботах. У той же час гітлерівці планували, наприклад, у першій чверті 1943 року видобувати щодоби чотири тисячі тонн руди [4, с.89].

Активно діяли на Криворіжжі й партизани. Багато жителів селища Інгулець врятував партизанський лікар С.С. Жовтоног. Він допомагав людям уникнути Фашистської каторги, видаючи довідки про тяжкі хвороби. Але невдовзі лікар був убитий не дочекавшись декількох місяців до повного визволення міста.

Нарешті, 22 лютого місто було звільнене від загарбників. Збиток заподіяний окупантами народному господарству басейну, склав 1,2 млрд. карбованців. З 77 шахт, що діяли до війни, 54 були зруйновані.

Але не слід і забувати про ті душевні і тілесні муки, які довелося пережити всім людям під час окупації, адже ніхто вже їм не поверне загиблих чи закатованих членів сім'ї, а також не зітре з пам'яті ті страшні роки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Варгатюк П. Рудна скарбниця Півдня / П.Варгатюк, А.Дольчук - Дніпропетровськ : Промінь, 1966. - 161с.
2. История городов и сел Украинской ССР: в 26 т. : Днепропетровская область / глав. ред. кол.: Тронько П.Т. и др. - К. : УСЭ, 1977. - 838с.
3. Історія радного краю. Дніпропетровщина: посібник. – Д.: Дніпрокнига, 2008. – 396 с.
4. Кривому Рогу 200 : историко-экономический очерк / редкол.:Я.Л. Ракитин, П.Л. Варгатюк, А.В. Дольчук и др. - Дніпропетровськ : Промінь, 1975. - 205с.
5. Остренко О.В. Війна і долі криворізьців (на прикладі і свідченнях жителів с. Вільне) / Остренко О.В., Косіненко О.В. // Війна в історичній та індивідуальній пам'яті: Матеріали всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 66-й річниці Перемоги, 20-річчю Незалежної України (Кривий Ріг, 22 квітня 2011р.) / редкол.: Я.В. Шрамко, В.О. Шайкан, В.В. Стецкевич та ін.. – Кривий Ріг: Вид. дім, 2011. – С. 149-150.

Собічевська Олена,
учениця 11-го класу,
КНВК №35 «Імпульс»
Науковий керівник: **Рудницька Н.А.,**
вчитель історії КНВК №35 «Імпульс»

КРИВОРІЗЬКІ МОЛОДОГВАРДІЙЦІ

Велика Вітчизняна війна - це зламані долі, розбите щастя, втрачене дитинство, розлучені закохані, розірвані сім'ї. Це військові злочини: тортури та знущання, досліди над живими людьми. Це спалені міста та села, заміновані поля, концтабори. Ніколи до цього історія не знала війни з такою кількістю жертв. Наше місто теж було залучено до цих трагічних подій. Тема війни та боротьби з німецько-фашистськими окупантами зацікавила мене, і на мою думку, вона не залишить нікого байдужим.

22 червня 1941 року відкинуло в минуле всі проблеми і тривоги мирного часу. Саме в цей день гітлерівська Німеччина напала на нашу країну. Розпочалася Велика Вітчизняна війна. Жителі Кривого Рогу, як і всі радянські люди, з боєм сприйняли цю звістку.

Вранці 14 серпня 1941 року в Кривий Ріг вдерлися німецько-фашистські війська. Вони одразу ж приступили до організації місцевої влади — міської управи, поліції, біржі праці, жандармерії. Для виконання найбільш брудних справ гітлерівці привезли запродавців. Населення було приречене на голодну смерть. У ті часи до міста не надходило ні продовольство, ні паливо.[6, с.128]

Жорстокість, звірячий садизм фашистів не мали меж. Не скорилося ворогові населення, що лишилось на території, окупованій 14 серпня 1941 року німецько-фашистськими загарбниками. У місті створювалося антифашистське підпілля. Згідно з даними, під час окупації у Кривому Розі діяло 14 підпільних груп.

Активно діяла молодіжна група, створена у вересні 1941 року учнями школи №15. Організатором її був Микола Решетняк, а членами підпільної організації – Жовтуха Анатолій, Ходич Анатолій, Щербак Олексій, Романова Груня.

Відразу в місті почалися масові арешти встановлено комендантську годину з 6 ранку до 17 годин. На будівлях з'явилися розпорядження окупантів, які викликали гнів у місцевого населення, бо кожне з них закінчувалося: «За непокору – розстріл. За порушення наказу – тюремне ув'язнення». Але криворіжців це не лякало. В таких страшних умовах вихованці СШ №15 і організували комсомольське підпілля. Керівником став Микола Решетняк, якому тоді було 16 років. До складу організації ввійшло 26 дітей.

Праця, яку проводили члени підпільною комсомольською організацією м. Кривого Рогу, знаходила підтримку зі сторони трудящих міста, які щиро вірили в заклик комсомольців-патріотів, вірили в швидку перемогу нашої доблесної Червоної Армії над ворогом.

Чим же займалися наші криворізькі молодогвардійці?

1) На свій радіоприймач приймали повідомлення «Совінформбюро», писали і розповсюджували листівки. За два роки група випустила 46 листівок тиражем 3000 примірників.

2) Восени 1942 року, влаштувавшись на роботу до німецького армійського парку зв'язку, підпільники з травня по серпень 1943 року за допомогою сірчаної кислоти пошкодили 24 танкових рації, а всього вивели з ладу 45 рацій.

3) Юні підпільники допомогли втекти великій групі хлопців і дівчат, яких затримали під час облави для відправки в Німеччину.

4) На залізничному перегоні Довгінцеве -Червона пустили під укіс поїзд з військовою технікою ворога.

5) Написали звернення до населення, яке розповсюдили від Карачунів до Зеленого містечка, від селища Шевченко до Першотравневої:

«До зброї України!

Товариші! Вже два роки, як іде війна на нашій землі, роки, як ви чуєте стогін тисяч братів і сестер, батьків і синів, матерів і дочок, які знаходяться на каторзі в Німеччині, в льохах Гестапо, в концтаборах.

Все це принесли нам фашисти. Вони вбивці! Смерть загарбникам!

Червона Армія розбила ворога на Волзі, під Орлом, Белгородом, тисне його далі на Захід. Ми повинні допомогти їй! До зброї сини України!

Всі, хто має щире серце, всі, кого давить фашистське рабство мусить стати до боротьби за визволення нашої землі, за свою власну волю. Якщо ми не знищимо фашистів, вони знищать нас. Усіма силами допомагайте Червоній Армії! Нищьте гітлерівців, перерізайте телефонні лінії, доставляйте партизанам зброю, провіант, автомашини. Під ногами окупантів палає земля. Поширюйте цю пожежу по всій Україні, аж поки остаточно не вигорить німота. Смерть німецьким окупантам!»

Сильно допекли німців наші підпільники, і уявіть їх радість, коли німецький прихвостень, зрадник Кульбашний, який був начальником радіомайстерень, де працювали комсомольці, побачив у Люди Голубевої листівку. Кульбашний відібрав листівку, прочитавши її, сказав дівчині, щоб вона знищила листівку, бо буде погано і їй, і йому. Люда відповіла, що віддасть її надійній людині – Миколі Решетняку. Вже потім вона зрозуміла, що ненароком видала свого товариша. По дорозі додому Люда намагалася вбити Кульбашного, але він легко справився з дівчиною і задушив її.

Наступного дня хлопці як завжди прийшли на роботу, в двір в'їхала машина з есесівцями, підпільників схватили і кинули в застінки Гестапо. На протязі місяця їх жорстоко катували: били, знущалися, стріляли, ніби промахуючись, не давали їсти і пити. Але діти не здалися, ні слова не почули від них гітлерівці. 24 серпня 1943 року над ними відбувся суд.

У газеті «Дзвін», в окупованому місті повідомляли:

«Вироком обласного суду в Кривому Розі від 31 серпня 1943 українська працівниця Груня Романова, народження 30 липня 1921, і українець Микола Ходич, народження 24 січня 192, Олексій Щербак, народження 3 вересня 1925. Микола Решетняк, народження 16 травня 1925 і Анатолій Жовтуха, народження 26 червня 1926, засуджені до страти ... Прокурор при німецькому суді Шейді».

В останню ніч перед стратою дітям дали листочки паперу та олівці, щоб написати листи рідним. Фашисти сподівались, що приречені до смерті, вони когось видадуть у своїх листах, але й тут помилились. В своїх листах діти прощалися з батьками і рідними ні словом не зрадивши тих, хто залишився на свободі. Ці листи знайшли після звільнення міста в архівах Гестапо, німці і не збиралися передавати останні привіти страчених.

17 вересня 1943 року учасників групи розстріляно (нині поховано в Комсомольському парку міста).

Указом президії Верховної Ради УСРСР від 28. 09. 1967 року Миколу Решетняка – керівника підпільної комсомольської організації нагороджено медаллю «За відвагу» - посмертно.

Героїчний вчинок юних патріотів і досі живе в пам'яті вдячних криворіжців. А також увічнений в монументі заслуженого художника О.В. Васякіна. Як признався сам творець: «Так, це найвідповідальніша праця мого життя. Вона присвячена не тільки криворізьким молодогвардійцям, а й моєму поколінню».

Я і досі не можу збагнути, як ще зовсім дітьми, вони змогли зробити таку величезну роботу, наскільки величним та щирим був їх патріотизм. Не всі дорослі люди мали таку кількість відваги та сміливості, як ці підлітки, та не всі дорослі люди у часи найвеличнішої та найжорстокішої війни стояли за свою Батьківщину, за своїх братів та сестер, за свою сім'ю та мир. Але вони – криворізькі молодогвардійці, вистояли, захистили та допомогли своєму місту та своїй країні. Вони боролися із щирим серцем та вірою у перемогу, вони врятували життя своїм братам та сестрам. Вони – ще зовсім юні, із дитячим серцем та мріями, але вже такі мудрі, відважні, сміливі. Вони, які пожертвували своїм життям заради нас та нашого світлого майбутнього.

З гордістю хочу сказати, що я пишаюся такими славетними однолітками. Пишаюся тим, що живу у найкращому місті – місті Кривий Ріг, який має не тільки велике минуле, а має таких великих людей та дітей, які дали змогу творити щасливе майбутнє...

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бухтіяров В.П. «Енциклопедія Криворіжжя: 230-річчю з дня заснування Кривого Рогу присвячується». – У 2-х т./Упоряд. В.П. Бухтіяров. – Кривий Ріг: «ЯВВА», 2005.

2. Бухтияров В.П. «Помним...»: 50- летию освобождения Украины от фашистских захватчиков. Библиотечка альманаха «Саксагань». - Кривой Рог, 1994.
3. Бухтияров В.П. «Устремленность»: К 60-летию Дзержинского района Кривого Рога. Библиотечка альманаха «Саксагань». - Кривой Рог, 1996.
4. Варгатюк П.Л., Воронова Т.П., Сиренко И.М., Дольчук А.В. «Кривому Рогу 200», Историко-экономический очерк. - Днепропетровск: «Промінь», 1975.
5. Демиденко П.М. «Загін нескорених», документальна розповідь про криворізьке молодіжне підпілля, Дніпропетровськ: «Промінь», 1987.
6. Комаров В.О. «Історія Криворіжжя», навчальний посібник з історії для учнів 8-11-х класів загальноосвітніх учбових закладів, Дніпропетровськ: «Січ», 1992.
7. Мельник О.О., Балабанов С.В. «Історична енциклопедія Криворіжжя». – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2007.
8. Новик Л.И., Кан Д.И. «Путеводитель – справочник». –Днепропетровск: «Промінь», 1986 .

Сазонов Михайло,
студент І-го курсу,
історичний факультет,
КПІ ДВНЗ «Криворізький національний університет»
Науковий керівник: **Печеніна Н.А.**,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України
КПІ ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРТИЗАНСЬКОГО ЗАГОНУ РУДНИКА «СУХА БАЛКА» (ЗА СПОГАДАМИ С.А.СОРОКИ)

Минуло вже 70 років з дня визволення України від німецьких окупантів. Все більше часу відділяє нас від тих страшних днів. Нові покоління все більше віддаляються від подій війни, втрачається емоційний зв'язок, та все менше залишається живих свідків Великої Вітчизняної війни. Тому для нас дуже важливо зберегти пам'ять про ті часи, щоб не повторити помилок минулого, та не допустити Третьої світової війни, і звідси випливає актуальність нашої розвідки.

Метою статті є дослідження партизанського руху в Кривому Розі на прикладі діяльності окремих його представників.

Кривий Ріг був окупований німецькими військами в перші місяці війни 1941 року. Перед окупацією майже все промислове обладнання з заводів та шахт міста було евакуйовано до м. Нижній Тагіл. Ще в липні 1941 року демонтували прокатне обладнання на «Криворіжсталі».

Вночі 8 серпня 1941 року нарком чорної металургії І. Ф. Тевосян наказав зупинити завод. 13 серпня надійшов наказ: усі промислові об'єкти та обладнання що не встигли евакуювати – підірвати. Було виведено з ладу три домни «Криворіжсталі», заміновано та підірвано більшість шахт Кривбасу [2, с.193].

А 14 вересня 1941 року до міста увійшли війська Вермахту [3, с.106].

Сорока Софія Афанасіївна народилась в Кривому Розі в 1922 році. Перед війною навчалась в середній школі №10, а після її закінчення вступила на навчання до Криворізького педагогічного інституту. Коли почалась війна, Софія Афанасіївна перебувала в селі Свідовок, в Черкаській області. Вона згадує: «С первых дней оккупации гитлеровцы в нашей школе выбросили книги и сожгли во дворе школы. Выбросили парты, разобрали стены в классах и сделали конюшню. Увозили людей в Германию».

«В начале января 1942 г. мы вернулись в гор. Кривой Рог, на рудник Сухая Балка. Дорога была дальняя и опасная. На рудник я пришла по пропуску, который взяла в комендатуре. Помогла получить мне пропуск, девочка-немка, которая училась со мной в одном классе в школе. Дорога была дальняя и опасная».

Після повернення в Кривий Ріг Софія Афанасіївна працювала на шахті «Центральна», з її слів - займалась зривом робіт по відновленню шахти, саботувала виробничу діяльність: «В апреле 1942 г. приняла клятву подпольщика и стала членом подпольной организации, стала на путь борьбы с немецкими оккупантами. Участвовала в организации саботажа шахт. Срывали выполнение работы по восстановлению».

На руднику було сформовано партизанський загін, який складався з:

- Командиру загону – Просяник Василь Іванович
- Начальник штабу – Кащенко Володимир Сидорович
- Командир першого загону – Бурцев Василь Федотович
- Командир другого загону – Валявський Василь Іванович.

«Как только сформировали отряд, была проведена боевая операция группой наших партизан и партизан рудника Красногвардейска. Были захвачены две немецкие машины».

Підпільна група займалась друком листівок Радінформбюро, зривали плани по роботі шахти, за що їх постійно переводили на важкі роботи та ставили охорону.

«В сентябре 1943 г. стала бойцом партизанского отряда в первом взводе Бурцева В. Ф. Принимала активное участие в освобождении рудника Сухая Балка, переносила оружие на динамитный склад шахты «Северная». Когда части Советской Армии подходили к нашему руднику по заданию Зимы Н. И. мы с Раей Лавренко были в разведке. Мы вышли от динамитного склада и дошли до станции Роковатая. Шоссейная дорога была загружена колонной машин. Одни горели, на других взрывались ящики с патронами, а машины подъезжали и подъезжали. Немцы выскакивали с машин и бежали в сторону реки Саксагань. На другом берегу реки были немцы. На ручках кабины машины болтались винтовки. Были машины и с продовольствием, мы принесли в отряд. Ночью вступили части советской Армии 595 стрел/полк. Линия фронта прошла за шахтой «Шильман», пос.

Шевченко, пос. Рыбасово, Цыбулькина Балка. Шли бои и были раненые. Отряд расположился на шахте «Шильмана». Медпункт расположили в подстанции шахты, врач Алексеева П. Д. оказывала помощь раненым бойцам, тяжело раненых отвозили в госпиталь на рудник Красногвардейск. Участились налёты немецких самолетов. Нас сильно бомбили. При бомбежке погибла врач Колесник О. и разрушено здание медпункта. Отряд расположился в другом месте. По заданию начальника штаба Кащенко В.С. мы с Верой Бей ходили в партизанский отряд на рудник Ленина. С разведгруппой 595 стрел/полка ходили в разведку в поселок Дубки, пос. Верабова и рудник Фрунзе. С 25 октября 1943 г. находилась в обороне поселка Рыбасово, несли дежурство на постах».

Розповідає Софія Афанасіївна й про події січня-лютого 1944 року, які завершилися Визволенням Кривого Рогу: «В начале января 1944 г. я была арестована гестапо г. Кривого Рога, где подвергалась тяжелым пыткам и в тяжелом состоянии находилась в камере. В феврале 1944г. была вывезена в Криворожский концлагерь. Лагерь был обтянут колючей проволокой в 4-ряда. Мы выбрали уголок ограды, ночью пробрались и подрывали проволоку снизу и ползли. Остался один ряд. Вдруг выстрел и поднялась тревога, нас схватили, за побег били. А через пару дней под усиленной охраной вывезли на станцию Червона и посадили в эшелон, и везли в Германию. В вагоне находилась охрана. В вагоне вверху я заметила пробившийся свет, это была щель в окошке. Эшелон долго стоял. Я подошла к охраннику, и, показывая руками, попросила чтобы он принес нам свечку, спички и закрыл вагон. Охранник постоял, потом ушел и его долго не было. Через время пришел и принес свечку и спички и закрыл нас в вагоне. Нас было двое девчонок. Мы зажгли свечку и осмотрели вагон. Увидели, что окошко закрыто металлической крышкой и закручено проволокой с наружи вагона. Когда эшелон поехал мы толками крышку, когда эшелон останавливался, мы переставали. Так делали, пока проволока не перетерлась. Когда все таки перетерлась и крышка окошка открылась мы стали готовится прыгать. Поднялась одна девочка и выпрыгнула, за ней вторая. А мне труднее было, потому что после пыток в гестапо у меня не подымалась левая рука, девочки помогали мне. Оля Марченко (она была со мной в гестапо в одной камере) и еще одна девочка высовывались за мной, поддерживали меня, одной рукой держаться было трудно, эшелон набрал скорость и вагон качало, я старалась стать на буфера и девочки поддерживали меня. Когда стала то сильно оттолкнулась. Дальше ничего не помню. Когда открыла глаза, то увидела высокую насыпь пути. С трудом перевернулась и стала ползти вверх к пути. А через время подошла Оля Марченко, она прыгала за мной и девочки, которые прыгали первыми. Вдруг послышался шум и разговор немцев. Мы отбежали с пути и залегли. Скоро на то место подъехала дрезина с немцами. Они громко говорили. Остановились, спрыгнули, фонариком посветили путь, шпалы, быстро сели и

ухали. Это было в районе Криворожской плотины «Карачуны». Мы выпрыгнули с вагона и пошли на встречу наступающим частям Советской Армии. Вокруг города шли бои, слышно было гул орудий. Мы дошли до поселка «Пионер» Октябрьского района города. Там шел бой за село Бажановка. К вечеру немцы отступили, бежали через поселок и тянули на плащ-палатках раненых. А ночью в поселок вступили бойцы Советской Армии. А на рассвете быстро ушли на город Кривой Рог - это было 22 февраля 1944г. И 23 февраля 1944г. город Кривой Рог освобожден от немецких оккупантов».

«Освобождали наш рудник Сухая Балка в сентябре 1943г. и феврале 1944г. р. Войска 2-го Украинского фронта, 188 дивизия, 595 стрелковый/полк. Командир полка полковник Кулик Иван Иванович, 45 батарея, командир старший лейтенант Гриенко П. Командир полка-полковник Кулик Иван Иванович при освобождении г. Кривого Рога в феврале 1944г. погиб и похоронен в центре города по улице Карла Маркса».

Здавалося б, звичайна історія партизан – саботаж, підпільна пропаганда, лікування поранених. Але все це є частиною перемоги, яка стала можливою, в тому числі, і за рахунок діяльності Сороки Софії Афанасіївни. Ця історія має для нас величезну цінність в першу чергу тому, що події відбувались на території нашого міста. І не дивлячись на те, що партизанський рух в нашому місті був представлений мінімально, він відіграв помітну роль в перебігу боїв за Кривий Ріг та його околиці.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1.Свідчення Сороки Софії Афанасіївни. - Записані Коваленко Іриною, Сазоновим Михайлом та Недзельським Олександром у квітні 2014 року.

2.Комаров В. О., Історія Криворіжжя. Навчальний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів / Комаров В. О., Мельник О. О. – Кривий Ріг, 2004. – 264с.

3.Справочник "Освобождение городов: Справочник по освобождению городов в период Великой Отечественной войны 1941-1945" / М. Л. Дударенко, Ю. Г. Перечнев, В. Т. Елисеев и др. М.: Воениздат, 1985. - 598 с.

Левченко Є.М.,
завідувач відділу,
КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей»
(м. Кривий Ріг)

ГЕРОЇ НЕБА ФРОНТОВОГО

70 років минуло після закінчення Другої світової війни. Велику роль у розгромі гітлерівської Німеччини відіграв український народ. Неоціненний внесок у Перемогу

зробили і криворіжці. В експозиції залу Другої світової війни криворізького історико – краєзнавчого музею чільне місце займають матеріали наших видатних земляків – Героїв Радянського Союзу. Серед них і братів Глинок: двічі Героя Радянського Союзу Д.Б. Глинка (10.12.1917-01.03.1979) та Героя Радянського Союзу Б.Б. Глинка (27.09.1914 - 11.05.1967) [7, с. 328]. Вони збагатили військову льотну справу у тактиці ведення повітряного бою і удвох збили два полки ворожих літаків.

Народилися воїни в селищі Рахманівка у шахтарській багатодітній родині. Пишалися своїм батьком – криворізьким гірником, стахановцем Борисом Пилиповичем Глинкою (1882-10.05.1947) [10, с. 270]. До війни сім'я Глинок жила у селищі ім. МОДРу на сучасній вулиці Правди. Братів Глинок зв'язувала юнацька дружба з В. І. Михліком (29.12.1922-29.12.1996) – майбутнім льотчиком-штурмовиком, двічі Героєм Радянського Союзу [11, с. 117]. Тепер тут, на будинку №49, встановлено меморіальну дошку [4, с. 52]. У дитинстві Глинка навчалися в школі №12 (нині №5), а коли підрости разом з батьком трудилися на шахті імені МОДРу РУ ім. Ілліча. Борис закінчив Криворізький гірничий технікум і працював змінним майстром, а Дмитро – електромонтером.

Коли ж у Кривому Розі відкрився аероклуб з аеродромом поблизу радгоспу «Червоний шахтар», брати стали одними з кращих учнів. За час існування аероклубу (1935 - 1941 рр.) було підготовлено 500 льотчиків, з них – 10 стали Героями Радянського Союзу. Нині по вул. Каунаській, на місці аероклубу встановлено меморіальну дошку [10, с. 19]. Борис Глинка у 1939 р. став льотчиком – інструктором Одеської льотної школи. Дмитро в 1937 р. був прийнятий до Качинського Червонопрапорного училища [3, с. 74]. У січні 1942 р. Дмитро, якому тільки – присвоїли звання лейтенанта, був направлений у діючу армію в Крим, у винищувальний авіапункт. Перший бойовий виліт здійснив під час боїв за Севастополь. Робив у день до восьми бойових вильотів. Застосовуючи тактику вільного полювання, вони вдвох з І.І. Бабаком збили 15 гітлерівських літаків. За що Д.Б. Глинка був нагороджений двома орденами Червоного Прапора.

З початком війни брати втратили між собою зв'язок. Лише взимку 1943 р. в тилловому кавказькому містечку, зустрілися. Дмитро вже здійснив понад 100 бойових вильотів і мав на рахунок 11 збитих гітлерівських літаків, а Борис за цей час навчив льотній майстерності 80 пілотів [6, с. 38]. Командир полку І. Дзусов умовив начальника школи, де працював Б. Глинка, відпустити його у діючу армію, у полк, що вів бої над Кубанню. З того часу і воювали в одному полку брати Глинка. Навесні 1943 р. заgrimіла про них слава.

Якщо на землі переломом у воєнних діях стала Сталінградська битва (17.07.1942-02.02.1943), то у повітрі він наступив під час боїв над Кубанню (17.04 – 07.06.1943). Було так, що на невеликій ділянці фронту зосереджувалось до 900 літаків, стільки ж зеніток било

із землі. У день пілоту належало робити не більше 4-х вильотів, але приходилось підніматись у повітря і 8 разів. У Д.Глинки одного разу було 9 боїв. Гітлерівці намагалися стримати наступ радянських військ і забезпечити відступ своїх із Північного Кавказу. У квітні брати Глинки збили цілий авіапункт. Про них уже знали не лише в авіації, а і в піхоті. Нацистське командування, довідавшись, що вони в повітрі, сповіщало про це своїх льотчиків. В ефірі німецькою тривожно лунало: «Увага! В повітрі Глинка!» [13, с. 11]. 15 квітня 1943 р. вони прикривали наші війська в районі станиці Кримської. Шістька винищувачів, яку вів Д. Глинка, зустріла 30 ворожих бомбардувальників у супроводі 12 «мессерів» прикриття. Дмитро сміливо повів свою групу назустріч ворогу. Його винищувачі збили 5 літаків, а він особисто три. Борис же того дня у складі 7 винищувачів охороняв наземні війська і записав на свій рахунок перші 2 збиті ворожі літаки [12, с. 21-22].

Про подвиг братів Глинок Політуправління Радянської Армії випустило листівку. Там сказано, що «вони відважні і розсудливі, завзяті і холоднокровні і вміють збивати фашистські літаки, не одержуючи самі жодної пробоїни» [16]. 19 квітня 1943 р. газета «Крылья Советов» 4-ї повітряної армії, в складі якої був і полк Глинок, писала: «Усі наші винищувачі повинні діяти в бою так, як... б'ються брати Глинки... з беззавітною хоробрістю, виключною майстерністю ці «королі» повітря винищують фашистські літаки... Безперервними, впевненими атаками знесилюють гітлерівців, ламають їхню волю...» [15].

Над станицею Абінською літак Д. Глинка було підбито. Що сталося з пілотом, ніхто не знав. Борис вирішив помститися за брата. За його проханням командир дивізії О. І. Покришкін (06.03.1913-13.11.1985) дозволив зробити ще один бойовий виліт [8, с. 290]. У цьому бою Борис збільшив свій рахунок на два збитих літаки. Але і його літак був підбитий, а він поранений. Незважаючи на це, довів машину до аеродрому. Другого дня у полк повернувся Дмитро. Виявилося, коли його літак загорівся, встиг вистрибнути з парашутом. Його підібрали жителі гірського поселення і доставили в госпіталь. Одержавши першу медичну допомогу, пілот повернувся у частину. Через день після повернення Дмитро знову громив ворога [20].

Кожний бойовий виліт братів був школою мужності, набуттям досвіду і військової майстерності. Це наочно проявилось у боях на «вертикалях». Багато перемог у повітрі принесла і, винайдена Глинками, так звана «кубанська етажерка». «Етажерка» - це нове слово в тактиці ведення повітряного бою. Суть її полягала в тому, що пілоти, піднімаючись у небо, розміщувались там один над одним парами чи четвітками. Таким чином, на яку б машину не нападав ворог, він обов'язково попадав під приціл верхнього, чи нижнього «Яка» [12, с. 23].

21 квітня 1943 р. Указом Президії за Верховної Ради СРСР Д. Б. Глинці було присвоєно звання Героя Радянського Союзу, а 24 червня 1943 р. цього високого звання був удостоєний і Б. Б. Глінка. Як досвідченого льотчика його було призначено командиром ескадрильї, а потім командиром 9 винищувального гвардійського авіаполку. Брати Глинки мужньо бились за визволення Донбасу і всієї України. Дмитро довів рахунок збитих літаків до 39 і був удостоєний у серпні 1943 р. вдруге звання Героя Радянського Союзу. Коли наші війська в лютому 1944 р. визволили Кривбас, на особистому рахунку Дмитра Борисовича було вже більше 40 збитих літаків, а на рахунку Бориса Борисовича – 27. Восени 1944 р. під Львовом був підбитий німецькою зеніткою літак Б. Глинки. Із госпіталю він знову повернувся у свій полк [14, с. 148].

Далеко від Кривого Рогу воювали два старші сини і про них не було нічого відомо батькам. Після звільнення міста у будинку Глинок зупинилась на відпочинок група воїнів. Один з офіцерів, розглядаючи фотокартки, впізнав героїчних льотчиків. До Глинок привезли кінопересувку, а ввечері родині показали фільми, зняті фронтовими кінооператорами. Були там кадри і про Бориса та Дмитра [1]. Згодом командування з'єднання дозволило Борису Глинці злітати в рідне місто. Батьки розповіли про те, як жила сім'я в роки окупації (1941-1944 рр.). Сестру Глинок Людмилу загарбники намагались погнати в рабство до Німеччини. Та дівчина втекла з вагона. Після війни Л.Б. Глінка – Лазаревич працювала вчителем хімії у середній школі № 26 Кривого Рогу [5]. Втік по дорозі в Німеччину і наймолодший у родині - Володимир. Як писала фронтова газета «Сталинский сокол» у червні 1944 р.: «Із звільненого рідного міста Борис полетів не один : на його літаку прибув на фронт третій брат – Володимир Глінка. Такий же міцний, кремезний, як і старші брати...» [21]. У жовтні 1944 р. побував удома і Дмитро, на рахунку якого було уже 46 знищених ворожих літаків. «Червоний гірник» від 11 жовтня 1944 р. подавав репортаж про зустріч високого гостя. Він закликав земляків примножити успіхи на фронті успіхами у праці [9]. Так на Криворіжжі виникло змагання за присвоєння звання «Фронтова бригада». Високим почуттям патріотизму, любові до Батьківщини дихає лист – звернення до земляків братів – героїв від 23 лютого 1945 р.: «Горняки и металлурги Днепропетровщины! Помните – каждый добытый Вами килограмм руды, килограмм выплавленного металла служит великому делу нашей окончательной победы...» [12, с. 26].

Переможний травень 1945 р. Глинкам разом зустріти не вдалося. Тяжке поранення у Польщі прикувало Бориса до госпітального ліжка. На фронт він більше не повернувся. А Дмитро, пройшовши бої на Сандомирському плацдармі, під Яссами, над Шпрее, підсумував свій бойовий рахунок у бою біля Дрездена. Після війни брати закінчили Військово – Повітряну Академію і продовжили служити в авіації. Полковник Б. Б. Глінка працював у

Борисоглібському авіаучилищі, у Центрі підготовки космонавтів. Помер у 1967 році. Захоронений у Зоряному містечку [2, с. 13]. У травні 1999 р. у Кривому Розі на головній споруді Українського заочного політехнічного технікуму йому встановлено меморіальну дошку [10, с. 271].

Полковник Д. Б. Глинка, звільнившись у запас в 1960р., працював у Аерофлоті [19]. Водив пасажирські реактивні літаки. Згідно Указу Президії Верховної Ради у грудні 1948 р. в селищі Рахманівка двічі Герою Радянського Союзу Дмитру Глинці встановлено бронзовий бюст. Помер у 1979 р., 01 березня. Захоронений у Москві [18, с. 97].

Імена братів Глинок увічнені на стелі Героїв у Кривому Розі, у назві вулиць нашого міста та м. Брянка Луганської області. Про їхні подвиги розповідає експозиція міського історико – краєзнавчого музею. У місті проводився тенісний турнір їхнього імені, функціонує радіо – технічна школа ім. двічі Герою Радянського Союзу Д.Б.Глинки.

Пам'ять про видатних земляків, фронтову дружбу та воєнні подвиги безсмертна.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Азаркін С. Крилаті брати / С. Азаркін // Червоний гірник. – 1983. – 6 липня.
2. Бухтіяров В. Помним / В. Бухтіяров . – Кривий Ріг: Бібліотечка альманаху «Саксагань», 1994.
3. Варгатюк П. Криворіжжя: путівник / П. Варгатюк. – Дніпропетровськ: Промінь, 1969.
4. Воронова Т. Місто-центр-район / Т. Воронова. – Кривий Ріг: Бібліотечка альманаху «Саксагань», 1996.
5. Воронова Т. Тоді, і сорок першому... / Т. Воронова // Червоний гірник. – 1997. – 21 червня.
6. В'язовська Н. Богатирі криворізького краю / Н. В'язовська // Пам'ятники України. – 1973. - № 2.
7. Герои Советского Союза: краткий библиографический словарь в двух томах. - т. 1. – М.: Воениздат, 1997.
8. Герои Советского Союза: краткий библиографический словарь в двух томах. - т. 2. – М.: Воениздат, 1998.
9. Глинка Д. Моїм землякам / Д. Глинка // Червоний гірник. – 1944. – 11 жовтня // КІКМ. – КДФ. – 1251.
10. Енциклопедія Криворіжжя / Упоряд. В. Бухтіяров. – Т.1. – Кривий Ріг: ЯВВА, 2004.
11. Енциклопедія Криворіжжя / Упоряд. В. Бухтіяров. – Т.2. – Кривий Ріг: ЯВВА, 2004.
12. Золотые Звезды. – Дніпропетровськ: Промінь, 1967.
13. И генерал, и рядовой. – Дніпропетровськ: Промінь, 1983.
14. Комсомол Дніпропетровщини: збірка статей, 1958. // КІКМ. – КДФ. – 4603 (2).
15. Крылья Советов. –1943. – 19 квітня // КІКМ. – КДФ. – 4603 (1).
16. Листівка Політуправління Червоної Армії // КІКМ. – КДФ. – 4603.
17. Нагородний лист: копія // КІКМ. – б/н.
18. Новик Л., Кан Д. Кривой Рог: путеводитель – справочник / Л. Новик, Д. Кан – Днепропетровск: Промінь, 1986 р.
19. Пивоваренко Г. Вдихнув у мене впевненість / Г. Пивоваренко // Червоний гірник. – 1998. – 22 жовтня.
20. Половинченков М. Господарі неба / М. Половинченков // Червоний гірник. – 1944. – 27 квітня // КІКМ. – КДФ. – 1272.
21. Сталинский сокол. – 1944. – 15 червня // КІКМ. – КДФ. – 1272 (1).

Гонтар Д.А.,
вчитель історії та правознавства,
керівник гуртка «Навчання доблесті і слави»
Криворізької загальноосвітньої школи I-III ступенів №109
Чехута Роман,
учень 10-го класу,
член гуртка «Навчання доблесті і слави»
Криворізької загальноосвітньої школи I-III ступенів №109

ГЕРОЇ ЖИТИМУТЬ ВІЧНО...

(Іван Олександрович Кобилянський у пам'яті нащадків)

Цицерон говорив: історія – вчителька життя. І це насправді влучне визначення, адже кожне наступне покоління вчиться на прикладах своїх попередників.

Історія ХХ ст. багата подібними прикладами, особливо – період Другої світової та Великої Вітчизняної воєн.

Людина-герой, людина, яка до глибини душі пишалася своїм народом і палко любила свою Батьківщину, свій рідний край... Саме таким у пам'яті народу зостанеться Іван Олександрович Кобилянський.

Офіцер запасу, кавалер двох орденів М.Лашкул говорив про І.Кобилянського: «Іван Кобилянський в ім'я світлого майбутнього в боях за Вітчизну віддав своє життя, але ж він був таким молодим, його життя тільки починалось. Але все, що він робив, гідно прикладу, на якому повинно виховуватись наше молоде покоління».

І.Штафарун доповнив: «Пройде багато років, але усі радянські люди і прогресивне людство з глибокою вдячністю будуть пам'ятати тих, хто врятував їх від невільницького фашизму. Іван Кобилянський тільки переступив поріг великого життя, всі свої двадцять чотири роки віддав для процвітання і щасливого життя людей».

Декілька слів про юність героя. У вересні 1935 року О.Кобилянський вступив до школи №16 ім. Максима Горького. Там у нього одразу з'явилося чимало друзів - Микола Ніколенко, Іван Верест, Григорій Баркон, Микола Старовор, Антоніна Лобачева, Дуся Рибалко, Маруся Вашкова, Ліда Юрінко, Ксенія Костьолова. Між собою вони називали себе «гурток». Але душею, організатором цього гуртка стала приїжджа з Уралу, комсомолка Зіна Сушко. Спільним інтересом їх об'єднала література, любов до книг.

Шкільні друзі Кобилянського згадують, що його найхарактернішими рисами були: простота, щирість. Він не любив кривити душею, але в самі тяжкі хвилини він проявляв рядові здібності, при всіляких труднощах ми зверталися до нього і він допомагав нам.

Ми вчилися в Ульяновській льотно-технічній школі. Іван і у школі був кращим з кращих. Старші вчителі ставили завжди нам в приклад глибоке і всестороннє знання дисципліни І.Кобилянського. Він вже тоді відрізнявся сміливістю. Пояснивши, льотчик-інструктор дав завдання групі курсантів - раптово прибрати колодки і відпустити літак, при максимальному режимі роботи двигуна. Літак качнувся та швидко набрав швидкість, почав керувати на льотному полі. Попереду, на відстані 50 метрів стояв УТ-2, новенька, тільки що отримана машина. Ми пожалкували, що не послухали інструктора, затамувавши подих чекали, коли усе закінчиться, але кожному з нас здавалося, що катастрофа неминуча, адже нас ще не вчили правилам. Ще момент і ми почули, як зупинився двигун, а потім за декілька метрів, перед УТ-2, цілий літак зробив оберт на 90⁰ градусів – це зробив Іван. Інструктор поставив йому п'ятірку.

Завдяки спогадам фронтового товариша ми можемо дізнатися про долю Івана Кобилянського на фронті: «В січні 1942 року я отримав призначення комісаром ескадрильї в 40-ву повітряну армію. Тут я познайомився з штурманом екіпажу Іваном Олександровичем Кобилянським.

... Ліс. Тісна землянка. На нарах у два поверхи сидять пілоти і штурмани .Легкий лепіт карт доповнюється тихим шепотом. Землянка нагадує бджолиний вулик. Штурман Кобилянський забрався на другий поверх нар, сидить по-східному, несвавільно гладить долонею потилицю, посміхається і дивиться на стіну землянки, зроблену з молодого дубняку. Керівник передполітної підготовки, командир третьої ескадрильї капітан В.Руських помітив, що штурман чимось захопився, сказав: «Лейтенанте Кобилянський, розкажіть характерні орієнтири». Кобилянський чітко перерахував десяток населених пунктів, дехто знайшов курганчик, зачепився за нього і виговорив свою точку зору, як його використати. Курганчик - це хороший щит прикривання при виході на ціль. І на зворотному шлях можна сховатися.

Любов до своєї професії робить людину обдарованою та збагаченою знаннями з професії, - замітив Руських. І потому група пілотів і штурманів сиділа на купі хмизу, чекаючи наказу на виліт. Зав'язалася суперечка о впливі Курської машинної аномалії на керування літака. Хтось сказав, що коли стрілка компаса танцює, з'являється недовіра до компаса. Кобилянський устав, закуриив та сказав: « Да, виливає, ще й як виливає». У мене в час польота стрілка такі танці витанцьовувала. Він підійшов до старої липи, зупинився. Побільше було б на Радянській землі таких сокровищ, як Курська машинна аномалія та Криворізькі залізородні пласти. Недалеко цей час, коли гірники заберуть Курську аномалію та поставлять її на працю народу. Усі звернули увагу на Кобилянського. Настала тривала пауза, він зібрався продовжити свою думку, але зупинила команда:

- По літакам! Низька хмарність здавалась пошматованою вибухнувшими снарядами. В непригожі дні пілоти та штурмани вивчали техніку супротивника та відпочивали. Вони грали у шахи, доміно та шашки. Інші пішли у ліс. Хтось крикнув, що нарахував два гнізда. Хтось побачив зайця. Ми зібралися біля товстого дубового пенька, порахувавши, що дуб прожив вісімнадцять років. Пілот Серьогін сказав, що дуб був старіший його у 3,5 рази. Кобилянський, розчищав палицею і ногою сніг в пошуках проліска та замітив : «Дуб прожив чотири мої життя. І ми проживемо, якщо не живі, то мертві». І прочитав слова улюбленого поета :

«Не буде громадянин гірший
Вітчизні холодній душею,
Йому нема докору...
Ідіть у вогонь за честь Вітчизни,
За упевненість і за любов!»

Та навіть в роки війни Кобилянського не покидали думки про свій рідний край, своє рідне місто – Кривий Ріг: «Наш Кривбас дуже пильний і бідний на зелень. Я за час війни полюбив ліс, сади і взагалі кожне деревце. Після війни розповім землякам – криворіжцям, як нам слід озеленити наш Кривбас. Адже зелень, дерева прикрашають землю і життя людини».

Цінними є спогади про героя його брата Анатолія Олександровича Кобилянського. «Писати про своє також тяжко, як про самого себе. В перший рік Іван літав стрільком на літаку СУ. В кінці 1941 року літак був збитий. Івану зі своїм льотчиком прийшлося переходити лінію фронту і потім воювати в піхоті до вияснення особистостей. В подальшому, Іван літав на відомих літаках-штурмовиках Іл-2 та Іл-10 до березня 1944 року. Брав участь у великій битві під Волгоградом. Вже у середині 1942 року підрозділ під командуванням капітана Корольова, де воював Іван, обрушити на фашистів більш, ніж 200 тисяч бомб. Льотчики підрозділу вивели зі строю 16 літаків, 86 танків, 634 автомобілі, 5 залізних ешалонів, 7 цистерн палива, 16 фотів, 31 зенітну точку. І.А.Кобилянський і льотчик А.Самочкин разом склали екіпаж Героя ССРСР. Вони зробили за цей час більш, ніж 180 бойових вилетів. Восени 1943 року Іван був раненим в руку, але він зміг посадити літак.

Після раніння, в травні 1944 року, йому запропонували навчатися в Воєнно-повітряній академії імені Жуковського. Іван був людиною незаурядною. Він був відмінною людиною-тружеником, людиною-воїном!».

Таким зостанеться у нашій пам'яті Іван Олександрович Кобилянський – герой, що прославив своє Криворіжжя на увесь світ.

Щербак Ярослав,
студент I-го курсу
історичного факультету КП ДВНЗ «КНУ»
Науковий керівник: **Товстоляк Н.М.,**
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України
КП ДВНЗ «КНУ»

АРКАДІЙ МИКОЛАЙОВИЧ ШУРУПОВ – ВИЗВОЛИТЕЛЬ КРИВОРІЖЖЯ

Історія Криворіжжя періоду Другої Світової війни представляє значний дослідницький інтерес. Серед визволителів Кривого Рогу були люди, які після війни, проживаючи в інших регіонах Радянського Союзу, не забували про Кривий Ріг. Вони підтримували тісний зв'язок з Криворізькими ветеранськими організаціями, учнями Криворізьких шкіл, проводили патріотичну роботу серед молоді, вшановували пам'ять загиблих, виступали організаціями встановлення пам'ятних знаків та меморіалів на місцях поховань загиблих у Великій Вітчизняній війні. Серед них був полковник Аркадій Миколайович Шурупов. З його ім'ям пов'язана операція з розмінування греблі Криворізької електростанції (КРЕС) у лютому 1944 р, встановлення пам'ятника танкістам - визволителям Криворіжжя (танк), його ім'ям названо вулицю в Жовтневому районі, встановлено пам'ятну дошку.

Історією визволення греблі КРЕС вивчали історики-краєзнавці Т. П. Воронова, В. П. Бухтіяров, Д.П.Ракітін. Деякі документи та спогади очевидців збереглися в фондах Криворізького історико – краєзнавчого музею, в школах.

Аркадій Миколайович Шурупов народився 13 березня 1908 р. у Ростовській області, в станиці Мігулінська. З 1931 року служив в армії. З 20 жовтня 1941 року брав участь у бойових діях, воював на Південному фронті, Закавказькому, Північно – Кавказькому, 2 і 3 Українському фронті. У 1942 році переведений в штаб 37-ї Армії (другого формування, перша 37-ма армія сформована у серпні 1941 р. на базі Київського укріпленого району): служив старшим помічником начальника оперативного відділу з вивчення досвіду війни, начальником оперативного відділення, заступником начальника оперативного відділу [3, с.774]. Армія була знаменита своїми героїчними подвигами та військовими традиціями, у лавах цієї армії воювало 256 Героїв Радянського Союзу, десятки тисяч нагороджено орденами й медалями.

Представники влади Криворізького району, що находилися біля Кривого Рогу на визволеній від фашистів території, звернулися до командування радянських військ з проханням врятувати греблю, щоб спасти від затоплення великий житловий масив, зберегти

великий об'єм води для відбудови електростанції після визволення. Це збігалось й з планами командування, тому що затоплення великої території Кривого Рогу заважало подальшому наступу радянських військ на Одесу та Крим в цілому, а також наступу на західноукраїнські області. Підполковник А.М. Шурупов був призначений начальником спеціального загону по захопленню греблі Криворізької електростанції на річці Саксагань в одному кілометрі на південний схід від рудника імені Фрунзе.

Загон А.М. Шурупова з трьох рот – розвідників, саперів, бійців – автоматників, всього 200 добровольців в ніч на 21 лютого 1944 року несподівано для німців увірвався на греблю, розмінував її й протягом доби вів бій в оточенні, утримуючи греблю. Протягом дня 22 лютого 1944 року учасники операції вели жорстокий бій з переважаючими силами противника, відбивши за день 8 контратак і близько 20 спроб ворога зірвати греблю через річку [1, с.48]. Упродовж дня ішов жорстокий бій на відстані кидка ручної гранати у траншеях, окопах, робітничому селищі. Під керівництвом старшини Миколи Лантуха було знешкоджено саперами три тони вибухівки. Заради цієї перемоги 36 бійців загону пролили свою кров, а 16 полягли назавжди на Криворізькій землі. Серед них був і Герой Радянського Союзу В.Дишинський [1, с.49].

Своїми діями загін завдав великих втрат ворогу, зокрема, 112 піхотному полку 62 піхотної дивізії, виконавши вчасно поставлене завдання. Якби цього не відбулось, вода б з Кресівського водоймища затопила усі селища й з'явилися б десятки жертв серед населення. Це коштувало б багато часу та ресурсів для зведення нової греблі. Усі бійці загону А.М.Шурупова були нагороджені орденами. Представлення до нагороди підписав начальник штабу 37 армії генерал-лейтенант А.К.Блажей. О.М. Шурупова нагородили орденом Леніна, який був затверджений Р.Я.Малиновським. Вагому допомогу воїнам - визволителям надавали Криворізькі патріоти - розвідники: І.П.Фурт, І.П.Гудзь.

Після війни над греблею було надбудовано дамбу, дамба до сьогодні утримує в бетонному каркасі водосховище. На честь героїв-спасителів дамби було зведено меморіал пам'яті, який був відкритий у травні 1977 року.

Після Другої світової війни у 1948 р. А.М.Шурупов продовжив службу в радянській армії, у 1948 р. закінчив академію імені Фрунзе. За свої подвиги він був нагороджений орденами Леніна (двічі), Червоного Прапора (двічі), Червоної Зірки (двічі), Вітчизняної війни I ст. [3, с.774] У 1957 р. пішов у відставку, кожного року бував в Кривому Розі. 9 травня 1968 р. на греблі КРЕС було урочисто відкрито меморіал визволителям Кривого Рогу. Основа меморіалу – три гармати часів Великої Вітчизняної війни. Автор меморіалу – архітектор С.Буланов [2,с.62]. Біографія А.М.Шурупова та учасників його загону

представляє інтерес для вивчення історії Криворіжжя, невідома й дата його смерті, а тому вивчення проблеми має бути продовжено.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бухтіяров В.П. Визволення 1943 – 1944: До 50-річчя визволення Криворіжжя від німецько-фашистських загарбників. Розповідь про те, якою ціною дісталася перемога / В.П. Бухтіяров, Т.П. Воронова. – Кривий Ріг: Бібліотечка альманаху «Саксагань», 1994. – 236 с.

2. Бухтіяров В.П. Помним...: До 50-річчя визволення Криворіжжя від фашистів / В.П.Бухтіяров. – Кривий Ріг: Бібліотечка альманаху «Саксагань»,1994. – с.

3.Енциклопедія Криворіжжя: 230-річчю заснування Кривого Рогу присвячується: У 2 т.: Т. 2 / Упорядник: В. Бухтіяров. – Кривий Ріг: ЯВВА, 2005. – 816 с.

Аністрат Ганна,
учениця 10-го класу,
Криворізька гімназія №91
Науковий керівник: Булгакова В.А.,
викладач історії,
Криворізька гімназія №91

ДІТИ ВІЙНИ: СИНИ ПОЛКУ 23-ГО ТАНКОВОГО КОРПУСУ

У 2015 році виповнюється 70 років, як закінчилася Друга світова та Велика Вітчизняна війна. Кількість людей, що їх не пам'ятає, зростає. Часто можна почути: «А навіщо нам це знати? Досить і того, що хтось уже пережив ці жахи». Тут і криються витоки байдужості в судженнях тих, хто не розуміє, що війна має здібність мутувати. Тому і в мирний час ми, молодь, повинні знати, чого коштувала битва з фашизмом, чим вона була для людей Землі. Це наш обов'язок не тільки перед тими, кого вже немає, а й перед тими, чиє життя ще попереду.

За 70 повоєнних років виросло не одне покоління. Вони вже пам'ятають про Велику Вітчизняну війну зі слів своїх батьків та дідів, що повернулися з тієї війни. За 70 років у них народилися не лише діти та онуки, а й правнуки. Та на превеликий жаль, слова «війна», «воєнні дії», зведення про загиблих і поранених стали сьогодні для них реальністю.

Здавалося б, обеліски та пам'ятники рідної землі повинні нагадувати про величезні втрати, що були покладені на Алтар Перемоги у боротьбі з фашизмом, про скорботу материнських сердець, які не дочекалися своїх синів та дочок з війни, про біль сирітства дітей, які виростили без батьків. Та найстрашніше, що у цій війні на Сході нашої країни в зоні АТО гинуть по різні сторони онуки і правнуки тих, хто пліч-о-пліч стояли під Сталінградом,

горіли в танках на Курській Дузі, звільняли Донбас і Київ, дійшли до Берліна, мріючи про щасливе майбутнє.

Пам'ять про Велику Вітчизняну війну живе і у зразковому музеї бойової слави Криворізької гімназії №91, який є зібранням архівних матеріалів про бойовий шлях командирів і бійців 23-го Будапештського танкового корпусу, що у лютому 1944 року у складі 3-го Українського фронту звільняв наше місто від фашистських загарбників. Серед його експозицій є розділ «Сини полку 23-го танкового корпусу». З фото на нас дивляться два дитячих обличчя. Ваня Смаглюк - з України, а Валерка Ростовцев - з Ростова-на-Дону. Діти, чиє дитинство обпалене війною.

Участь у історико-краєзнавчих читаннях «Криворіжжя: погляд у минуле» - це можливість не лише розповісти про долю двох підлітків на фронтах Великої Вітчизняної війни, а ще раз нагадати дорослим, що діти народжуються для того, щоб жити, а не гинути від куль та розривів снарядів.

Діти війни. Про них написано багато і водночас мало книг. Серед них - «Сини полків» [2], «Дети военной поры» [3], «Дети-герои» [4] та інші. Ми ж використаємо у даній статті архіви зразкового музею бойової слави Криворізької гімназії №91 - особисті спогади синів полку 23-го Будапештського танкового корпусу Ростовцева Валерія Юхимовича і Смаглюка Івана Івановича [1], краєзнавчі матеріали газети Криворізької міської ради «Червоний гірник» [5, 6].

Діти і війна... Діти у той суворий час були не лише жертвами – вони ставали воїнами. За особливі заслуги, мужність і героїзм у боротьбі з загарбниками звання Героя Радянського Союзу було присвоєно Олександрю Чекаліну, Леоніду Голікову, Марату Казею ... [3, с.3]. Не досягши повноліття, будучи лише дітьми, вони досягали таких висот мужності, що нарівні з дорослими носили на грудях Золоту Зірку Героя, ордени, медалі. Та те, що вони діти, в указах Президії Верховної Ради Радянського Союзу навіть не згадувалось. Їх називали по імені та по батькові, як дорослих. Чому? Та тому, що воїнська і трудова доблесть не була доблестю «в масштабі дитячого віку»: вона стояла в одній шерензі, пліч-о-пліч з мужністю дорослих.

Так хто ж він такий – син полку Великої Вітчизняної? Сином полку називали дітей, які забезпечувалися усім необхідним для їх життя у військовій частині. Вони могли бути зарахованими до списку особового складу підрозділу і поставлені на харчування. Крім того, у такому випадку облікованому сину полку видавали обмундирування і навіть зброю. Це могли бути і діти, які утримувались за рахунок основного складу, тому відомості про них, як правило, у документації військової частини були відсутніми.

Більшість синів полку виконували різноманітні господарські функції у підрозділі. Та немало їх брали безпосередню участь у бойових діях і були нагороджені орденами і медалями.

У регулярних частинах Червоної армії поповнення військових частин синами полку відбувалося трьома шляхами: 1) це могли бути як сироти, так і просто діти, що загубилися на перехрестях війни; 2) це могли бути діти батьків, які мали у частинах командну посаду. Вони привозили на фронт власних дітей, вважаючи, що на фронті поруч з ними їм буде більш безпечніше, ніж у тилу; 3) це могли бути діти, що втекли з тилу на фронт і змогли дібратися до передової. Діти залишалися в регулярній частині з дозволу командира підрозділу, який часто не ставив до відома про такий випадок вище командування [2, с.16].

Починаючи з листопада 1943 року, неповнолітніх синів полку почали планово відзивати з діючої армії і відправляти на навчання в суворовські та нахімовські училища. В той же час, немало синів полку зустріли переможну весну 1945 року на передовій з автоматом у руках.

У 1941 році про щасливе майбутнє мріяли і наші герої – Ваня та Валерка. Та прийшла війна...

У сім'ї Ростовцевих усі чоловіки пішли на фронт. Спочатку батько, потім брат – добровольцем. А через декілька днів і дванадцятилітній Валерка, залишивши рідну домівку, подався шукати брата...

В Уральську, зустрівши солдат, які готувалися до відправки на фронт, напросився, щоб ті взяли його з собою бити фріців. Так він став вихованцем

21-го окремого батальйону. Наставником і другом для хлопця став старший сержант Олександр Аненков. Разом з ним Валерка подався до Саратовського танкового училища. Так на дитячі плечі була одягнута військова форма.

У серпні 1943 року, пройшовши повний курс навчання, Олександра Аненкова відправили на Урал, де прямо на заводі формувались танкові екіпажі. В одному з них бійцем, в якості сина полку 3-ї танкової бригади 23-го танкового корпусу, став Валерій Ростовцев.

Бойовий шлях Ростовцев Валерій Юхимович розпочав під Дніпродзержинськом нашої Дніпропетровської області, а під селом Любимівка пішов у свій перший бій другим радистом на штабному танкові.

У лютому 1944 року брав участь і у звільненні Кривого Рогу, про що свідчать спогади і анкета ветерана. У жовтні 1944 року Валерій Юхимович був нагороджений медаллю «За відвагу», згодом - медаллю «За победу над Германией» та орденом Великої Вітчизняної війни.

Разом з 23-м танковим корпусом Ростовцев В.Ю. звільняв Румунію, Угорщину. У липні 1945 року був демобілізований. Йому було тоді 16 років...

Ну а що ж Іван Смаглюк? У перші ж дні війни батько 14-річного Івана пішов на фронт. А на рідне село хлопця - Мар'івку впало фашистське лихоліття. Як жилося на території, окупованій німцями, Іван Іванович не любив згадувати. Та добре пам'ятав, як у селі з'явилися радянські розвідники... Він пішов з ними. І хоч як було жаль матір і маленьких сестричок, Ваня Смаглюк додому не повернувся. Він став солдатом.

Після операції по взяттю «язика» Ваня Смаглюк наказом по частині був зарахований на усі види забезпечення. Так він став сином полку у роті технічного забезпечення 39-ї танкової бригади 23-го танкового корпусу [5, с.4]. За участь у цій бойовій операції був нагороджений медаллю «За бойові заслуги».

Після звільнення Кривого Рогу у складі корпусу брав участь у Яссько – Кишинівській операції. В Угорщині під час Балатонської операції був поранений. Тому найрадісніше свято – Перемогу зустрів у госпіталі. Та доля подарувала Вані Смаглюку ще одне свято - зустріч у Будапешті з рідним батьком.

Переможна весна 1945-го ... Ми розуміємо, що весняна пора людського життя відрізняється від весни звичайної тим, що ніколи більше не повертається. Як неможливо повернути дитинство – справжнє, сонячне, з книгами і зошитами, сміхом, іграми, святами...

Самою природою, умовами існування роду людського передбачено, що діти повинні жити в мирі, який оберігають дорослі. Друга світова війна зруйнувала ці закони, але в той же час вона довела, що у воєнну пору дорослішання дітей відбувається набагато швидше, ніж у мирний час.

Після війни Іван Смаглюк працював спочатку шахтарем, а потім – водієм. Валерій Ростовцев став педагогом. Їх доля так і не звела разом. На зустріч з однополчанами вони приходили або приїздили у різні місця і різні міста. Та було місто, яке об'єднало їх фронтові дороги – це Кривий Ріг.

Доля вже забрала від нас Валерія Юхимовича та Івана Івановича. Наша стаття – це данина їхній пам'яті, пам'яті тих, чиє дитинство було обпалене війною, пам'яті покоління, яке достроково складало екзамен на зрілість, у боротьбі з ворогом доводило безмежну відданість Батьківщині.

ДЖЕРЕЛА та ЛІТЕРАТУРА:

1. Архівні матеріали зразкового музею бойової слави 23-го Будапештського танкового корпусу Криворізької гімназії №91.
2. Дем'яненко В. Сини полків / В. Дем'яненко. – К.: Вид-во «Молодь», 1978. – 144 с.

3. Дети военной поры / Сост. Э. Максимова. – 2-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1988. – 320 с.
4. Дети-герои / Сост. И. К. Гончаренко, Н. Б. Махлин. – 2-е изд. – К.: Рад. школа, 1985. – 608 с.
5. Пивоваренко Г. Слово про сина полку / Г. Пивоваренко // Червоний гірник. - №29. – 22 лютого 2005. – С.4.
6. Побігунець В. Син полку / В. Побігунець // Червоний гірник. - №88. – 9 травня 1980. – С.4.

Садовник Наталія,
Червонозабійницька ЗОШ I-III ст.,
Криворізький район
Науковий керівник: **Примак А. В.,**
вчитель історії

КОНАКОВСЬКА ДІВЧИНА ЛЮБА ЯСИНСЬКА

«Надо ли пускать девушек на войну? Не знаю... Но восхищаюсь ими безмерно»

Марк Галлай, Герой Радянського Союзу, заслужений льотчик-випробувач

Війна – одна на всіх, і вогонь смертельний між чоловіком та жінкою різниці не бачив... Але, все ж, як по різному, як відчайдушно і гостро відчуває війну жінка, просто тому, що жінка – це мати, вона несе добро і тепло, дає життя, це суть всього, і вона не може, не має права приймати участь у війні, нікого не вбивати... Дівчата молоді, по шістнадцять-вісімнадцять років йшли на фронт з чоловіками. Були в окопах, ділили радість, любов, надію, смерть – все порівну...

Треба було віддано любити свою Батьківщину, бути дуже сильними духом, мужніми, щоб в свої 17-18 років за покликом серця не лише змінити сукню на військову форму, але і піти у самісіньке пекло. Восени 1942 року вони добровільно пішли на фронт в діючу армію. Їх було тринадцять, тринадцять конаковських дівчат 32 танкової бригади 5-ої гвардійської танкової армії: Маша Баранова, Аня Білоусова, Тоня Бобкова, Олена Богомолова, Ніна Булигіна, Ніна Вишневська, Ніна Голікова, Шура Кабіна, Шура Кісельова, Шура Пименова, Шура Чернова, Надя Шіганова, Люба Ясинська. Їх воєнна біографія почалася на Калінінській землі під Ржевом. Кожна з них вписала свою сторінку в Літопис Великої Вітчизняної війни.

Більшість дівчат повернулися додому, а ось Шура Кісельова, Люба Ясинська і Тоня Бобкова віддали своє молоде життя за щастя народу, за світлі дівочі мрії. Одна з них загинула у боях за Криворіжжя.

Мета дослідження: розповісти про бойову медсестру Любов Ясинську, яка загинула на підступах до Кривого Рогу восени 1943 року.

При перезахороненні однієї братської могили (шахтні роботи підходили до неї) виявилось, за документами, серед більше сотні заборонених бійців одна дівчина. Це була Люба Ясинська [6, с. 13].

У 70-х роках, червоним слідопитам Червонозабійницької школи вдалося розшукати рідних і бойових друзів медичної сестри 32 танкової бригади Люби Ясинської, яка загинула 14 листопада 1943 року, захищаючи криворізьку землю.

В селі Калініно Червоненської сільської ради знаходиться братська могила, де похована Любов Ясинська. За радянських часів, комсомольська організація Червонозабійницької середньої школи була названа іменем мужнього медсанінструктора. Тут функціонував табір праці і відпочинку, де молодь допомагала розвивати сільське господарство. Крім цього молодь організації допомагала підростаючому поколінню, брала участь у масовому спорті та самодіяльних гуртках [5].

В кімнаті бойової слави Червонозабійницької ЗОШ, де кожна реліквія нагадує про героїчні подвиги співвітчизників, стоїть фаянсова ваза, на якій викарбовано хвилюючі слова:

Куточок Люби Ясинської в Кімнаті бойової слави ім. В. Т. Івко Червонозабійницької ЗОШ

«Горсть земли родной...». Цей дарунок разом з рапортом комсомольської організації фаянсового заводу імені М. І. Калініна привіз Г. Дикун (позаштатний кореспондент газети «Сільських трудівник») у 1976 році із Конаково, де народилася, навчалася в середній школі №2, працювала і звідти пішла добровольцем на фронт комсомолка Любов Ясинська.

Зі спогадів бойової подруги Н. Вишневської: «...На початку серпня 1941 року ми копали протитанкові рови на одній із наших станцій, куди незабаром мав підійти фронт. Працювали по 12 годин на добу. Спали в сараях, мокли під проливними дощами, були напівголодні... Та ніхто не скаржився. А одного разу почули стрілянину. То фашисти

скинули десант. І тоді нас терміново стали відсилати по домівках. У переповнених вагонах протягом двох діб ми добиралися через Калініно до Конаково.

Незабаром фронт підійшов і до нас. На вокзал все частіше приходили ешелони з пораненими. Ми з болем у серці дивилися на виснажені обличчя бійців, на просочені кров'ю бинти...

- На фронт, тільки на фронт! – говорили ми вголос і шукали шляхи для здійснення своїх бажань.

Та ось до нашої школи завітала медсестра з фронту – Наташа. Вона була у білому військовому кожусі з санітарною сумкою за плечима... Як ми їй заздрили!.. А вона з хвилюванням розповідала про те, скільки гине поранених на полі бою і лише тому, що не вистачає медичних працівників, а особливо санітарок. Тому звернулася з закликом в найкоротший строк оволодіти спеціальністю санітарних дружинниць і піти на фронт.

На курси записалося 60 учениць. Спочатку ми вели сан обробку поранених, потім нас переводили в перев'язочну, на чергування в палати... А коли одержали посвідчення, звернулися з проханням відправити у діючу армію. В своїх заявах писали коротко: «Закінчила курси сандружинниць. Хочу добровільно піти на фронт».

Група за групою від'їздили сандружинниці з міста Конаково. Незабаром поїхали і ми. Це було в першій половині жовтня 1942 року. Нас було тринадцять: Шура Кісельова, Люба Ясинська, Тоня Бобко, Шура Чернова та інші.

Фронт проходив недалеко від міста Калініна. Нас везли на відкритій машині.

Та ось машина завершила до лісу і зупинилась. Нас вишикували в шеренгу і передали командуванню 32-ї танкової бригади. Тепер на нас чекало випробування на мужність, стійкість, витривалість.

Со школы пришло нас тринадцать в бригаду,
Тринадцать к танкистам сестер фронтовых,
В боях мы мужались, в огне закалялись,
И жизнь отдавали за счастье других» [4].

Люба, Любаша... Тендітна, винахідлива, вона була сповнена хоробрості і витривалості. Недарма танкісти-розвідники попросили командира перевести її в їх підрозділ, і дали їй звання «Люба - гвардії»; якщо запитували бійців: «Чи не зустрічали ви Любу?» - то хто-небудь гострий на язик відповідав: «Мабуть у розвідників. Пішла за «язиком».

Одного разу поверталися розвідники із тилу противника. Попереду група захвату, позаду Люба і Володимир Камінський – для прикриття. Сталося так, що її і Володимира засікли. Відкрили вогонь. Він поранений. До того ж заплутався у дроті. Потрібна була не лише сміливість, але і фізична сила, щоб витягти пораненого...

Двічі Люба рятувала життя Камінському. Другий раз у боях під Белгородом. В одній із атак він отримав чотирнадцять поранень. Під безперервними обстрілами вона змогла перев'язати бійця і витягти в безпечне місце.

Люба Ясинська (в нижньому ряду зправа) з бойовими побратимами

«Після Белгорода я залишився інвалідом, але Любу пам'ятав завжди. Про її загибель дізнався лише в 1977 році, на зустрічі однополчан у Москві», - напише він в листі до Віри Станіславівни Бокової – рідної сестри Люби.

Танковий батальйон, де служила Люба, отримав завдання зайняти сильно укріплений фашистами район на Дніпропетровщині. Гітлерівці зустріли червоні «тридцять четвірки» ураганим вогнем протитанкових гармат. Вони швидко загорялися. Люба лише встигала витягувати поранених танкістів до захисної лісопосадки.

Коли перед нею нависла загроза у вигляді німецького «тигра», вона не розгубилася, і ховаючись за виступи поповзла на зустріч броньованому чудовиську. Люба кинула гранату під гусениці ворогові. Після вибуху із запасного люка виповзли перелякані фашисти. Люба самостійно привела їх у штаб батальйона.

Виписка із політ донесення – 19.08.1943 р.: «Червоноармієць – санітар Люба Ясинська, 1924 року народження в боях с німецькими агресорами проявила стійкість, відвагу і мужність. Не дивлячись на сильний вогонь артилерії мінометів противника, і бомбардування з повітря, з'являлася завжди там, де був жаркий бій... здавалося, що немає такого місця, де можна було б сховатися від куль і снарядів. Але Люба, нехтуючи небезпекою, перебігала від одного пораненого до іншого, допомагаючи їм і евакуюючи у безпечне місце...» [6, с. 27].

Люба безмірно любила свою матусю Мотрю Петрівну, і часто писала їй з фронту листи:

«Здравствуй, милая мама, шлю, родная, привет.

Самый пламенный, самый, самый... Слов даже нет.

Мама, честное слово, ты б хоть раз поняла:

Я жива, я здорова, я – какая была.

Впрочем, та ли, другая, разберешься сама.

Я, как раз отдыхая, добралась до письма.

Тихо, тихо в землянке, чуть почувствуешь тут

Как тяжелые танки по дороге идут.

Столик – ящик на ящик, вата, бинт под рукой.

Вот и весь мой образчик, мой приемный покой.

На печурке чугуновой, круглосуточный чай.

Все обычно, привычно, и живи не скучай.

Знаєш, милая мама, нет, послушай сперва

Не девченки упрямой, это друга слова.

В пережитих тривогах мой порыв не ослаб.

Я работаю много, но и больше могла б.

Я в пути возмужала, был нелегко мой путь.

Стала крепче, пожалуй, и постарше чуть-чуть.

Нынче все ничего мне, а бывало, нет сил.

Первый раненый помню, мне воды подносил.

Я вздохнуть избегаю, это можно потом.

Я сестрою ведь стала, и военной притом.

И когда перевязка затяжная идет,

Тут и ласка, и сказка, тут и присказка в ход.

До свидания, Мама. Не грусти от письма.

Шлю привет тебе самый, самый... знаєш сама [7].

(Пізніше цей вірш стане одним із найулюбленіших серед друзів Люби)

...Матусю, писала Люба 1 квітня 1943 р., цей вірш так імпонує моєму настрою на фронті, що прошу тебе: прочитай його до кінця і все зрозумієш. Я знаходжусь на старому місці, лише дуже турбуюсь про вас».

І знову лист: «Матінко, Люба Голованова повідомила мене про те, що вже брала участь у боях. А через деякий час на неї чекає серйозне випробування – воювати в тилу

ворога. Вона дуже гордиться своєю службою і обіцяє з честю виконати свій обов'язок, як особисте завдання Батьківщини».

А в іншому листі: «Живу, як раніш... А нещодавно перевели в іншу частину нашого захисника – лікаря Сергія Ілліча Савельєва. Ми позивали до нього, як до батька. Він весь час оберігав нас від залищальників. А сам говорив: «Ось закінчиться війна – всіх одружу! А поки що – не можна...» Такий він був у нас смішний і дуже хороший».

Новий лист, сповнений відповідальності і тривоги за долю інших: «Вже два тижні, як ідуть тяжкі бої. За цей час я перев'язала 80 поранених танкістів. Один із них – мій кращий друг. Він помер у мене на руках. Цілу ніч я простояла над ним. Танкісти поховали його і інших, і дали клятву: помститися ворогові...»

Ще один лист, і у ньому: «...Вже вдруге мене представлено до урядової нагороди, бо я не тільки перев'язую бійців на полі бою, а й виходжу в розвідку. А розвідники в нас – сміливці. І коли наші санітари довідуються про це, то говорять: «Люба знову пішла за «язиком»».

Листи, листи... Німі свідки наших тривог і радощів. Ось один із них: «...За успіхи в цих боях ми одержали особисту подяку від Верховного головнокомандуючого. Я нагороджена значком «Відмінник санітарної служби» і представлена до урядової нагороди... Жаль лише, що загинув мій друг (наречений Люби - Микола), і мені дуже важко це пережити. І ще вас прошу: збережіть його фото, яке надсилаю в листі...».

Та ось останній лист Люби Ясинської від 5 листопада 1943 року: «Здрастуйте, мої дорогі! Вибачте, що затрималась з відповіддю. Та чомусь ніхто з вас не виходить у мене із голови. Ніби на щось я чекаю... Ніби на щось чекаю... Ніби скоро поїду додому... Пишуть мені танкісти з госпіталю, пишуть рідні Миколи. Кожен день я одержую листи. Та кожен день я чекаю листів і від вас. І мені здається, що ви не все про себе пишете, що багато дечого замовчуєте. Як там татко? Як його здоров'я? Як я вас усіх люблю і міцно, міцно цілую!» [7].

Зі спогадів Н. Я. Вишневічської: «Перед боєм, в якому Любу Ясинську вбили, ми з нею сиділи увечері, обійнявшись, розмовляли. Це був сорок третій рік. Дивізія наша підійшла до Дніпра. Вона мені говорить: «Ти знаєш, я в цьому бою загину... Ось є у мене якесь передчуття. Ходила до старшини, просила дати мені нову білизну, а він пожалів: «Ти ж недавно отримала. Підемо зранку, попросимо його удвох». Я її заспокоюю: «Ми вже два роки воюємо, нас тепер кулі бояться».

Але вранці вона мене все ж таки умовила піти до старшини, випросили ми у нього пару нової білизни. І ось у неї ця нова сорочка нижня. Білосніжна, тут з зав'язочками така... Вона вся була залита кров'ю... Ось це поєднання білого з червоним, з гарячою кров'ю, - до цього я часу у мене у пам'яті. Вона собі так це і уявляла...» [1].

Люба Ясинська

14 листопада Люби Ясинської не стало. В цьому бою вона сиділа на танку разом з Ніною Вишневською. Їх бригада прорвавши оборону ворога, просувалася вперед. Та невдовзі вони були обстріляні артилерійським вогнем... в цей час Люба, попрощавшись із подругою, побігла до своїх танкістів. А через деякий час, незважаючи на шалений опір ворога, ці танки пішли у наступ. На одному із них сиділа і Люба. Це був танк командира батальйона капітана Ю. Б. Бондаренка. Його вів у бій механік-водій старшина Ю. Б. Триполітов. Він бачив, як поблизу вибухали фашистські снаряди. Маневруючи на полі бою, він весь час думав і про Любу, яка сиділа поруч з автоматниками, притискуючись до башти... Та ось кілька снарядів влучило в танк. Машина здригнулась і зупинилась... Водій відкрив люк, щоб покликати Ясинську, але Люба була вже нежива.

Зі слів Н. Вишневської: «В цьому бою я була поранена в ноги. Танкісти піднесли мене на руках до Люби... Вона лежала біля машини прикрита шинеллю. А поруч, на полі, де кілька хвилин тому точився жорстокий бій, друзі по зброї копали свіжу могилу для своєї любимої медичної сестрички Люби Станіславівни Ясинської. Вони поховали її з військовими почестями, і поклялися бити фашистських нелюдів до остаточної перемоги».

В той час Любі виповнилося 19 років. Більше року з санітарною сумкою йшла вона фронтovими дорогами війни. Не раз брала участь в танкових атаках і завжди намагалася бути ближче до поранених, щоб своєчасно перев'язати їх і винести з поля бою. На її рахунку вже налічувалося понад 100 поранених танкістів, яких після своєчасної перевозки знову повертала у стрій.

За життя Люба Ясинська мріяла стати лікарем, бо дуже любила свою справу, віддаючи їй всі свої сили, здібності для врятування поранених. І вона до кінця виконала свій громадський військовий обов'язок перед Радянською Батьківщиною [3].

Жінка, ніжна, прекрасна, самою природою створена для любові, для виконання великої місії матері, жінка, що з'єднала в собі «і багатство, і життя, і сльози, і любов», була змушена взяти в руки зброю! Дівчата, учорашні школярки, на тендітних плечах своїх серед розривів снарядів виносили з бою поранених бійців ціною власного життя. Скільки не збулося дівочих мрій...

В містах і селах, серед степу і на курганах стоять пам'ятники, підіймаються обеліски – священна данина живих тим, хто назавжди залишився на полі битви. Але це не лише пам'ять про тих, хто загинув, це нагадування нам, нині живим, і тим, хто буде жити завтра.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексієвич С. А. У войны не женское лицо [Електронний ресурс] / С. А. Алексієвич. – Режим доступу: <http://www.yasni.info/ext.php?urlhttp://www.yasni.info/ext.php?url>
2. Васильєв Н. Память огненных лет: Подушка / Н. Васильєв // Красная звезда. – 1975. - № 265. – С. 4
3. Вишневіська Н. Я. Фронтіві листи бойових подруг / Н. Я. Вишневіська // Сільський трудівник. – 1975. - № 24. – С. 2-3
4. Вишневіська Н. Я. Фронтіві листи бойових подруг / Н. Я. Вишневіська // Сільський трудівник. – 1975. - № 25. – С. 2-3
5. Дикун Г. В честь землячки / Г. Дикун // Заря. – 1978. - №131. – С. 4
6. Дрюккер В. М. Подвиги конаковских дівчат / В. М. Дрюккер. – Конаково, 2009. – 42 с.
7. Листи Люби Ясинської до матері (копії) / Кімната бойової слави ім. В. Т. Івко історико-етнографічного музею «Берегиня» при Червонозабійницькій СШ. - №20

Лісовський Владислав,
учень 10-го профільного історичного класу
Криворізької гімназії №91
Науковий керівник: **Булгакова В.А.**
викладач суспільствознавчих дисциплін Криворізької гімназії №91,
вчитель-методист, відмінник освіти України

СОЦІАЛЬНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК КРИВОРІЗЖЯ У 20-30- Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Громадянська війна та іноземна інтервенція майже повністю зруйнували Кривбас. Збитки тільки залізорудної промисловості становили 124 мільйони 300 тисяч карбованців. Побут шахтарів на початку 20-х років був надто важкий. Регіон залишився без палива. Донбас не працював. Саме тоді почалися розробки місцевих запасів бурого вугілля. Хоча ці запаси були й невеликими, але їх вистачало, щоб запуснути електростанції на рудниках та опалити квартири робітників. До 1 вересня 1921 року було видобуто 263 тисячі пудів бурого

вугілля. Люди страждали від нестачі одягу й взуття. Наприклад, гірники в шахтах носили звичайнісінькі личаки. Поряд з відбудовою промисловості у 20 - 30-х роках на Криворіжжі швидко велося будівництво житла та соціально-культурних закладів. У місті було створено чотири житлово-будівельних кооперативи. І п'ять таких кооперативів існувало на рудниках. І хоча будувалися нові житлові будинки, гуртожитки, пральні, їдальні, медичні та побутові заклади, їх хронічно не вистачало.

Мета дослідження – на основі літератури розкрити соціальний та культурний розвиток Криворіжжя у 20-30- х роках ХХ століття.

У 1922 році Рада Народних Комісарів УРСР відвела під житлове будівництво у Кривому Розі 5258 десятин землі. Саме тоді в місті вперше почали прокладати тротуари та брукувіки. Приступили також до спорудження водогону.

У ті роки в басейні працювало лише дев'ять загальноосвітніх шкіл. Відкривалися вечірні школи й професійно-технічні курси. У жовтні 1922 року на руднику імені Жовтневої революції відкрився вечірній гірничий технікум з чотирирічним строком навчання. У 1929 році його перетворили спочатку в залізорудний, а потім у гірничорудний інститут. 1930 року у Кривому Розі було завершено будівництво навчального корпусу, гуртожитку і будинків для професорсько-викладацького складу інституту. Саме тоді цей заклад перевели з рудника до міста. Першими викладачами вузу були П. П. Піроцький, М. М. Журавльов, І. А. Стариков, В. і. Груздьов та інші [1,с.43].

Постановою Ради Народних Комісарів від 11 серпня 1930 року був заснований Криворізький державний педагогічний інститут. Він існував спочатку як інститут профтехосвіти і готував вчителів математики, фізики, історії, політекономії, української та російської мов та літератур. Заняття в ньому розпочалися 1 жовтня 1930 року. В той час в інституті навчалось 180 студентів. У 1931 році інститут став вищим педагогічним навчальним закладом.

У 1922 році була відкрита школа фабрично-заводського навчання, а через три роки відбувся її перший випуск. Розгорнулася боротьба за ліквідацію неписьменності. Весною 1925 року в місті та в басейні діяло 28 шкіл і пунктів по лікнепу. Наскільки важливою була задача ліквідації неписьменності, можна судити на підставі такого факту. У грудні 1924 року відбувся перший випуск двох груп на руднику імені Артема. Перша група налічувала 21, друга — 16 учнів. З цього приводу стався великий мітинг, на якому були присутні шість тисяч чоловік. Значно виросла кількість учнів у загальноосвітніх школах. Якщо у 1913 році навчалось лише трохи більше 1000 учнів, то у 1928-му — вже 8100.

Швидкими темпами велося у передвоєнному Кривому Розі житлове будівництво. Так, тільки в роки другої п'ятирічки (1933—1938 роки) на це було асигновано 31 600 тисяч

карбованців. Якщо в 1924 році тут налічувалося 3280 житлових будинків, то в 1940-му — 24 100. Населення міста на початок 1941 року складало 212878 жителів. Порівняно з 1925 роком воно виросло майже в чотири рази. У 1925 році вступила до ладу перша черга міського трамваю, яка з'єднала старе місто з Соцмістом, де жили металурги. У 1927 році була побудована перша черга водогону. На кінець 1940 року в місті функціонувало 347 продовольчих, трикотажних та інших магазинів. Працювало 48 ресторанів та їдалень. На початок 1940 року тут діяло 23 лікарні на 1597 ліжок та 28 фізіотерапевтичних кабінетів, працювало 20 аптек [2, с.321].

У 30-х роках у Кривому Розі було декілька спортивних товариств. Розвивалася й мережа загальноосвітніх шкіл. Наприкінці 30-х років у місті налічувалось 50 шкіл, де навчалося 32 тисячі учнів та працювало 1120 вчителів. В 1937 році витрати на народну освіту становили 12 мільйонів карбованців. У 1940 році загальна чисельність студентів усіх вузів, гірничорудного технікуму та медичного училища, які існували у Кривому Розі на той час, становила 1500 осіб. Працювали науково-дослідний і проектно-конструкторський інститути. В 1940-1941 навчальному році в 15 школах фабрично-заводського навчання та ремісничих училищах отримували професії 1680 юнаків та дівчат.

У 1929 році в Кривому Розі був відкритий драматичний театр. На початку 30-х років діяли кінотеатр, 2 палаци культури, 17 клубів на 7250 місць та 60 бібліотек. Напередодні Великої Вітчизняної війни загальноміська газета «Червоний гірник» виходила тиражем в 20 тисяч примірників. Існувало також 15 багатотиражних газет.

У 30-ті роки в місті існувало літературне об'єднання, яке видавало журнал „Кривбас”. Його редактором був поет М. У. Олійник, автор декількох поетичних збірок. В літоб'єднанні починали свою діяльність українські письменники О. І. Гуреїв, Д. В. Ткач, драматург Л. А. Юхвід та інші.

В 1926 р. роботи на озелененню міста та благоустрою були продовжені. На ці потреби з травня по жовтень виділено 15392 крб. Зокрема, було відновлено міський сад Мершалове і поставлено питання про насадження великого міського парку (згодом ім. Правди). Комітет по його створенню був обраний 11 листопада, а 12 грудня ним було закінчено вибір місця – район злиття Інгульця і Саксагані[1,с.43].

Робітники рудник ім. Леніна при допомозі профспілки впорядкували парк Колачевського, відкриття якого ознаменували знесенням пам'ятника Сергію Миколайовичу Колачевському.

Весною 1929 р. розпочато масове озеленення рудника Артема, а 19 квітня виконком знову приймає рішення «Про охорону дерев та інших зелених насаджень», де вводиться

більш сурова відповідальність за ушкодження насаджень (штраф від 20 до 100 крб. і до 1 року примусових робіт).

З 1930 р., згідно постанови ЦВК і РНК СРСР (від 4.09.39р.), трест Руда повинен вводити в свої кошториси суми на благоустрій та озеленення. Це була важлива перемога міськради. Основний забруднювач довкілля нарешті почав виділяти кошти на покращення екологічного стану басейну. Була розроблена ціла програма “оздоровлення” санітарного стану міста, яка була затверджена окружним виконкомом 15-го березня[2,с.43].

Наступний рік ознаменувався рядом рішень по санітарному впорядкуванню міста та рудничних селищ, на що були виділені достатньо великі кошти. Найголовніші постанови були прийняті міськрадою 19,21 квітня та 2 вересня. Вони включали низку заходів по посадці дерев вздовж шляхів.

В 1932 р. закінчувався термін благоустрою парку Правди. Роботи велись мляво весь час, і коли стало ясно, що він не буде готовий до дати відкриття (1 травня) – всі заметушилися. Міська рада профспілок прийняла рішення про перерахування 15% культ кошторису протягом травня – вересня і зобов'язала всіх голов профспілок купити річний абонемент на відвідування парку. Завершувати чисельні недоробки помагало все місто: були мобілізовані трудящі на суботники та недільники, всі великі підприємства перераховували кошти з сум культпросвітрова, виділялись необхідні фахівці для прискорення темпів, але відкрити парк до першотравневих свят не встигли. Ця подія відбулась 18 травня. А перед цим міський партійний комітет прийняв спеціальну постанову, де повідомив ряд керівників підприємств, відповідальних за певні ділянки робіт, про суворі партстягнення, які на їх чекають. В цьому рішенні першим пунктом сказано про погодження з ініціативою спілки друкарів – присвоїти новому парку назву «Імені XX-річчя газети «Правда»».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- 1.Історія Криворіжжя: Сучасний погляд на історичні періоди, постаті та краєзнавчі дослідження.- Кривий Ріг: Видавничий Дім, 2001.
- 2.Комаров В. О. Історія Криворіжжя: Навчальний посібник з історії для учнів 8-11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів./В.О.Комаров - Дніпропетровськ: Січ, 1992.

Шпак М. О.,
науковий співробітник
Криворізького музею культури єврейського народу
та історії Голокосту «Музей Михайла Мармера»

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТУ ОЗЕТ НА КРИВОРІЖЖІ

У світлі питань, щодо становища національних меншин в Україні в період 20-30-х років, особливої уваги заслуговують ті, що стосуються процесів залучення єврейського населення УРСР до сільськогосподарського виробництва.

Як тільки влада Російської імперії зрозуміла важливість заселення та освоєння пустельних земель Новоросії, починається активне залучення іноземців-переселенців до створення землеробських колоній.

В XVIII ст. найбільшу цікавість викликали меноніти зі Східної Пруссії, які тікали від релігійної дискримінації, та євреї, що отримали в 1762 році формальний дозвіл виїжджати за межі західних земель Російської імперії та Польщі [6]. На них й було спрямовано погляд російського уряду, який 9 грудня 1804 р. законодавчо прийняв «Положення про облаштування євреїв». Таким чином, було покладено початок формуванню прошарку євреїв-землеробів (колоністів) на території Південної України. Для нагляду за колоніями, де поряд з місцевим населенням селились євреї та меноніти, було створено Піклувальний комітет про іноземних поселенців південного краю Росії.

На відміну від німецьких колоністів, євреї-переселенці не мали початкового капіталу та досвіду селянської праці, тому єврейські землеробські колонії значно відставали від сусідів. Наступне Положення про євреїв-хліборобів від 1844 дало іудеям право на перші три роки наймати місцевих селян для навчання веденню господарства. Але не всі євреї мали змогу оплачувати таке навчання. Тоді було знайдено інше ефективне рішення: різними пільгами, для прикладу ефективного господарювання, в єврейські колонії залучали зразкових німецьких колоністів, й десятки менонітських сімей з Хортиці переїхали до єврейських колоній задля того, щоб навчити новачків землеробству і тваринництву, консультувати їх. Німці назвали цю групу єврейських колоній *Юденпланом* (нім. *Judenplan* – єврейський проект). Пізніше використовувалася інша назва – *Hebraer Kolonie* (нім. Іудейська колонія). В англійськомовних менонітських джерелах ця назва пишеться як *Ebraer Colony* [6].

За цей час в Херсонській губернії вже існувало 16 єврейських колоній, чотири з яких були нові: Нововітебське, Новожиитомир, Новоковно і Новоподільськ. Разом з заснованими раніше колоніями Кам'яною і Ізлучисте, вони представляли собою відносно компактну групу поселень на схід від м. Кривий Ріг, й становили 4-й округ єврейських колоній Херсонської губернії

Після Жовтневої революції 1917 р. євреї-землероби схилилися до співпраці з радянською владою, представники якої боролися з єврейськими погромами, та виділяла землю для заселення (колишні поміщицьки маєтки й цілину, на якій до цього пасли худобу і полювали) [4]. Але період громадянської війни 1918 р. призвів до загального занепаду

господарства Юденплану. Покалічені і розорені колоністи змушені бути піти до великих міст, чи взагалі покинути країну [6].

Велику роль у подоланні кризи господарств зіграли зарубіжні єврейські благодійні організації (зокрема Американський єврейський об'єднаний розподільчий комітет «Агро-Джойнт»). Таким чином, вже до 1924 року єврейські господарства знов зміцнилися.

17 лютого 1925 р. в Москві, за ініціативи радянської влади та благодійних організацій, було створено громадську організацію ОЗЕТ – «рос. *Всесоюзное общество по земельному устройству трудящихся евреев СССР*». Ця акція була пов'язана з активізацією еміграції в сільськогосподарські колонії, що створювалися в Ерц-Ісроель сподвижниками сіоністського руху. Діяльність ОЗЕТ мала стати альтернативою емігрантським настроям радянського єврейства.

Зрозуміло, що радянська держава не могла фінансувати ОЗЕТ за рахунок бюджету, тому основний капітал формувався, по-перше, за рахунок іноземних благодійних організацій, до яких звернулася єврейська інтелігенція (Й. Фефер, Л. Квітко, Н. Лур'є, Д. Гофштейн та ін.). Іншим джерелом капіталу стали членські внески: з'явилися філіали ОЗЕТ – УкрОЕЗТ (Харків), БелОЗЕТ (Мінськ), КримОЗЕТ (Сімферополь), ТатОЗЕТ (Казань), де записи в «члени громади» проводилися примусово. Так як радянська влада витратила певну суму капіталовкладень не за призначенням, виникла ідея «тематичних» лотерей на благо ОЗЕТу. Така лотерея випускалась в кількості 2 млн. білетів, в 50-ті серіях по 40-тис. білетів по 50 коп. за кожен екземпляр. Виграшів налічувалось 8001 на суму 150 тис. руб. Перший розіграш проводився в столиці СРСР в грудні 1929 року. Суми виручені від лотереї йшли у розпорядження ОЗЕТу (на землеоблаштування трудящих євреїв). Виграші мотивували таким чином: трикімнатна квартира в будь-якому населеному пункті Радянського Союзу, поїздки на 1 місяць в Західну Європу за обраним маршрутом, чи до Сполучених Штатів Північної Америки, поїздки по єврейським землеробським поселенням Криворізько-Херсонського району та Одеси. В суму виграшів-поїздок входили всі витрати на подорож та оформлення закордонних віз і паспортів. Була можливість отримати імпорتنі речі чи цінні книги. Звісно, можна було й замінити виграші на вказану в білеті грошову суму[6].

Унікальна нагода випадала тим, хто на 1,5 місяці обирав поїздку до Біробіджану. Свого часу це був один з небагатьох територіальних проектів, який успішно організували не самі євреї, а радянська влада [1,с.9]. Центральна рада ОЗЕТу організовувала поїздки на Далекий Схід для письменників, поетів, художників. В свою чергу, євреї-передовики, жителі Біробіджанського району, виїжджали в міста та містечка України, Білорусії з метою агітації переселення євреїв у Єврейську Автономну область [1, с. 165]. Одним з напрямів

експедиції КОМЗЕТу було обстеження територій республік СРСР для реалізації програми по освоєнню не лише земельних фондів, а й лісових та рудних багатств [1, с. 168].

Єврейська Автономна область (ЄАО) являлася головною продовольчою базою на берегах рік Біри і Біджан, де займалися спеціалізацією по вирощенню худоби для потреб Хабаровського краю, та була однією з перших житниць Далекого Сходу.

Великий внесок в розвиток і заселення автономії зробили вихідці єврейського походження з України. Відомо, що концепція розвитку виробничих сил регіону була розроблена вченими з Інституту Єврейської пролетарської культури, директором якої був член-кореспондент Академії Наук України, голова облікому ЄАО Й. Ліберберг. Україна була головним спонсором Біробіджанського проекту, що передбачав заселення і економічний розвиток стратегічно важливого регіону, створення на берегах Амуру структур територіальної автономії і розвиток єврейської культури [2, с. 6].

Радянська влада, в першу чергу, прагнула одержати додаткову соціальну базу, бо у надійності і відданості комунізму українського селянства у них були великі сумніви. Отже, ця широкомасштабна кампанія із залученням єврейського населення до сільськогосподарської праці була політично вигідною для партійно-радянської влади [3, с. 87]. Тому радянський уряд підтримав ідею євреїв-соціалістів про те, що відсутність територій призводить до неефективності класової боротьби єврейського пролетаріату. До того ж, низький розвиток фабричного виробництва єврейських ремісників можна було вирішити також шляхом територіальної концентрації та планової колонізації [2, с. 81].

Україна стала не лише джерелом хвиль єврейської колонізації, які визначили показовий вигляд регіону, а й центром розвитку ідишської культури у Радянському Союзі, яку в кінці 1940-х років було розгромлено активізацією процесу радянзації біта євреїв [2,с.8].

В Україні коштів ОЗЕТу спочатку вистачало лише на будівництво хат під солом'яним дахом, і тому «Агро-Джойнту» та ОРТУ (рос. *Организация трудящихся ремесленников и земледельцев*) було дозволено вести агротехнічне оснащення єврейських поселень.

За кілька років діяльності, з поселень, збудованих ОЗЕТом та «Агро-Джойнтом», сумарна кількість населення становила близько 100 тис. євреїв, і до 1930 р. ці комуни стали призерами передових союзних сільгоспвиставок у Москві [6].

В 1927 р. навколо Кривого Рогу було засновано ще один єврейський національний район з центром у колонії Ізлучисте. До Ізлучистого національного єврейського району входили єврейські, українські, німецькі та російська національні сільради.

У 1931 р. до складу Ізлучистого району було перераховано Чубарівську, Озетівську, Краснинську, Войкендорфську, Фрайдорфську, Бухариндорфську, Чистопільську,

Лошкарівську, Держинську, Олександропільську, Ново-Софіївську сільські ради та залюднені пункти: Острівку Миропільської сільради, Зорю, Зелений, Любимівку та Мардарівку Криничуватської сільради Нікопольського району; Лекертівську сільраду Криворізького району; залюднені пункти: Павпопіль, Шевченко, Крутий Берег та Звезду Іванівської сільради Апостолівського району; Приют, Сорочино та Наталівку Базавлуцької сільради Софіївського району; селищ: Фрайлебен Катеринівської сільради Солонянського району. У березні 1931 р. центр Ізлучистого єврейського району переноситься з колонії Ізлучистої до селища Чемеринськ, яке відразу ж було перейменовано в Сталіндорф, а національний район відповідно у Сталіндорфський, який складався із 1 російської, 2 німецьких, 4 української та 16 єврейських сільрад [4,с.2-3].

З 1929 р в Україні почалася колективізація селянства. Створення колгоспів у єврейських колоніях, усупільнення реманенту та сільськогосподарських угідь, викликало негативну реакцію серед переселенців. Вони почали покидати колгоспи. В резолюції 1931 р. «Про боротьбу з масовим від'їздом переселенців» зазначалося про існування самовільного від'їзду членів комун району [3, с. 92].

Таким чином, радянська влада, намагаючись використати всі методи і способи для будівництва міцної держави, включила до свого експерименту і єврейську національну меншину. Впровадження практичних заходів по виділенню їй окремої території та надання прав на формування власної сільсько-господарської структури, створило феноменальне явище в країні з комуністичним режимом. Велику допомогу єврейським колоніям надавали міжнародні благодійні організації, і тим самим відроджували кризове господарство щойно створеної радянської держави. Вже в той час талановиті колонізатори проявляли підприємницьку ініціативу, і були лакмусовою смужкою, в плані якісних економічних здобутків на тлі соціалістичних перетворень. Завдяки єврейським поселенням з'являлися стратегічно важливі регіони, що стали прикладом для формування економічної системи Радянського Союзу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- 1.Бренер И.С., Заремба А.В. Биробиджанский проэкт в научных исследованиях. Ценности и интресы в истории Еврейской автономной области. –К.: «Золоті Ворота»,2013.–632 с.
- 2.Гуцало Л.В. Єврейське населення УСРР в системі соціально-економічних експериментів.– С.100
- 3.Гуцало Л.В. Єврейські національні райони в контексті політики ВКПБ(б).–С.7
- 4.Заремба А.В. Биробиджанский проэкт: идентичности в этнополитических контекстах XX-XXI ст.–К.: «Золоті Ворота», 2010.–414 с.
- 5.Кранцфельд Я. Всесоюзная лотерея ОЗЕТ/Я. Кранцфельд// Шомрей Шабат.–№30, 2002
- 6.Пасик Я. Еврейские земледельческие колонии Юга Украины и Крыма.–Режим доступу:
- 7.<http://www.ekol.esy.es>

Шаповалова Л.К.,
старший науковий співробітник
КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей»
(м. Кривий Ріг)

БОЛГАРИ НА КРИВОРІЖЖІ

Ще на пам'яті криворізьких старожилів, особливо в старій, центральній частині міста, так звані болгарські городи по берегах Саксагані та Інгульця. Там, де нині Комсомольський парк і парк імені газети "Правда", парк Гагаріна знаходились ділянки, орендовані родинами Райкових, Колчевих на Чорногорці і Гданцівці - Григором Банковим та сім'єю Мінчевих.

Вони, ці городи, з'явилися на початку ХХ століття, коли переселенці з країни, відомої високою культурою городництва та садівництва, приїздили в містечко Кривий Ріг і, орендуючи ділянки в місцевих землевласників, починали хазяйнувати.

Взагалі-то болгари з'явитися у південних українських степах раніше, у другій половині ХІХ століття, рятуючись від турецького ярма. Займаючись сільським господарством, вони відіграли важливу роль у розвитку місцевого рільництва. У той час на багатих південних чорноземах поміщики вирощували пшеницю, просо, олійні культури, ячмінь, овес. Були господарства й тваринницького напрямку. Болгари ж обрали садівництво, городництво, виноградарство, птахівництво [6, с. 16].

В книзі "По Екатерининской железной дороге", як відомо, виданій 1903 року, знаходимо таке: "Вдоль почти всего течения р. Ингульца, по его левой пологой стороне, виднеются усадьбы огородников-болгар, которые на юге России приобрели едва ли не большую известность, чем знаменитые ярославские огородники для северной и средней полосы России; выращивают они главным образом капусту - головную и цветную, баклажаны и помидоры, лук, перец - красный и сладкий, бобы, горох, огурцы, дыни и проч. и сбывают не только на месте, на рудники и помещикам, но и отправляют в большом количестве в крупные города: Херсон, Николаев, Екатеринослав, Харьков, Киев, Севастополь и Симферополь" [4, с. 73].

Овочівництво на Криворіжжі було справою нелегкою. Ґрунти багаті, але вологи, яка так потрібна примхливій городині, майже нема. Та це не зупиняло людей, які мали свою, віками нароблену технологію, відзначалися великою працездатністю та любов'ю до землі.

Вище Гданцівки болгари вперше посадили яблуневі сади. Тому й не дивно, що назви розташованих тут поселень отримали назви яблуневих сортів: Верхньої та Нижньої Антоновок.

Болгарські городи, що знаходилися по берегах річок, потребували спеціальної системи зрошення, тому що великі ділянки землі неможливо було полити відром. Тут городники і використали свою «технологію».

Для того, щоб підняти воду з річки на високий берег, вони встановили велике дерев'яне колесо, з підвішеними на них черпаками. Коли колесо поверталось навколо своєї осі, наповнені водою черпаки перекидалися вгору і вода виливалася у лоток і далі текла по невеликих рівчаках (вадах) на городи. Колесо поверталось тільки вручну і це було не завжди по силі людині, тому вони використовували коней, що весь час ходили навкруги.

Удосконаливши цей метод, болгари вирощували великі врожаї городини.

У 1900 році до Кривого Рогу приїхав Авраам Влахов, уродженець села Дальна Ореховиця Гірсько-Орехівської округи в Болгарії. Він взяв в оренду під городи землю в криворізьких мешканців Жовтухи та Клименка. Тепер на тому місці парк ім. Юрія Гагаріна. Через кілька років в містечку оселилася група болгар-орендарів на чолі з Григором Какарадовим. Здебільшого це були молоді люди, які на Криворіжжі осідали, одружувались з криворізькими дівчатами, пускали тут міцне коріння [1].

Син А.Д.Влахова Дмитро Аврамович, який, до речі, й народився в садибі, на землях нинішнього гагарінського парку, у переданих нашому музею спогадах пише, що після великої повені 1917 року сім'я переїхала на Червоний Кут, де одержала від нової влади гектар землі. Землевласником став і Г.І.Какарадов. В довідці, що видав йому Криворізький райземвідділ, значилося: "На 6 їдців - 3,28 га городу" [3].

Червоний Кут - це досить своєрідне місце. Саксагань, утворюючи течією кільце, там ледь не з'єднується сама з собою і біля вузького перешийка різко звертає ліворуч. Ось це кільце і назвали Кутом (можливо, від "закуток", "затишний").

За спогадами нашого земляка В.К.Сагача колись Червоний Кут був місцем унікальним. Тут росли дуби у три-чотири обхвати, берези, осики, дикі груші. Ви потрапляли в зарості терену, шипшини. Водилася дичина. Вода в річці була настільки прозорою, що можна було спостерігати за плаванням риб. Глибина Саксагані місцями сягала п'яти метрів. На той час, коли тут оселились Влахови, Кут являв собою ділянку родючих ґрунтів [5].

Ось що згадує Дмитро Влахов: "У 1923 році з Харкова, що тоді був столицею України, приїхав топограф, щоб зняти карту Криворізького басейну. Він спинився на Червоному Куті, познайомився з моїм батьком і, побачивши його працю на городі, зауважив: "Добре було б

виросити овочі на всьому Куті". Батько резонно відповів, що на те потрібні люди, кошти, тягло, а він, мовляв, має лише одного коня.

Той чоловік порадив їхати з ним у Харків до Г.І.Петровського.

Авраам Дмитрович погодився, у Харкові зустрівся з "всеукраїнським старостою", як звали тоді Григорія Івановича. Петровський в розмові повідомив, що в Кривому Розі незабаром розпочнеться будівництво металургійного заводу, нових шахт, а отже, овочі для людей, які сюди приїдуть, будуть потрібні в великій кількості. Він агітував Аврама Влахова створити артіль овочівників і той погодився. Петровський перевів на його ім'я 50 тисяч карбованців і передав американський трактор "Фордзон".

Повернувшись з Харкова, Влахов вирушив в нову поїздку, на Одещину, де в одному з сіл жило багато болгарських родин, і запросив їх в новоутворену городню артіль імені Г.І.Петровського. Підібралося 30 сімей, першокласних рільників-городників. До 1938 року городня артіль вважалась на Дніпропетровщині найкращою, вирощувала високі врожаї, а Влахов став в області людиною популярною [1].

У 30-і роки навколо Кривого Рогу виникло багато колгоспів, і майже всі городні та садові бригади теж очолювали болгари. Так, у радгоспі "Червоний шахтар" дуже поважали Ніколу Митева, великого працелюба, який багато доброго робив і для колективного господарства, і для кожного господаря. Ще в 50-і роки в Лозу ватці городником працював Іван Христов.

Він приїхав з Болгарії у 1914 році. Зупинився у с. Мар'янівці (нині Казанківський район, Михайлівської обл.).

Через деякий час з родиною переїхав на Криворіжжя і зайнявся вирощуванням овочів у с. Широке, де ще раніше вже взяли в оренду землі родини болгарів Ходжієвих, Піленових, Георгієвих, Танчевих.

Про одного з неперевершених широківських городників,! що користувався великим авторитетом, Ніколу Дервишева розповів місцевий краєзнавець В. Ганенків. Дервишев мешкав у селі Миколаївці Широківської волості. Знали його і у Кривому Розі. Коли у кінці 20-х років землі закріплювали за колгоспами, болгари так і залишилися там займатися городиною. Дервишев тоді став головним овочеводом Радевічевської комуни.

В. Ганенков так згадує про звичаї болгар: "... Пізньої осені, після закінчення збору овочів, у болгар починався період відпочинку. А за традицією, на осінні свята, котрі вони називали соборами, збиралася вся родина і земляки. Накриті столи не вбирали ні ввечері, ні вночі, ні на наступний день. Двері відкриті для всіх: і для рідні, і для незнайомих! Всі приходять на собор, святкують неділю і дві..." [2].

Старожили міста і навколишніх сіл могли б, мабуть, назвати не одне болгарське прізвище, по-доброму згадати людей, які добре прислужились розвитку таких потрібних і прибуткових галузей, як розведення овочів і садів.

У кінці 30-х років, коли почалися повальні репресії, не обійшли вони і болгар. Як "небажаних емігрантів" багатьох репресували, на той час всі вони прийняли радянське підданство. Серед них були Авраам Влахов і Григорій Какарадов.

Дмитра Влахова, який на той час служив в армії, теж заарештувати. Пізніше його, на щастя, звільнили. Дмитро Аврамович згадує: "В роки війни болгар в армію не брали. У 1944 році я, назвавшись українцем, добровільно пішов на фронт. Воював у 4-ій танковій армії, в роті автоматників, [брав участь у Вісло-Одерській та Берлінській операціях, визволяв Чехословаччину, маю урядові нагороди". Після повернення з фронту, Дмитро Аврамович знову прийшов у колгосп, заснований батьком, і працював там до 1949 р. [1].

До самої смерті Дмитро Аврамович Влахов жив над Саксаганню, недалеко від місця, де народився. Жив в гарному домі, який будував сам.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Влахов Д.А. Спогади. Рукопис // КІКМ. – КДФ. – 11230
2. Ганенків В. Неперевершені майстри городу / В. Ганенків // Червоний гірник. – 1995. – 11 січня
3. Какардова М. Спогади. Рукопис // КІКМ. – КП. – 32983 / арх. – 12836
4. По Екатерининской железной дороге. Вып. I. - Катеринослав, 1903 р.
5. Сагач В.К. «Фрагменты моей родословной, истории рудника Артема и Криворожья». Рукопис // КІКМ. – б/н.
6. Українська радянська енциклопедія. Т.2. – Київ, 1962

Івакін Роман,
студент I курсу,
електротехнічний ф-т
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
Науковий керівник: **Дояр Л.В.,**
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та українознавства ДВНЗ «КНУ»

МИСТЕЦТВО КРИВОРІЗЬКОЇ ГРАВЮРИ ВІД ПЕТРА СИТНИКА

Зміст культурної спадщини нашого краю нерозривно пов'язаний з людьми, які усе своє життя присвятили мистецтву. Одним із них був криворізький художник Петро Ситник – майстер оригінальної станкової та друкованої графіки, живопису, монументального і декоративного мистецтва.

Петро Ситник народився 3 червня 1940 р. (за іншими даними, 1939 р. [1, с. 482]) у Кривому Розі. Закінчив Український поліграфічний інститут у 1970 р. Був учасником

художніх виставок з 1966 р. Його перша персональна виставка відбулася у рідному місті у 1967 р. Етапною у житті митця стала виставка, що експонувалася у 1979 р. у Дніпропетровську. На ній Петро Ситник продемонстрував головну ідею своєї творчості – оспівування краси і величі Кривого Рогу. Визначальними полотнами митця стали твори з виробничої тематики: «Шахтарський край» (1966 р.), «Індустріальний Кривбас» (1960-1968 рр.), «Дев'ята домна будується» (1974 р.).

Впродовж усього свого життя художник милувався грандіозною красою Криворіжжя. У повоєнні роки місто швидко перетворювалося на промислового гіганта всесоюзного масштабу і зачаровувало своєю міццю і красою сили. Висвітленню цієї виняткової особливості нашого міста і присвятив своє життя Петро Ситник. У розвиток криворізького образотворчого мистецтва він зробив безцінний внесок, адже унікальний характер міста передавав за допомогою лише йому притаманних прийомів та методів. З ім'ям Петра Ситника, безпосередньо пов'язано мистецтво гравюри у Кривому Розі.

Шанувальники таланту Петра Ситника називають його митцем «з великої літери». Роботи художника користуються популярністю як в Україні, так і за її межами. Полотна П. Ситника зберігаються у музеях і приватних колекціях. Нещодавно, впродовж 22 січня 2015 р. – 15 лютого 2015 р., у Дніпропетровському художньому музеї проходила виставка «Петро Ситник: живопис, графіка». Її організатори прагнули ознайомити широкі кола громадськості з неповторною мистецькою спадщиною нашого земляка.

Експоновані на виставці роботи виконані переважно у живописній техніці. Пейзажі і натюрморти наповнені поезією та любов'ю до рідного краю. Деякі твори передають спокійну велич і красу природи, інші – емоційно відтворюють життя Криворіжжя у картинах «Пори року» (1982-1984 рр.), «Парк» (1987 р.) та ін. Загалом, у творчому доробку митця нараховується не менше півтисячі робіт.

Слід зазначити, що Петро Ситник у живописі був експериментатором. Унікальність митця полягає у тому, що він досконально володів технікою різьби по лінолеуму. Ліногравюри Петра Ситника, що відображають промислові мотиви Криворіжжя, вулиці міст України, сільські пейзажі, виконані впевненими лініями. У світосприйнятті майстра присутня монументальність, поєднана з лірикою. Ці роботи підтверджують геніальність митця і розкривають художника, як одного з кращих майстрів ліногравюри не тільки на Дніпропетровщині, але й в Україні [3].

Без перебільшення, Петро Ситник здійснив естетичний переворот у живописі через сприйняття криворізьких реалій. Петро Федорович показав таку могутність індустріалізації, якою неможливо не захоплюватися. Це великий майстер у техніці графіки, де панують лише два кольори – білий і чорний. Лаконізм кольорової гами особливо підкреслював естетику

життя нашого промислового краю. Чорний колір був символом чавунно-залізного тіла криворізької гірничо-металургійної галузі, а білий контрастував у якості високих душевних поривів криворіжців – людей важкої праці та відповідального ставлення до життя.

Згадуючи радянський живопис, що був тісно пов'язаний з комуністичною ідеологією, принципами партійності і народності мистецтва [2, с. 7-8], легко помітити, що праці Петра Ситника цілком відповідали запитам соціалістичної культури. Спираючись на традиції реалізму, радянський живопис перевтілював попередній досвід образотворчого мистецтва, художніх систем, що склалися у другій половині 19 – на початку 20 ст. В СРСР живопис розвивався в усіх союзних і автономних республіках, виникли і затвердилися національні школи живопису. Радянському живопису притаманні гостре відчуття реальності, чуттєвої, матеріальної плоти світу, духовна насиченість образів, а часто і романтична піднесеність ритму життя. Прагнення охопити соціалістичну дійсність у всій її складності, призвело до того, що почали використовувати різноманітні жанрові форми, що згодом наповнилися новим змістом. Так, картина «До школи» (1957 р.) була виконана у стилі ліногравюри і відповідала нормам живопису того часу.

Одним з найулюбленіших жанрів Петра Ситника був пейзаж. Саме у ньому художник найбільш повно розкрив не тільки свій творчий потенціал, а й особисті переживання, стан душі, одночасно створивши образ епохи.

Щоб краще зрозуміти, як художній твір виконувався майстром, коротко зупинимося на тих сторонах творчого процесу, які притаманні будь-якому виду образотворчого мистецтва. Ідея, задум, зміст твору змушують художника обирати з безлічі образотворчих засобів саме ті, що дозволяють з найбільшою повнотою і переконливістю здійснити задумане. Нерідко Петро Ситник віддає перевагу одній техніці, глибоко і всебічно оволодіває улюбленим матеріалом. Наприклад, на картині «Зима» (1984 р.), майстер використав одну зі своїх кращих технік і, судячи з фрагментів, можна сказати, що невеликий малюнок у повній мірі здатен донести усю повноту і цілісність його мистецького задуму.

Створенню будь-якого твору мистецтва передуює копітка робота з вивчення та накопичення матеріалів, пов'язаних з обраною темою. На цьому підготовчому етапі Петро Ситник, зазвичай, виконував багато проміжних робіт (начерки, етюди, ескізи). Однак, у часі цей етап тривав не довго, що свідчило про напружений характер роботи художника. П. Ситник на будь-яке явище життя дивився очима сучасної людини, давав цьому явищу сучасну оцінку і з цих власних позицій прагнув сказати своє слово у мистецтві.

Найважливішим моментом творчості П. Ситника є нелегкий процес своєрідного перекладу життєвого матеріалу на мову образотворчого мистецтва, втілення його в образи реалістичного мистецтва, узагальнення та типізації образів, відбору самої суті. Художник з

пристрастю і небайдуже відбив усе, що побачило око, виносячи своє певне судження, своєю оцінку, закликаючи змінити життя на краще. На картині «Гладіолуси» (1996 р.) Петро Ситник застосував сильні засоби емоційного впливу. Тож, робота викликає у глядачів найрізноманітніші почуття: від емоційної напруженості і схвильованості до спокою і романтичного смутку. Петро Ситник старанно узгоджував усі графічні елементи малюнку, забезпечуючи повноцінну композицію своїх художніх творів.

Головним змістом робіт Петра Федоровича є його глибока ідейність, суспільна значущість, важлива роль у вихованні високих почуттів у людині. Твори Петра Ситника приносять глядачеві естетичну насолоду, задовольняють його прагнення до прекрасного.

Дружина художника Людмила Ситник з любов'ю та гордістю згадує свого чоловіка, називає його життєлюбною та сильною людиною, впевненою у своїх силах і творчих потенціях.

Слід зазначити, що твори Петра Ситника складають невід'ємну частину мистецької культури Криворіжжя і представляють безумовний інтерес для подальшого вивчення його творчості.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Енциклопедія Криворіжжя: 230-річчю з дня заснування Кривого Рогу присвячується. – У 2-х т./Упоряд. В.П. Бухтіяров. – Кр. Ріг: ЯВВА, 2005. – Т.2. – 2005. – 816 с.
2. Шарова І. Ф. Художники України: 100 видатних імен/ І.Ф. Шарова, А.В. Толстоухов. – К.: АртЕк, 1999. – 480 с.

Качан Дарина, Чуйков Ігор,
студенти І-го курсу,
історичний факультет,
КПІ ДВНЗ «Криворізький національний університет»
Науковий керівник: **Печеніна Н.А.,**
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України
КПІ ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ПРОФЕСІЙНИЙ ШЛЯХ С.І. ШПОЛЯНСЬКОГО

В Судьбу я верю - будем долго жить,
Пройдя сквозь годы боли и ненастья...
Искать, бороться, до безумия любить -
Не в этом ли, друзья, основа СЧАСТЬЯ?!

Жизнь плетет свои сети: то шелковые, то колючие, то невыносимые... Судьба в полной мере преподнесла нашему герою и испытания, и безумие любви, все то, без чего человеческая жизнь была бы блеклой и бесцветной, и что прошло красной нитью в его поэзии. Вот какую историю своего жизненного пути он поведал двум студентам-первокурсникам исторического факультета Криворожского педагогического института – Дарине Качан и Игорю Чуйкову.

Родился я в марте 1936 года в районе Днепропетровска, называвшемся Чечелевкой. Трудное военное детство, эвакуация в крупный районный центр Октябрьское под Чкаловом (ныне Оренбург). В августе 1945 мы приехали в Кривой Рог, поселились в «военном доме» по ул. Ленина, 19, в коммунальной квартире на 3 семьи, а в сентябре я начал учиться в знаменитой СШ №1 на Глинке, которую окончил в 1954 году. Детство закончилось. Меня ожидал Днепропетровский институт инженеров железнодорожного транспорта (ДИИТ). Как в сказке пролетели пять лучших лет моей студенческой жизни. И я уже стою в шеренге «выпускников» и слушаю: «Дипломы с отличием» вручаются: Гарри Векснеру, Валерию Дубилету, Виктору Дубовому, Александру Звенигородскому,... Семену Шполянскому... Аплодисменты, объятия друзей и подруг, выпуск...

Не притупили годы

*С чего начинается Родина,
С ДИИТовских темных аллей,
С улыбки знакомой и родинки
На щечке любимой твоей...
ДИИТ мой мудрый, снова я в твоих
объятьях,
Не притупили годы ту любовь,
С которой мы студентами, как
братья,
В науку рвались, разбивая пальцы в
кровь.
Пять лет забот, труда и
вдохновенья,
Полуголодных пять счастливых лет,
Час расставанья и святой на жизнь
обет:
Молитвой помнить эти чудные
мгновенья.
Одни из них сошлись судьбой в
минутки,
Другие в годы памятью вплелись,
Не одолеть их будничной закрутке,*

*Быть может оттого, что память –
это жизнь.
Раз в пятилетку собирались все, кто
мог,
Несли друг другу радости улыбки,
Был с каждой встречей седины все
шире клоч,
Природа, видно, не прощала нам
ошибки.
Осталось нас в строю не так уж
много,
Но мы творим, творим как никогда,
Как будто навестать спешим
ушедшие года,
А может – путь прокладываем к
богу.
Потери жгут, свежи в душе могилы,
Ты ж, Альма – Матер, нам как
юности причал,
Живи ДИИТ, питай млад – смену
силой,
Да так, чтоб я тобой гордиться не
устал.*

Полсотни лет нам – от ДИИТа

*Полсотни лет нам от ДИИТа,
Полвека жизни долгих дней.
Нас ждут сегодня – Дверь открыта,
Два шага к памяти моей...*

*Мы были молоды, красивы,
Бурлил в нас юности задор,
Мы рвались в мир, что было силы,
С аудиторий - на простор.
Разъехались по белу свету:
Кто ближе, кто на - край Земли,
Но все мы «строили Планету»,
Так, как хотелось, как могли.
Огромных домен жар могучий,
Электростанций добрый свет,
Взгляд небоскребов из-за тучи,
Ракет взлетающий отсвет.
Запущен нашими руками,
С Днепровской кручи в полный рост
Высокопрочными болтами
Летит в века трудяга – мост.
Бегут веселою гурьбою,
Сквозь непогоду и года,
Предлинной лентой голубою
По нашим рельсам поезда.
Их ожидает шум перронов,
Вокзальных окон добрый свет,
Злаченных маковок стозвоны
Сегодня, завтра, сотни лет...
И в сонме добрых дел над нами
Звездюю мудрости горит
Святая гордость, наше знамя,*

*Наш отчий дом, наш друг – ДИИТ.
В субботу первую июля,
Годам нелегким вопреки,
Как только голуби загулят,
Спешим мы «собирать полки».
Пять лет, от зорьки до заката,
Пять юных лет – плечом к плечу.
Мои ребята и девчата,
Мои – я всех обнять хочу.
Но тех уж нет, а те - далече,
И не во сне, а наяву
Я светлой памятью повенчан
И этой памятью - живу.
Стою у входа в храм священный,
И грусти светлая слеза
Туманит взор, слепит глаза,
В такт метронома – кровь по
венам...

Полсотни лет нам от ДИИТа,
Полвека жизни долгих дней
Нас ждут сегодня – дверь открыта,
Два шага – к памяти моей.*

В конце августа 1960 года я, молодой инженер-строитель с красным дипломом об окончании ДИИТа, прибыл (по распределению) в Московский трест «Стальмонтаж», а оттуда – направлен в Тулу, на строительство доменных печей Ново - Тульского металлургического завода (НТМЗ). Мне повезло с назначением: на «стройку пятилетки» попал в самом ее начале, когда только монтировался первый огромный башенный кран, которым впоследствии возводилась собственно домна. За два года, при моем участии, сначала мастером, а затем – прорабом, на действующем предприятии были воздвигнуты и пущены в эксплуатацию две доменные печи. Затем, в должности начальника участка, я был направлен на строительство сахарного завода под Мценском. Эти годы трехсменной работы на сложнейших «стройках коммунизма» дали мне опыт живого понимания работы стальных строительных конструкций и, в общем-то, определили весь путь дальнейшей трудовой деятельности.

В августе 1962 года я вернулся в Кривой Рог и начал свой долгий трудовой путь проектировщика в институте ВНИПИ «Механобрчермет» - главном институте по рудоподготовке Минчермета СССР. Это было мое второе (и последнее – до выхода на пенсию в октябре 2011 года) место работы. Попробую по памяти перечислить объекты строительства, в которых я принимал непосредственное участие как проектировщик – от просто инженера, до главного конструктора стальных строительных конструкций промышленных зданий и сооружений. Хочу только отметить, что каждый мой «объект», это годы бессонных ночей – в поисках оптимальных технических решений по каждодневным проблемам; это – «трое суток шагать, трое суток не спать» - ради нескольких строчек серьезных замечаний, поправок или предупреждений в «журнале авторского надзора»; это радость от скупых поздравлений на пахнущей свежей краской сцене актового зала сданного в эксплуатацию очередного объекта; это... мои года – «мои» заводы и фабрики.

г. Кривой Рог. Северный горно-обогатительный комбинат (СевГОК).

То же. Центральный ГОК.

То же. Южный ГОК.

То же. Ингулецкий ГОК.

г. Долинское, Кировоградской обл. КГОКОР (переработка окисленных железных руд).

г. Марганец, Днепропетровской обл. Грушевская фабрика марганцевого концентрата.

г. Орджоникидзе, Днепропетровской обл. Фабрика получения марганцевого концентрата.

г. Комсомольск, Полтавской обл. Полтавский ГОК – переработка железных руд.

г. Старый Оскол, Россия. Оскольский электрометаллургический комбинат (ОЭМК).

То же. Стойленский ГОК – объект Курской магнитной аномалии.

г. Губкин. Россия. Лебединский ГОК.

г. Зестафони. Грузия. Аглофабрика ферросплавного завода.

г. Каратау. Казахстан. Фабрика окомкования фосфорного концентрата.

Это далеко не полный перечень огромных промышленных предприятий, каждое из которых насчитывает десятки зданий, заполненных от подвала до кровли грохочущим оборудованием. Это десятки конвейерных галерей, связывающих эти здания бегущей транспортной лентой. Это десятки уходящих под облака башен, поддерживающих вытяжные трубы газоочисток.

Загруженные до предела человеческих возможностей будни сменялись праздниками. Я писал стихи и сценарии праздничных концертов, вел со сцены институтского актового зала концертные программы...

А дальше – возвращение в Кривой Рог, без нескольких месяцев, полустолетняя работа проектировщика промышленных предприятий в НИПИ «Механобрчермет». Случилось так, что к моему шестидесятилетию (1996 год) сотрудники, в тайне от меня, по сохранившимся черновикам моих заметок «самиздали» тиражом 3(три) экземпляра и подарили мне книгу, назвав ее «С добром в душе живи». Вот с этого порога и началась «моя литературная деятельность». Сегодня я – член «Международного Сообщества Писательских Союзов» и «Межрегионального Союза писателей Украины». Издано четыре сборника моей лирики и книга воспоминаний о школьных и студенческих годах. Печатаюсь в газетах, журналах, альманахах Украины, России, Израиля. Награды и грамоты храню как память о прекрасном прошлом. Семья (кроме жены и невесток) – мужская: у мамы моей было два сына, у меня – тоже два сына, от сыновей – пять внуков. Ни бантик завязать, ни косичку заплести...

Вот и вся пост-ДИИТовская, очень краткая история пенсионера-строителя, Семена Шполянского.

Яценко Олексій,
студент I-го курсу,
електротехнічний факультет,
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
Науковий керівник: **Дояр Л.В.,**
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та українознавства
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ГРИГОРІЯ ШИШКА

Мистецтво криворізького художника Григорія Гордійовича Шишка є зразком поєднання європейських малярських канонів з традиціями українського живопису ХХ

століття. Це один з тих митців, що були маловідомими за життя, не сприйнятими своїми сучасниками, але, врешті-решт, знайшли своїх справжніх шанувальників як в Україні, так і за її межами. Художника надихали криворізькі краєвиди з териконами і кар'єрами, заводами і шахтами. Митець творив у період індустріального підйому СРСР: у 1960-70 рр. на Криворіжжі стрімко зростає кількість шахт, доменних печей, будуються гірничо-збагачувальні комбінати. Головним чином, саме час і місце вплинули на творчість Г. Шишка. Він прагнув показати індустріальний Кривий Ріг естетично привабливим, і це дуже помітно на його полотнах, зокрема, на картинах «Нове русло Саксагані» (1957 р.) та «Криворізькі горизонти» (1960 р.). Художні праці Григорія Шишка актуальні і донині.

Григорій Гордійович Шишко народився 15 квітня 1923 року (за іншими даними 1925 р. [1, с. 754]) у селі Костромка Апостолівського району, що на Дніпропетровщині. Незабаром родина Шишків переїхала у Запоріжжя. Саме там майбутній митець почав свої перші творчі кроки, відвідуючи дитячий гурток з малювання.

У 1935 році Григорій з батьками переїхав до Кривого Рогу. З того моменту життя і творчість майбутнього художника міцно сплелася з нашим індустріальним містом. Саме тоді почав працювати металургійний комбінат «Криворіжсталь». Оптимістичні настрої епохи будівництва соціалізму та орієнтація на виробництво спонукали молодь до освоєння робітничих професій, однак, Григорій твердо вирішив, що стане художником. У шкільні роки хлопець відвідував гурток малювання, що діяв при місцевому Палаці культури. По закінченню криворізької СШ № 15, талановитий юнак мріяв продовжити художню освіту, але війна завадила його планам. Під час фашистської окупації 1 червня 1942 року Шишко, разом із багатьма іншими молодими людьми, був вивезений на примусові роботи до Німеччини. Спочатку він працював на танковому підприємстві у місті Гессен, що у Рурському вугільному басейні. Після невдалої спроби втекти відбував двомісячне ув'язнення у німецькій тюрмі, після чого працював на вугільній шахті. За другу втечу знову потрапив до в'язниці, а, згодом, був направлений до штрафного табору, де і перебував до його визволення 2 квітня 1945 року.

Після війни Г. Шишко працював художником на «Криворіжсталі». Наприкінці 1940-х рр. він одружився. На той час Григорій Гордійович вже навчався у Одеському художньому училищі ім. Грекова, що вважалося одним з найкращих навчальних закладів подібного профілю. Його провідним творчим керівником була Діна Михайлівна Фрумїна. Як згадував сам Григорій Шишко, вона спонукала студентів до новацій, пробуджуючи у них мистецьке обдарування. Вже у ранніх творах молодого художника домінує потяг до живописних узагальнень, лаконічність художнього письма і певна колористична розкутість. Можна зробити висновок, що період навчання Шишка у Одеському художньому училищі заклав

міцний фундамент для формування його власної творчої мови. Усе інше довершила постійна самоосвіта [2, с. 22-23].

Зі слів доньки художника, її батько постійно працював, забуваючи про втому. Живопис був змістом його життя. Художник вивчав творчість імпресіоністів, і це не могло не вплинути на особливості його мистецького письма. Вже з середини 1960-х рр. у творчості Г. Шишка проявляються тенденції постімпресіонізму. Але його живописна виразність поступово виходить за межі цієї течії. Живопис Шишка насичений саме тією кольоровою лексикою, що відповідає задуму конкретної картини. За допомогою мінімальних художніх засобів йому вдається передавати різноманітні форми, фактури і ландшафти, стани природи, співзвучні людським настроям. Індустріальний пейзаж, майстром якого по праву вважають Григорія Шишка, був для криворізького митця способом вижити у пізній період існування соцреалізму, а також потужним способом творчого самовираження. Живописна майстерність дозволяла художникові передавати через антропогенні ландшафти певні ідеї, створювати нову реальність через поєднання техніки і арматурних конструкцій.

Учасником художніх виставок Г. Шишко став з 1957 р. [1, с. 754]. У 1960 р. відбулася його перша персональна виставка в Україні. Декілька виставок пройшло у приміщенні Криворізького історико-краєзнавчого музею. У 1964 р. Григорій Гордійович, одним із перших на Криворіжжі, був прийнятий до республіканської Спілки художників. Та не зважаючи на фахове визнання, у місті його творчість залишалася маловідомою. Вивченням творчості Григорія Шишка у Кривому Розі у 1970-1980-х рр. займалася мистецтвознавець історико-краєзнавчого музею Людмила Дубницька. Як зазначала дослідниця, головним для живописця було «подолання інертності сприйняття навколишнього світу» [2, с. 23]. Дійсно, своїми композиційно і колористично динамічними творами Григорій Шишко запрошував глядача до творчого діалогу, активізував уяву.

Роботи криворізького художника мабуть так би і залишилися маловідомими, якби не зусилля власниці британської арт-галереї Тамари Демиденко, яка почала просувати твори Григорія Шишка на європейській рівень ще за його життя [Григорій Гордійович помер у 1994 р. – авт.]. Тоді, у складному для України 1993 р., у Великій Британії з'явилися перші поціновувачі мистецтва криворізького постімпресіоніста. На сьогоднішній день, більшість творів Г. Шишка, що дуже прикро для криворізької громади, зберігається у Лондоні [1, с. 754].

Полотна Григорія Гордійовича Шишка виставлялися у Великій Британії, Бельгії, Голландії, Нігерії, Ірландії. Починаючи з 1993 року відбулося 9 персональних виставок художника, а найважливіша з них, у 2001 році, проходила у лондонській «Молл-Геллеріз». Британський мистецтвознавець Пет Сімпсон так відгукувався

про написані нашим земляком картини: «Власні роботи Шишка з їх співучою колористикою, незвичайними ракурсами і темами, що викликають нові асоціації, дарують глядачам справжнє задоволення, запрошують їх до світу спогаду й незвичайних образів. Незважаючи на життя, сповнене прикрощів, і далеко не сприятливий політичний клімат, а, можливо, саме завдяки цьому, роботи художника привертають нашу увагу своєю красою, яку він знайшов у тому, що завжди вважалося некрасивим – у териконах, фабричних печах, індустріальних пейзажах, а також новими параметрами, які автор вносить у поняття мальовничості» [3, с. 24]. На думку британського мистецтвознавця Енн Кодічко, Шишко не був послідовником соціалістичного реалізму, а розробляючи свою тему, він створив «модернізм власного гатунку»: з кожної картини Григорія Шишка виспіває козацький принцип волі, антропоморфна копальня з її змішаними настоями темряви і світла є символічним утвердженням життя, як не спотворюй, як не відсувай на узбіччя, але Україна-Фенікс на його картинах «завжди відроджується з попелу» [3, с. 24].

Слід зазначити, що наше місто пам'ятає і любить творчість Григорія Шишка. Два роки тому за ініціативи криворізького художника Миколи Рябоконея у міській виставковій залі відбулася виставка робіт Григорія Гордійовича, що була присвячена 90-річчю від дня його народження. У експозиції, присвяченій пам'яті митця, були представлені пейзажі, пронизані любов'ю до нашого індустріального міста. Загалом, було виставлено 17 картин – лише невеличка частка творчої спадщини майстра. Це спричинено тим, що більшість робіт викуплені закордонними колекціонерами: понад 300 найяскравіших робіт Шишка перебувають за межами України.

В експозиції Криворізького історико-краєзнавчого музею розміщено декілька індустріальних краєвидів Григорія Шишка, вони вражають розмаїттям кольорів. Митець дуже любив писати натюрморти, зокрема, «Диня з помідорами» (1983 р.), «Натюрморт з фруктами» (1989 р.). Безумовно, вартий уваги створений Шишком інтер'єр хати, де народився майбутній основоположник українського кіномистецтва Олександр Довженко. Ця картина відзначається особливою теплотою, у ній і згадка про власне дитинство, і незмінна любов до України, яку художник оспівував у своїх творах. Він по-справжньому любив свій рідний край, малював його саме таким, яким бачив. Своїми картинами він доводив, що краса може ховатися будь-де: у живописних ландшафтах (наприклад, його праця «Річка Саксагань» (1960 р.)), промисловому виробництві (про що свідчить його картина «Надри Криворіжжя» (1969 р.)). Але Шишко зміг не тільки побачити цю красу, а й зобразити її так, щоб побачили усі навколо. Він присвятив усе своє життя цій красі. Таким був криворізький художник Григорій Шишко, що залишив яскравий, незабутній слід на нашій рідній землі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Енциклопедія Криворіжжя у 2-х т./ [укл. В.П. Бухтіяров]. – Кривий Ріг: ЯВВА, 2005. – Т. 2. – 2005. – 816 с.
2. Новікова І. Григорій Шишко – видатний художник з Кривого Рогу / І. Новікова // Промінь просвіти. – 2013. – № 4. – с. 22-23.
3. Чеконін З. Краса полотен художника на тлі руїн в результаті адміністрування / З. Чеконін // Промінь просвіти. – 2013. – № 4. – с. 24.

Берднік Світлана,
учениця 10-го класу,
Криворізька загальноосвітня школа
№15 ім. М. Решетняка
Керівник: **Венгерак Т.О.,**
вчитель української мови та літератури,
Криворізька загальноосвітня школа
№15 ім. М. Решетняка

ДУХОВНИЙ ОЛІМП ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ МИКОЛАЄНКА

Мета роботи: Ознайомитися із творчістю Миколи Миколаєнка, показати його майстерність і цікавий поетичний доробок, звернути увагу на тематику, ідейну спрямованість творів поета.

Актуальність дослідження моєї теми полягає в тому, що поетичні твори є невід'ємною частиною людського життя, і саме завдяки поезії ми пізнаємо світ крізь казкову призму художніх засобів.

Наше місто Кривий Ріг багате не тільки, на залізну руду та граніти, славне не лише робітничою гвардією шахтарів та металургів, науковцями інститутів та лабораторій, педагогами шкіл, техникумів та вузів. Місто по праву вважається осередком творчої майстерності, і чимало його художників та літераторів стали відомими далеко за межами Криворіжжя. Одним із представників Криворізького творчого осередку є поет, публіцист і драматург Микола Миколаєнко. Хочу забігти наперед і повідомити, що в 1946 р. Микола Антонович Миколаєнко працював завучем нашої школи.

Поет - це філософ, який осягає істини буття серцем, переживає їх з усією повнотою душевного болю та відповідає світу, одягнувши їх в емоційно-барвисті шати образів [2; 97].

Микола Миколаєнко поповнив скарбницю української літературної писемності багатьма дивовижними творами, як поетичними, так і прозовими. Однак перевагу наш поет все ж віддає поезії. Про це свідчать його численні збірки - «Патериця», «Віно», «Замцерла», «Чорнотрон», «Еґґо...», «Вечірній блюз», «Холодна осінь», «Тестамент», «Вишиванки від євшану», «Радість- яко мудрість» та інші [5;].

Микола Антонович - поет яскраво вираженого громадянського звучання. Йому болить серце за негаразди України, від того, що нерозумні її діти кидають на поталу наші прадавні цінності. «За Україну Господа моліте», «Квітка зла- у серці України», «Терпляча наша Україна», «Акорди Української Пісні», «Мій Всесвіт- Україна» [5;].

І все ж як людина й поет Микола Миколаєнко вірить у духовне відродження України, всепереможну силу свого народу, «битого - перебитого горем і бідую» [2; 119].

Усією своєю творчістю Майстер слова проповідує одвічні духовні цінності, виступає проти облудної моралі, настояної на брехні і споживацькій психології. Тому весь свій публіцистичний запал спрямовує проти цих носіїв бездуховності.

Цінуй життя у формах простоти
І ти збагнеш, який щасливий ти,
У розкошах блакитної планети [1; 165].

У збірках останніх років яскраво відобразилась громадянська позиція автора. Любов до Батьківщини - це одна з найважливіших струн поетової душі. «Україна - ось мій Всесвіт! Сенса мого буття!» - гордо заявляє М. Миколаєнко. Проте любов до України неминуче переплітається з тривогою за її долю. Як справжній патріот, поет занепокоєний тим, що українці не дбають про національну культуру, духовність. Саме тому жорстока раціоналізація суспільства вбиває у людях найкращі почуття, принципи.

Я кладу моє крилате слово У Собор Безсмертя України [7;].

Важливе місце у творчому доробку М. Миколаєнка належить філософській ліриці. Роздуми про сенс людського буття, пошуки істини, проблема відповідальності митця перед словом хвилюють автора, знаходячи своє відображення в його влучних, довершених рядках [2; 177].

У Миколи Миколаєнка є чимало віршів, посвячених роздумам про долю митця, про відповідальність поета перед Словом. Поезія для нього - це постійний пошук, духовне самовдосконалення.

Народу рідного вславимо лет -
Не так далеко нам до Щастя Саду...
Я, незалежної Доби Поет,
Людей оспівую, а не безлике стадо [5;].

Найяскравішою гранню творчості М. Миколаєнка є його інтимна лірика. Провідні мотиви інтимної лірики М. Миколаєнка традиційні й вічні, як світ: мрії про кохання, перше розчарування, щастя і тривоги зрілого почуття. Але ці мотиви талановитий і самобутній поет представляє у віршах по-своєму, іноді керуючись літературними традиціями, а іноді й відходячи від них. Любовна лірика автора сповідує традиції чистоти й шляхетності взаємин,

вірності й етичного максималізму. Кохання для поета - не іграшка, а безцінний дарунок долі. Звеличення кохання як сенсу життя - провідний мотив любовної лірики М. Миколаєнка. «Закохуюсь!», «Про тебе тільки й думаю», «Ти - моє щастя», «Моя кохана», «Роса кохання», «Кохання - різне», «Солодка ніч», «Тече ріка кохання» [3; 4].

Тільки людина, яка по-справжньому була закохана й кохала, може написати такі поезії, які пише Микола Антонович про кохання. Більша частина їх присвячена дружині Валентині. Вона і друг, і кохана, і коханка, а це-велике щастя. Авторський новотвір дає нам зрозуміти, наскільки чистими й світлими були стосунки у цієї пари, що все життя йшли поряд, близько. Бо для двох закоханих все стає спільним, близьким. Горе й радість тут діляться навпіл. Розділена радість стає ще прекраснішою, а розділене горе стає менш болючим. Така чистота почуттів, таке кохання має право на довге життя, бо воно відтворене поетом у його прекрасних віршах-піснях.

Якщо описати творчість Миколи Миколаєнка, кожен його твір, то на це забракне часу, не вистачить слів, бо кожен твір є дзеркалом душі поета, в якому відображаються всі проблеми, присутні в серці автора за останні роки.

Хочеться вірити, що ще не остання збірка Миколи Антоновича побачила світ, і що поет ще нас буде радувати покоренням нових висот, бо кожен його твір(чи то на любовну, чи на пейзажну, чи на філософську тематику) завжди буде дзеркалом душі українського самобутнього народу, в якому відбиваються його вади, історія, моральні та духовні цінності. Саме тому можна стверджувати, що творчість Миколи Миколаєнка досягла свого духовного Олімпу можна тільки тоді, коли твої твори прийме народ, знайде в них частинку своєї душі. Так, такою є творчість Миколи Миколаєнка - поета, який своїм обов'язком вважає допомогу українському народові в нелегкі часи.

Читаючи і перечитуючи майстра правдивого, образного художнього слова Миколи Миколаєнка, переконуєшся, що його поезія - це:

Огністі зблиски мислі
І спалахи щемливих почуттів,
Є громи і блискавки, озонозвислі,
Якими їх поет узріть хотів [2; 71].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Збірник публікацій про поезії Миколи Миколаєнка до 90-ліття: «У сьайві Замцерли» - Дніпропетровськ, 2010
2. Збірник публікацій про поезії Миколи Миколаєнка до 92-ліття: «У сьайві Замцерли» - Дніпропетровськ, 2011
3. Збірка віршів: М. Миколаєнка «Сад Кохання» книга 1 – Дніпропетровськ, 2007
4. Збірка віршів: М. Миколаєнка «Сад Кохання» книга 2 – Дніпропетровськ, 2007

5. Збірка віршів: М. Миколаєнко «Віща Зоря» том 1 – Дніпропетровськ, 2009
6. Збірка віршів: М. Миколаєнко «Вишиванка від євшану» книга 1 – Дніпропетровськ, 2006
7. Інтернет ресурси: <http://ukrainka.org.ua/node/647>;
<http://filosof-50.ucoz.ru/publ/3-1-0-120>;
<http://gorod.dp.ua/news/68724>

Токар Анастасія,
учениця 10-го класу,
Криворізької загальноосвітньої спеціалізованої
школи I-III ступенів №4
Керівник: **Ісасв Я. О.,**
вчитель географії
Криворізької загальноосвітньої спеціалізованої
школи I-III ступенів №4

НЕ ВСІ ВЕТЕРАНИ МАЛЮЮТЬ ВІЙНУ

**(Ветеран Великої Вітчизняної війни, кавалер орденів «За мужність»,
«Вітчизняної війни» II ст. Решетняк П. В.)**

Велика Вітчизняна війна - одна з найяскравіших і найтрагічніших сторінок в історії нашої країни. Вистояти в протиборстві з найпотужнішою з розвинених країн того часу - фашистською Німеччиною стало можливим тільки ціною величезної напруги сил і найбільших жертв.

Свято Перемоги в серці кожного з нас. В серці пам'ять про тих, хто ціною свого життя відстоював свободу. Ми повинні завжди пам'ятати про людей, які віддали свої життя за свободу і світле майбутнє нашої країни. Безсмертний подвиг тих, хто боровся і переміг фашизм. Пам'ять про їхній подвиг буде вічно жити в наших серцях, серцях наших дітей та онуків. Ми повинні знати, якою ціною завойоване наше щастя.

Чималу роль у військово-патріотичному вихованні сучасної молоді займає творчість ветеранів війни. Творчість у них радісна і життєстверджуюча, як посмішки дітей. У той же час в їхніх роботах - мудре розуміння і сприйняття життя. Серед картин ветеранів багато не тільки картин про військові баталії, але й пейзажів і натюрмортів.

Наш герой, ветеран Великої Вітчизняної війни, Решетняк Павло Васильович є одним з таких художників. У Павла Васильовича дуже багато робіт, але в жодній своїй картині він так і не захотів відтворити жахи страшної війни. Натомість він малює одвічну красу живої та неживої природи.

Початок життєвого шляху Павла Васильовича

Решетняк Павло Васильович - учасник бойових дій Великої Вітчизняної війни, інвалід Великої Вітчизняної війни II групи, ветеран Великої Вітчизняної війни, кавалер орденів «За

мужність», «Вітчизняної війни» II ступеню, нагороджений медалями: «За відвагу», «За взяття Відня», «За оборону Сталінграда» та іншими ювілейними нагородами.

Павло Васильович народився 15 січня 1920 року, в селі Нова Прага Кіровоградської області. Хлопчик закінчив сім класів сільської школи. З раннього дитинства у Павла Решетняка відкрився художній дар. Сидячи на печі, він олівцями малював картини, змальовував полотна класиків. Школярем він був редактором класної газети, створював для неї численні ілюстрації.

Односельці захоплювалися роботами юного художника, багато хто з них радив йому вступити в художню школу. Але грошей в родині на поїздку не було, адже мати виховувала п'ятеро дітей. Батька не було. Так що замість художньої школи хлопцю довелося навчатися у фабрично-заводському училищі, що у місті Знам'янка Кіровоградської області. Працював юний Павло на залізниці.

У 1940 році Павла призвали до лав Червоної армії. Він служив у танковій частині міста Золотив Західної України, водієм вантажівки.

Фронтовими дорогами

Перший бій Павло прийняв вранці 22 червня 1941 року - фашисти бомбили місто і військову частину. 10 днів вони тримали оборону на танках БТ-7, КВ. Танкістам за підтримки піхоти навіть вдалося відкинути ворожі частини на 6 км на захід. Але успіх був короточасним, адже потім довго і болісно довелося відступати. Житомир, Бердичів, Біла Церква, Пирятин ... Частину відправили на переформування, а Павла, разом з іншими перспективними молодими бійцями - до Харкова, навчитися на офіцера. Але офіцерське звання він отримати не встиг - почалися бої на підступах до Харкова.

Павло брав участь у визволенні міст Харківської та Полтавської областей. Під запеклим вогнем ворожої авіації Павло Васильович на вантажівці підвозив боєприпаси на передову.

Павло Васильович згадує: «Час військовий, суворий, непередбачуваний. Щогодини наповнений солдатськими проблемами, які впливають на хід історії. Однак, на фронті теж потрібна передишка, віддушина, щоб якимось відпочити хоча б фізично і, якщо вдається, психологічно. І наш командир 10-ї танкової бригади Демиденко В.І. знаходив такі моменти, один з них мені запам'ятався на все життя... Йшли запеклі бої за міста Харківської області, це був кінець грудня 1941 року. Всі були втомлені, виснажені важкими боями, болем про загиблих однополчан. І раптом 31 грудня опівночі нас збирають за наказом командира. Всі миттю зібралися, оскільки очікували нового наказу. Але яким же було наше здивування, коли нас зустрів усміхнений командир і запросив до святкового столу. У повній бойовій готовності, зі зброєю ми сіли за стіл, щоб зустріти Новий 1942 рік. «Бойові» 100 грам надали

нам бадьорості. Тост - єдиний: «За нашу Перемогу!». З цим ми пішли, як нам здавалося, на відпочинок. Але не встигли солдати прилягти, як пролунала команда: «До бою!» І ми кинулися вести бій».

Потім ми відступали з боями до станції Казарін-на Дону. Німці рвалися до міста Сталінграда. Павло Васильович брав участь в обороні Сталінграда та в розгромі трьохсоттисячної армії Паульса. У Сталінградському небі в той час панувала німецька авіація, і кожна поїздка в тил за боєприпасами і назад до лінії фронту була балансуванням між життям та смертю. Кілька разів його життя рятувало лише диво, видно, доля зберігала бійця. За всю війну ветеран був поранений всього один раз, і поранення, на щастя, виявилось легким.

«Противник йшов на Сталінград з повною упевненістю у перемозі, - згадує Павло Васильович Решетняк. Фашистські літаки одночасно скидали тонни бомб на наші підрозділи, що брали участь в обороні міста. На моїх очах, в результаті вибухів за лічені хвилини від залізничної станції і кількох ешелонів залишилися тільки бесформені остови і перекручені рейки. Найсильніший опір ми чинили ворогу на підступах до тракторного заводу. Нескінченно йшли вуличні бої, постійно наших бійців підстерігали снайперські кулі...»

Медаль «За оборону Сталінграда» - тільки одна з численних бойових нагород Павла Васильовича. Є ще медалі за взяття Відня та Будапешта, а дві медалі «За відвагу» без зайвих слів свідчать про те, з якою самовідданістю воював гвардії старшина танкових військ Павло Решетняк. Його ратні заслуги відзначені орденом Вітчизняної війни II-го ступеня та орденом «За мужність». Бойовий шлях, пройдений з честю і доблестю, виявився великим - довжиною у всю війну.

Вистоявши під Сталінградом, Радянська Армія розпочала підготовку до наступу. Підтягувалися резерви. Потім наші частини прорвали лінію фронту і погнали окупантів на захід. На своєму автомобілі Павло забезпечував боєприпасами наступаючі війська, щоб між фронтом і тилом не виникало розривів. Серце забилося швидше, коли боєць, разом з товаришами, знову вступив на українську землю. Після звільнення Донбасу пошарпаний в боях підрозділ Решетняка направили в тил, на переформування та перепідготовку.

До наступаючої армії наш герой приєднався вже в Західній Україні. Звільнивши рідну землю, в 1943 році у складі 3-го Українського фронту під командуванням маршала Малиновського, Павло Решетняк брав участь у боях в Югославії, звільняв Угорщину, Румунію і Австрію. З гордістю згадує він, як грав на білому акордеоні на березі Дунаю, в тільки що звільненому від нацистів Відні. Війну Павло Васильович закінчив у місті Терніці у званні сержанта.

Павло Васильович розповідає: «Думка про те, що я буду малювати, мене не покидала і у військових походах. Я уявляв, як буду малювати гладь річок Дону, Ворксли, Дніпра, пшеничні поля степової України, стрункі смереки і неозорі полонини з отарами овець. І ось настав мирний час, з'явилася можливість втілити мою мрію в життя. Так досі й пишу картини на відомі і нові сюжети ».

За що він не візьметься, все вдається!

Після перемоги Павло Васильович продовжував службу в Грузії, де базувався танковий полк. У грудні 1945 року він демобілізувався.

Після війни працював у Знам'янському депо, де його фото не сходило з дошки пошани. Були місяці, коли він виконував виробничий план на 300 і навіть 400 відсотків. Його керівник сильно здивувався, коли Павло Решетняк приніс заяву за власним бажанням. Пояснив, що хоче працювати на металургійному підприємстві, в сталеплавильному цеху. Спочатку поїхав до Алчевська, але не все вийшло, як задумував. Потім вибір припав на місто Кривий Ріг. Павло Васильович перевіз сім'ю і сам збудував будинок. Та який будинок - чудо: з художнім ліпленням, розписаний картинами!

Згодом Павло Решетняк з першого конвертерного перевівся в мартен. Потім знову - в конвертерний цех. І де б Павло Васильович не працював, скрізь він показував хороші виробничі результати. Ціла стопка грамот і заохочень за багаторічну сумлінну працю - переконливе тому підтвердження. Правильно розлити сталь - завдання не з легких, але з ним він успішно справлявся і навчав цьому ремеслу молодь. З 1959 до 1975 рік працював на Криворізькому металургійному заводі, розливником сталі в мартенівському цеху №2. У 1975 році він йде на пенсію. Після виходу на пенсію Павло Васильович працював у заводському профілакторії «Джерело» до 1997 року.

Перебуваючи на пенсії він продовжує активно брати участь у всіх заходах, що проводяться заводом, районом, містом. Веде велику роботу щодо соціального захисту ветеранів, допомагає їм у вирішенні багатьох питань, бере активну участь у героїко-патріотичному вихованні молоді.

«Після війни було почуття впевненості: тепер ми все зможемо, адже подолали таку біду! І для мене через 11 років після Перемоги справою всього мого трудового життя стало сталеплавильне виробництво «Криворіжсталі». Я починав освоювати свою професію ще в бесемерівському цеху, потім працював розливальником в мартенівському і конвертерному цехах. У 1975 році вийшов на державну пенсію, але не зміг перервати зв'язки з рідним підприємством. Адже ще довго трудився на його соціальних об'єктах, в основному - в санаторії-профілакторії «Джерело». Так що остаточно для мене поняття «заслужений

відпочинок» почалося після 77 років. Але я про це не шкодую! І завжди радів тому, що на нашому підприємстві працювали мої дочки - Надія і Любов».

«У тата золоті руки, - розповідає донька Павла Васильовича Надія. За що б він не взявся - все виходить чудово. Якби ви бачили, які гарні ліплення, орнаменти, картини в будинку, який він збудував. А скільки картин намалював за своє життя! Правда, в основному - це хороші репродукції улюблених полотен, на створення оригінальних робіт у нього просто не було часу. Багатьом людям він допомагав будувати будинки, причому керував і будував одночасно. Якщо він береться шити штани, то і вони виходять, як у професіонала. А найвищою цінністю для нього завжди була сім'я».

Життя Павла Решетняка дійсно гідне того, щоб про нього дізналися. 15 січня герою-фронтовику і ветерану-металургові виповнилося 95 років! І йому є що сказати людям, які тільки починають свій життєвий шлях.

«Моя порада молодим - не боятися труднощів, - каже Павло Васильович. - Беріться за будь-яку потрібну справу і доводьте її до кінця. А ще будьте чесними - і перед людьми, і перед собою. І не паліть. Я грішив цим в молодості, але кинув у 1939 році. Повірте мені, що відмовившись від сигарет, ви продовжуєте собі життя».

Захоплена людина ніколи не постаріє! Павло Решетняк змалку і до цієї пори не розлучається з олівцями і пензлем. У його картинах багато любові до природи і поклоніння її вічної мудрості, яка полягає в тому, що нашої доброти і підтримки чекає все живе. Ветеран Великої Вітчизняної війни Павло Решетняк це точно знає.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Спогади П.В.Решетняка (інтерв'ю з ветераном).
2. Матеріали про П.В.Решетняка, надані Дзержинською районною радою ветеранів ВВВ.
3. Газета «Металлург», № 17 від 07.05.2010.
4. Газета «Металлург», № 05 від 08.02.2013.